

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1971

A TARTALOMBÓL

ARATÓ KÁROLY,
BERTÓK LÁSZLÓ
FODOR JÓZSEF,
GALAMBOSI LÁSZLÓ
KÁROLYI AMY,
PÁKOLITZ ISTVÁN,
SIKÓ ZSUZSA,
WEÖRES SÁNDOR VERSEI

•
INTERJÚ
PÁKOLITZ ISTVÁNNAL

BERTHA BULCSU:
TE JÖSSZ, LUPUSZ

BODRI FERENC:
KÉPZŐMŰVÉSZETI
KRÓNIKA

FUTAKY HAJNA:
PÉCSI
SZÍNHÁZI ESTÉK II.

TUSKÉS TIBOR:
PÁKOLITZ ISTVÁN RÓL

VÁRKONYI NÁNDOR:
EGY MŰFAJ
SZÜLETÉSE

•
HÁRS ÉVA: A PÉCSI
KÉPZŐMŰVÉSZET
KISTUKRE



1

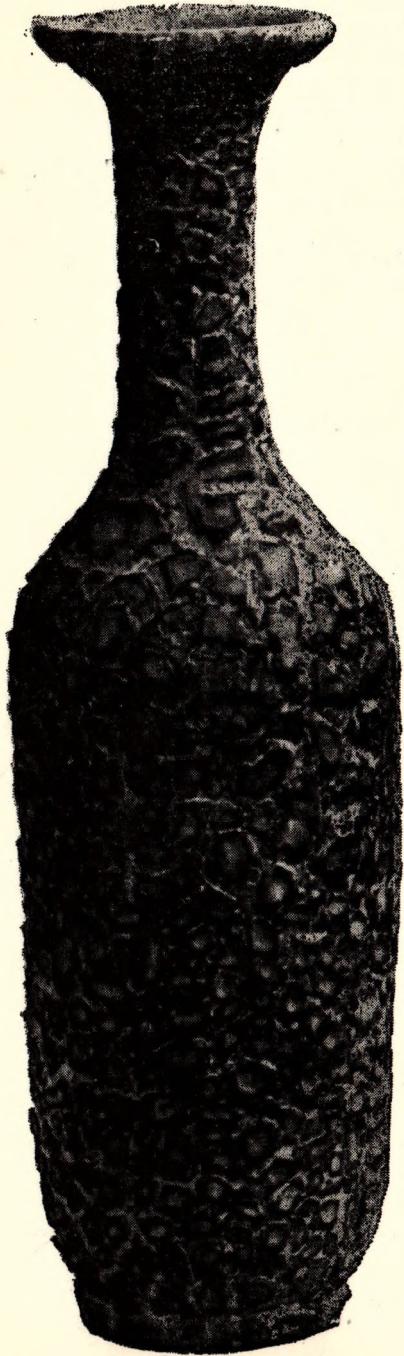
6,— Ft

SZÁMUNK SZERZŐI:

ARATÓ KÁROLY
BERTHA BULCSU
BERTÓK LÁSZLÓ
BODRI FERENC
CSÁNYI LÁSZLÓ
DARÁZS ENDRE
DÉVÉNYI IVÁN
FODOR JÓZSEF
FUTAKY HAJNA
GALAMBOSI LÁSZLÓ
GÁL ISTVÁN
HÁRS ÉVA
KÁROLYI AMY
KRÚDY ZSUZSA
LÁSZLÓ ANNA
PÁKOLITZ ISTVÁN
RÓNAY LÁSZLÓ
SANTARCANGELI, PAOLO
SIKÓ ZSUZSA
SIMON ZOÁRD
G. SZABÓ LÁSZLÓ
SZÁVAI JÁNOS
TÜSKÉS TIBOR
WEÖRES SÁNDOR

K É P E K

FICZEK FERENC
GARÁNYINÉ
STAINDL KATALIN
GORKA GÉZA
HALÁSZ KÁROLY
KISMÁNYOKI KÁROLY
KOLOSVARY, SIGISMOND
MAJOROS HEDVIG
PINCZEHELYI SÁNDOR
SCHRAMMEL IMRE
SZELENYI LAJOS
VÖRÖS BÉLA
WEININGER, ANDOR





JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

1971. JANUÁR

TARTALOM

BERTHA BULCSU: Interjú Pákolitz Istvánnal	3
PÁKOLITZ ISTVÁN versei: Gyertyagyújtás közben, Uriás, Zöldarany Betlehemi ekloga, Szerda	11
TÜSKÉS TIBOR: Küzdelem a bizonyosságért (<i>Pákolitz István lírája</i>)	15
FODOR JÓZSEF: Badacsony (vers)	25
LÁSZLÓ ANNA: A felvilágosultak, vagy talán inkább: a némák (elbeszélés)	28
KÁROLYI AMY: Gyászbeszéd helyett (vers)	33
BERTÓK LÁSZLÓ versei: Átfúj rajtam a szél, December, Arcok, betükkel	36
BERTHA BULCSU: Te jössz, Lupusz (regény, III. rész)	38
G. SZABÓ LÁSZLÓ: Bűvölő (vers)	45
GALAMBOSI LÁSZLÓ versei: Fölmetszett éj, Az idő mutatói, Oltalom ajtaja	46
BODRI FERENC: Képzőművészeti krónika	48
DÉVÉNYI IVÁN: Jegyzetek a magyar származású XX. századi művészek tárlatáról	53
FUTAKY HAJNA: Pécsi színházi esték II.	56
ARATÓ KÁROLY versei: Zászló és tenger, Két jelenet	60
DARÁZS ENDRE versei: Csak egy villanás, Szétolvadt harangok	61
GÁL ISTVÁN: Adatok Hevesi Andrásról	62
KRÚDY ZSUZSA: Krúdy Gyula levelesládájából	67
SIKÓ ZSUZSA versei: Napközi dal, Borostyánkőbe	71
VÁRKONYI NÁNDOR: Egy műfaj születése	73
SZÁVAI JÁNOS: Eugène Fromentin és a Dominique	77
RÓNAY LÁSZLÓ: Jankovich Ferenc: Csillagfényben	81
SIMON ZOÁRD: Bari Károly: Holtak arca fölé	82
CSÁNYI LÁSZLÓ: Galambosi László: A köliliom vára	84
PAOLO SANTARCANGELI versei: Újszülött, Zúzott holtat..., Habbokkal övezett..., Komoly játék (<i>Weöres Sándor</i> fordításai)	85

WEÖRES SÁNDOR: Két montázs (Összekevert újságcikkek, Múlt- századi ballada és mai törmelék) - - - - -	86
PÉCSI KÖRTÁNC - - - - -	88
HÁRS ÉVA: A pécsi képzőművészet kistükre I. - - - - -	93

KÉPEK

A pécsi Képzőművészeti Stúdió munkáiból

PINCZEHELYI SÁNDOR rajza - - - - -	24
SZELÉNYI LAJOS rajza - - - - -	27
FICZEK FERENC rajza - - - - -	52
HALÁSZ KÁROLY rajza - - - - -	55
KISMÁNYOKI KÁROLY rajza - - - - -	76

Műmellékleten

A „XX. századi magyar származású művészek külföldön” c. kiállítás anyagából. A Pécsi Képtár új szerzeményei.

1. ANDOR WEININGER: Két alak (olaj, 41×45 cm)
2. SIGISMOND KOLOSVÁRY: „Lesconil 1967–1970.” (acril, 100×81 cm)

A II. Országos Kerámia Biennálé díjnyertes alkotásai

3. GARÁNYINÉ STAINDL KATALIN: Sybilla
4. MAJOROS HEDVIG: Kerámia relief

A boritón

A „XX. századi magyar származású művészek külföldön” c. kiállítás anyagából. A Pécs Képtár új szerzeményei.

1. BÉLA VÖRÖS: Őrszem (gránit és bronz, 26 cm)
4. ANDOR WEININGER: De Stijl – kompozíció részlet (olaj, 101×22 cm)

A II. Országos Kerámia Biennálé díjnyertes alkotásai

2. GORKA GÉZA: Vázák
3. SCHRAMMEL IMRE: Kerámia plasztika

A fotókat Nádor Katalin készítette

JELENKOR

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának lapja
Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN
Szerkesztő: PÁKOLITZ ISTVÁN

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél,
a Posta hírlapüzleteiben és Posta Központi Hírlap Irodánál
(KHI. Budapest, V., József nádor tér 1. sz.), közvetlenül, vagy postautalványon,
valamint átutalással a KHI. 215-96 162 pénztárforgalmi jelzőszámára. Évi előfizetési díj: 72,- Ft.
70-13 951 Pécsi Szikra Nyomda – F. v.: Melles Rezső

Interjú Pákolitz Istvánnal

Meghívtak halászlét enni. Mentem. Kíváncsi voltam. Este volt. Nehezen találtam meg a házat. Át kellett kelnem a bérház udvarán, mert Pákolitzék modernizált lakása külön épületként magasodott a sarokban, közel a faskamrák sorához. Amint az udvarra léptem, kutyák rohantak rám. Háromezer kutya. Vicsorgattak, hörögtek, tépték az árnyakat. „Mi ez, sintértelep? A gyepmesteri hivatal már régen megszűnt...” – ijedten tűnődtem. A háromezer kutya acsarkodva kísért az ajtóig. Az ajtó szerencsére kinyílt. Megmenekültem. Előszoba, konyha, gőzők. Metélt tészta, halászlé. Külön, egyben. Arcok. A család. Egy legényfiú, egyben a fő halmester. A költő felesége, sok mosoly, kedvesség és kemény tartás, a kislány a szobában valamelyik zongoraiskola sötétségében tévelyeg. Csakhamar megkapja a felmentést. A nagyobbik lány már nincs a háznál, férjhez ment Zalaegerszegre. És Pákolitz Pista, ahogy akkuratusan bizonytalankodik konyha és szoba között, fontos mozdulatokat tesz, s csak-



hamar vele bizonytalankodom én is, mivel gyenge ember vagyok, soha nem tudom, kinek mit kell köszönni, mikor kell enni, mikor kell levetni a kabátot, az inget, a gatyát, a fejet... A költő felesége azonban óvónő... Így aztán megtalálja a megfelelő hangot, mondatot. Ezt értjük is... Meg vagyunk mentve. Esszük a halat, a konyhában. Sajnos, a nagyfiú megkérdi, hogy tésztával, vagy tészta nélkül? Erre nem tudok válaszolni. Kisebb ügyekben sem tudok dönteni. Így aztán eszem a jó halat tésztával, tészta nélkül, ahogy éppen döntenek helyettem. A sok erős halászlé után felvonulunk az emeletre, Pákolitz Pista dolgozószobájába. Pákolitzék lakása kétszintes. Három szoba, kettő az emeleten, egy a földszinten. És a földszinten van az előszoba, konyha, és a vizesblokk... Persze, az emeleten is van fürdőszoba. Jó lakás... Bepillantunk a hálószobába. Vidéki elrendezés. Az ágyak közepén egymás mellett. A szomszédos dolgozószoba viszont modern. Minden kép, minden bútordarab... Ital. Már nem emlékszem rá, hogy mit ittunk, mivel ez nagyon régen történt. Legalább öt esztendeje. Viszont a szitára emlékszem, amiben a költő a dohányját tartotta. Pipázott... Beszélgetünk... Pákolitz Pista felesége fényképeket rakott az asztalra. A költő gyerekkorában, a költő mint tornász, a költő mint tengerész... Hitetlenkedve nézem a képeket. Pákolitz ifjabb korában kiváló tornász lehetett. Nagyszerű kézenállásokat örökítettek meg a háború előtti fényképezőgépek. S a matrózsapkás fej... Hihetetlen szinte... Pedig a háború alatt végig hajókon szolgált... Igaz, dunai hajókon... – Pákolitz melázik, vagy talán alszik beszélgetés közben, nem tudom biztosan. Néha felriad, és mond valamit, ami viszont nagyon jellemző és érdekes. Főleg a felesége beszél helyette, aki megőrizte fénylő töretlenségét, őseréjét, a hitét valamiben, valami közbeeső dologban,

amiről senki nem tudott, sem Marx, sem a papok . . . Iszunk persze . . . S egyszerűcsak . . . Nem tudom, mi történt. Elfelejtettem. Valószínűleg hazamentem.

Pákolitz Pista akkoriban a Megyei Tanács Művelődésügyi Osztályán dolgozott, mint művészeti előadó. Nem tudom mit adott elő. Valószínűleg semmit. Mint újságíró, gyakran felkerestem a hivatalában is. Egy közbeeső irodában dolgozott többed magával, az irodáján átjártak az ügyfelek két irányban is. Pákolitz Pistának volt a legkisebb íróasztala a hivatalban, valószínűleg saját maga választotta ki a kicsi íróasztalt. Nem emlékszem, hogy valaha is ült volna az asztal mellett . . . Allni, járkálni, pipázni szokott. Mint egy cári hivatalnok. Mogorva arccal, meleg szívvel. Tízórára kolbászos kenyér . . . Okos, érthető dolgokat nyilatkozott az újságnak. Úgy tűnt, hogy valójában ismeri az osztály ügyeit, döntéseit, munkáját. Akkoriban már az Írószövetség Dél-Dunántúli Csoportjának a titkára volt, s ilyen értelemben is pécsi hivatali méltóság. Talán ebben a minőségében szerezte a legtöbb ellenséget is . . . Az írők, félírók azt várták tőle, hogy felkapja a telefont és intézkedik. Leteremti a pestieket, kiadhatja a könyveket. Épületeket szerez, autókat, nyomdát, papírt, telket . . . Lobog, felindul, lelkesedik. Pákolitz Pista pedig pipázott. Pipázott, telefonált, intézkedett is, de ismerően a körülményeket, nem minden aggályoskodás nélkül . . . Azt meg lehet bocsátani a vezető embereknek, hogy nem intéznek el valamit, de azt, hogy indulat nélkül vesznek részt ügyekben, már nehezebben. Pákolitz Pista is így járt . . . Bár azt hiszem, többen szeretik a pályatársak közül, mint amennyien neheztelnek rá, mégis kínos. A szeretetet nem érzi az ember olyan tisztán a bőrén, mint az ellenséges pillantásokat.

Mi azt hiszem, jóban voltunk. Lehetséges, hogy az ellentétes egyéniségek tényleg vonzzák egymást. Amikor Pákolitz Pista 1963-ban a Fény és árnyék című kötetéért József Attila-díjat kapott, én a Kassa utcában laktam. A díjosztás napján korábban feküdtem le, kilenc órakor már aludtam. Tíz óra tájban aztán lármára, redőny-döngetésre ébredtem. Pákolitz Pista és Arató Károly állt az ablakom alatt. Besereglettek, felöltöztem. Mámorosak voltak és boldogok. Az esti gyorssal érkeztek Budapestről, s a vasútról egyenesen hozzám jöttek. Nagyon megörültem, hogy Pákolitz József Attila-díjat kapott, azonnal felzörgöttünk egy közeli kocsmárost, és utcán át vásároltunk tőle öt üveg bort. Bandukoltunk a sötét utcákon, és Pákolitz egészségére üritgettük az üvegeket. Én is, Arató is, az írósnak annyira zsenge, ártatlan állapotában éltünk még akkor, hogy kicsintén tudtunk örülni az idősebb pályatárs sikerének, kitüntetésének. Mi több, egy kicsit úgy éreztük, mintha a kitüntetés fénye minket, a barátait is beragyogna. Boldog, mulandó korszak . . . – Pákolitz meghívott bennünket Meszesre, mivel akkor még a távoli bányászkerületben lakott. Meszesre valahogyan egyikünk sem kívánczolott, valójában még Pákolitz Pista sem. Így aztán sok vargabetű után leültünk a Zsolnay-szobor talapzatára, s a fél éjszakát átbeszélgetve iszogattunk, nevetgáltunk. Tavasz volt, s ígéretes jeleket véltünk felfedezni a messzeségben.

Sok év után, az idei nyáron újra elindultam Pákolitz Pistához . . . Az utcai épület kicsit kopottassá vált, s úgy tűnt, hogy a falak máshová kerültek. Egy vékonyhangú daxli kísért át az udvaron. Becsengettem, hiába. Kopogtattam, hiába. Végül lenyomtam a kilincset, s feltárukt az ajtó. Nyitva volt. Csend mindenütt. Beköszöntem, zörögtem. Nagy sokára előkérült Pákolitz Pista. Házikabátban, beteg, bizonytalanul. Hogyan kell az ilyen jeleneteket felidézni . . . ?

- *Hová lett az a háromezer kutya az udvarról?* – hunyorítok Pákolitz Pistára.
- Kutya . . . Háromezer . . . ? – csodálkozik.
- *Amikor utoljára nálatok jártam . . . Pontosan háromezer . . .*

Legyint, beljebb húz. Be a konyhába . . . Zsirt tesz egy serpenyőbe, aztán a vágódeszkáról az előre elkészített hagymát, kolbászt hegyibe zúdítja. Kolbászos tojást eszünk, borral is kínál. A konyha ridegnek tűnik. Felrémlik a régi halászlé evés, a gyerekek nevetése . . .

- *Egyedül vagy itthon . . . ?*

– Betegeskedem . . . Nem szabad pipáznom, innom, idegeskednem . . . Tönkrement a szívem. Kicsit azért iszom majd veled. A kislányom kórházban van. Kivették a vakbélét. Feküdnöm kell, mert kimerített az izgalom – mondja.

Étkezés után felvonulunk a dolgozószobába. Pákolitz konyakot tesz az asztalra,

aprócska fémtalpas poharakkal. Koccintunk, sajnálkozom, nézem az arcát, számolok. Ötvenegy éves. Eljárt volna az idő? 1919-ben született Pakson. Kalocsán járt gimnáziumba, aztán tanítóképzőt végzett. Hosszú évekig tanítóskodott, majd Pécsen, a Megyei Tanács Művelődésügyi Osztályán dolgozott. Időközben a Pedagógiai Főiskolán is diplomát szerzett. Majd az egyetemen. Az írói pálya később tárult fel előtte, talán ennek köszönhető, hogy egy kicsit megkeseredett. Most a Jelenkor olvasószerkesztője, s az Írószövetség Dél-Dunántúli Csoportjának a titkára. Az Írószövetség választmányának tagja. Számontartott, megbecsült ember. Művei: Három költő (Boda Istvánnal és Petrovác Istvánnal; versek, 1954); Születés (versek, 1958); Altató (gyermekversek, 1961); Fény és árnyék (versek, 1962); Esti dal (versek, 1963); Messzenéző (versek, 1965); Igazságos Mátyás (gyermekversek, 1966); Ami lehet (versek, 1969). 1959-ben lefordította Schiller Stuart Mária című darabját, amit bemutattott a Pécsi Nemzeti Színház, majd könyvalakban is megjelent. Pákolitz verseit minden folyóirat és újság szívesen közli.

Nézzük egymást. Pákolitz Pista rosszkedvű. Barázdált, sápadt, elgyötört az arca. Hajdani rémületek tétováznak a szeme alatt. Iszik a kedvemért. Talán jobb lenne, ha nem inna. Térdemre simítom a noteszomat, megszólalok:

– *1919-ben születted, ugye...?*

– Nagyon régen születtem... Szeptemberben, a Szűz havában. Ha erre lehet valamit adni, ez determináló is. Ebből nem kívánok nagy ügyet csinálni, de van innen valami a mélabúmból. Hetedik gyermek voltam, vakarcsnak neveztek. Ez volt a szokás. Ez teljes tudattal élt bennem, s az is, hogy hajlamos vagyok a melankóliára. Magam is tetten értem magamat. Szinte előre megírva és megérezve azt a szomorúságot, hogy „mivégre vagyunk a világon?”... El kell pusztulni. De ez az, ami izgalmassá teszi az életet. Mint egyednek, egyszer élőnek jogom van a szomorúsághoz. Az embert nem kérdezik meg, hogy mikor akar születni, és kérdés nélkül szólítják el. Ami közéje esik, arasznyi lét, addig valami hasznosat végez.

– *A szüleid mivel toglalkoztak?*

– Apám harangozó volt és kőműves segéd... Valamikor az egyiket mertem csak mondani, mert gyanúsnak tűnt. Nem is volt alaptalan a gyanú. Engem papnak szántak. A családban az volt a szállóige, hogy nálunk sokkal szegényebbek is vannak. Ez a legbölcsebb filozófia volt a földes konyhában. – „Feljebb kell jutni. Legyen úr, ha lehet. Az apja harangozó, mi legyen a gyerekből? Pap...” – Papnak ingyen is lehetett tanulni. Apám a KUK hadseregben vöröskeresztes helyen teljesített szolgálatot. Nagyon intelligens volt, de nem kulturált. Honnét lett volna? Az anyám pedig írástudatlan volt. Apám a harangozás mellett építőmunkát is vállalt. Kriptaboltozást, kapufélfakészítést... Engem eltiltottak a szolgálai munkától. A templomot nem takaríthattam, mert azt végezték felőlem, hogy úr leszek. A technikai dolgokhoz ma sincs semmi érzékem. Ma már ildomtalannak tartom, hogy nem tudom megcsinálni a villanykapcsolót, mivel nem lehet pöffszekedni a szellemi kizárólagossággal. Hazulról a művészetek irányában nem sok indítást kaptam... Egyszer regényt olvastam az ablakpárkányon... Rajtakaptak, s ahogy ismételtették, hogy „regény... regény”, úgy hatott a szó, mint a naplopás.

– *Milyen utcában születted? Mi volt az utca neve?*

– A Virág utcában születtem, és a Hunyadi utcában laktunk; öröklés, költözködés, mifene.

– *A Dunát lehetett onnan látni?*

– Az eperfáról lehetett. Onnan a kalocsai kettőrnű templomot is lehetett látni tiszta időben. Meg ami odafért a világból. Nem sok, de valami. Annyi, hogy a vágyat fölébressze...

– *A tyúkok hol laktak nálatok, ólban...?*

– A köttes csibék a tapasztott ólban, a többi baromfi az eperfán.

Felhajtottunk egy kupa konyakot, kipillantok az ablakon. Félkörben tetőket látok. Avétt cseréptetőket, tűzfalakat, egy ecetfát, ami a kémények derekáig ér. Néhol átsüt a nap az elmozdult téglák között. Idelátszik egy padlásajtó is, a falépcső és a korlát. Egy asszony mosott ruhával egyensúlyoz felfelé. Hajlanak a lépcsőfokok. Pákolitz követi a pillantásomat, aztán a kihült, szívatlan pipájával a falépcső irányába bök:

- A kutya oda szokott felülni . . .

Egy kutyát tehát már bevallott a háromezerből, gondolom magamban és várok egy kicsit. Több kutyával nem rukkol elő. Így aztán visszatérünk a múltba.

- *Az iskoláidat nagyobb részt Kalocsán végezted, ha jól tudom . . . ?*

- Kalocsán . . . A jezsuiták gimnáziumába jártam, majd a képzőbe . . . Bögrés diák voltam. Az apám fizetése hatvanöt pengő volt, a kollégiumi ellátás pedig nyolcvan pengő. Így lehetetlenné vált ez az út . . . De a magasabb rendű papok, kanonokok válaltak szegény diákokat. Az esti csavargás kiküszöbölésére délben elvittük a vacsorára valót is. A polgári családok is fogadtak kosztos diákokat, főleg, ha a gyermekük oda járt a gimnáziumba. Ez a sokfelé járás feszélyezett . . . Bár úgy tudtuk akkor, hogy „az Isten a szegények részét a gazdagoknál tette le”. Így jogosnak éreztük a mászkálást. Néha aztán összetévesztettem a napokat, és a cseléd az ajtóban kiröhögött. Tizenegy évig éltem így, képzős koromban is. Akkor már instruáltam . . . Volt úgy, hogy pénteken nem akadt hely . . . Ugye papi város, bőjti koszt . . . Mi a fenét főzzenek? Megtámultam a koplalást is.

- *Hány helyen étkezteél? Vissza tudsz emlékezni a családokra, arcokra?*

- Kosztoltam plébánosnál és zsidó földbirtokosnál hétfőn . . . Kedden egy törvényészi bírónál. Szerdán egy malomtulajdonosnál. Ez a hely tíz évig tartott. A zsidónál hét évig ettem. Csütörtökön ügyvéd . . . Pénteken, ha volt helyem, egy özvegy parasztasszonynál. Istentelenül jó bablevest tudott főzni. Tóth Julcsa néni . . . Szombaton, éveken át az egyik kedves tanáromnál, vasárnap pedig a kórház főorvosánál. Ellenszolgáltatás csak annyi volt, hogy elvárták: tisztességes bizonyítványa legyen az embernek. Akinek nem sikerült ilyen bögrés megoldást találni, az abbahagyhatta a tanulást. Nagyon sok tehetséges ember elveszett. Akkoriban a gazdagabb parasztok papi pályára, esetleg ügyvédnek, vagy tanítónak szánták a gyermeküket. A lányok legfeljebb a négy polgáriig jutottak el. A gimnáziumban aztán volt egy újság, a „Regnum”. Nyomdában előállított újság. Az alsósoknak „Kis Regnum”, a felsősöknek „Nagy Regnum”. Ide lehetett írka-firkálni ajtatosságtól dülöngélő verseketet.

- *Pap mégsem lett belőled . . . Mikor végeztél?*

- Skrupulus természet vagyok. Nem vállaltam a papi pályát, amire talán predesztinálva voltam. Visszatartott a félelem és a matematika. Tanítóképzős lettem. Kalocsán végeztem 1942-ben. 1942 őszén már tanítottam. Maglódon, ahol az iskola ablakából arra a házra láttam, ahol Hruz Máriának, az evangélikus pap cselédjének mérte a húst Petrovics István. Nagyon silány körülmények között éltem. Megvolt már a jellőlt . . . A józanabbak persze óvtak a nősüléstől, de ez, ahogy ma is, akkor is reménytelen ügy volt. A lány óvónő volt Madocsán. 1943-ban házasodtunk össze. Madocsáról jártam Maglódra. Hajóval, vonattal, plusz öt kilométeres gyaloglás . . . Akkor jelent meg az első versem országos folyóiratban, az Új Időkben. Herczeg Ferenc szerkesztette. Nagy élmény volt Ady Endre. Az egyik tanárom így beszélt róla: „Tudják ez az Ady Endre olyan, mint amikor a parasztember a taknyát kivágja . . .” Ekkor néztem utána, hogy mi is az a költő, író. A társadalmi vonatkozás és a megengedett lázadás akkoriban a szegények sajnálatában nyilvánult meg. Én belső világban éltem. A háború kellős közepén a felek összebékülését vártam. Ma is van ilyen nosztalgiam.

Kopogtatnak. Feltáru a ajtó. Csinos fiatal nő áll a küszöbön. A Pécsi Rádió riporter nője. Pákolitz csodálkozik:

- Hát maga, hol jött be . . . ?

- Lent, minden ajtó nyitva van . . . Kiabáltam, nem hallották?

Pákolitz könyveket dedikál a rádiós vetélkedő győzteseinek, aztán újra magunkra maradunk. Pontosabban . . . Marad bizonyos villamosság a szobában . . . Illatárnyak, mozdulatárnyak, nőárnyak . . . Pákolitzra meredek. Érzéketlennek látszik. Nem értem. Ha egy fiatal nő átmegy a szobán, én mindig kizökkenek a fásultságomból. Észreveszem, hogy nyár van, hogy tél van, hogy süt, hogy esik, hogy valami történik mégis . . . Ha egy nő átmegy a szobán . . . Kérem, egy írónak abban az évben már nyert ügye van. Élve marad. Nézz . . . Talán ír . . .

- *A nőkről mondj valamit, Pista . . . Szereted a nőket? Mint a virágokat, nem . . . ?*
Pákolitz Pista lehorgasztja a fejét. Mormog, dűnnyög:

– Tartózkodom a nőktől... Ez a tartózkodás a céltalanság sejtése... A házasságban mindent megtaláltam, amit a férfi–nő kapcsolat adhat... Ismeretségünk kezdetén feleségem tizenhárom éves, én pedig tizenhat éves voltam. Lehet, hogy ez az élet aztán leszűkítette volt a szerelmi életnek. Talán azért is alakult így, mert a családban elég szerelem és megértés volt. Nem hiányzott... Hogy ez aztán a költői indíték szempontjából javítás lehetett volna...? Nem tudom... Legénykoromban hülye helyzetekbe kerültem. Az előbb említett Maglódon magánháznál laktam. Fiatal lány is volt a családban. Akkor már vőlegény voltam, eszembe sem jutott, hogy bekalkulálhatnak. A feleségem kérdezte meg, hogy nem vettem észre...? Ilyen voltam. Egyik íróbarátom szerint: rideg-marha. A morális ügyek is végigkísérték az életemet. Mozgató erő is lehetne, bár ez nem valami modern dolog... Néha nosztalgiaim támadnak, hogy mi lett volna, ha a lírámat táplálja más élmény... Más szerelem. Mit tudom én...

– *Ismersz szép nőket...?*

– Rengeteget...

– *Mondj egyet.*

– A Kupferstein Ilona... Itt lakik a... De ezt úgy is fel lehet fogni, hogy...

– *Jársz színházba?*

– Járok.

– *Ki a legszebb nő ebben az évadban?*

– A Szabó Tünde meg a Timár Éva... – mondja Pákolitz, aztán hirtelen az ajtóra néz és újra megszólal – Tessék!

– *Mi történt?*

– Valaki kopogtatott.

Az ajtóra meredünk. Hiába. Merev, zárt, mozdulatlan.

– Senki – csodálkozik Pákolitz.

– *Mondhatnál még valamit Paksról...*

– 1945-ben hazaköltöztem Paksra. Cseresyépusztán tanítottam. Az inflációs időben babért, krumpliért. Akkor kacsa-neveléssel is foglalkoztunk, hogy megéljünk valahogyan. Egyik funkcióm volt a kacsátelek beszerzése. Fekete nadály, csalán. Naponta kerékpároztam hazafelé a kacsák élelmét is. Jól megtömtem egy zsákot. 1946 májusában aztán, ahogy hazafelé kerékpároztam, politikai sérelem ért. Egyéni sérelem, ami hat évi visszahúzódot eredményezett. Szembe jött két lovas. Egyik egyenruhában, a másik civilben. A két lovas között elmentem biciklivel. Köszöntem is nekik, ahogy ez falun szokás. Rám kiáltottak: „Hová-hová, kiskomám?” – „Kiskoma ám az öreganyja!” – kiáltottam vissza, mivel az ilyen kiskomázások nem túlságosan tetszetek. Igazoltattak, az egyik elővette a revolverét. A ló farkához akartak kötni. Őt pofont kaptam. Az egyik a kitelepítési kormánybiztos volt. Dunakömlődről akkor telepítették ki a svábokat. Az eredmény világos. Általánosítottam. Ha egy magyar tanító 1946-ban ennyit ér, akkor én ebben az egész ügyben nem vehetek részt. Jogorvoslatot kértem, de az elsikkadt. A két lovas olyan embertípus volt, amit én nem tudtam, hová tegyek... Egyéni túlkapas volt, de én általánosítottam. Azt mondtam: ha ez a demokrácia, akkor egye meg a fenét! Paksra tanítottam 1954-ig. 1955-ben kerültem Pécsre.

– *Élettormád a családi élet... Mi a véleményed a családról? A család mint alapközösség, életképes?*

– A család, az otthon megteremtése, létének biztosítása nélkül nehezen tudnám elképzelni a nemzet, a társadalom jelenét és jövőjét. A házasság, a család kötelékét nem lehet rendelettel megszüntetni, de rákényszeríteni sem lehet senkire. Fontosságáról elég sokat beszélünk, vitatkozunk, amit eddig tettünk érte, nem kevés, de nem is elég. Más nevében nem beszélhetek, már csak azért sem, mert rendkívül furcsának tartom az olyan megnyilatkozásokat, melyekben a megkérdozettek némelyike másokra akarja rákényszeríteni a véleményét. Néha már-már elkeseredve és átkozódva. – A családdal is úgy vagyunk, mint sok más fontos dolgunkkal, akkor hiányzik, ha nincs. Ha megvan, akkor megszokottá válik, s legtöbbször a kétségtelenül fárasztó terhek, kötétségek miatt szabadulnának béklyóiból. A családtalanok a fészekmeleget hiányolják. – A kis közösség, a család normális életét csak úgy lehet biztosítani, ha a családtagok, tehát a szülők és gyerekek, vállalják és következetesen teljesítik azt, mi rájuk van

bizva. Ez a felelősség és feladatvállalás felkészítheti a családtagokat a nagyobb családban, a társadalomban való normális életvitelre, a napjainkban annyira elharapózott önzés csökkentésére, sőt kiküszöbölésére.

– *Milyennek sejtéd a gyermekeid jövőjét?*

– Hogy aggódom, ez az aggódás a külső körülmények, a világ, az emberiség sorsa-alakulása miatt van. Hogy nem aggódom, ez sem azért van, mert önelégült vagyok, mondván, mindent megtettem értük. Erről szó sincs, de mindent megtenni nem is lehet és nem is kell. Értük sokat lehet tenni, helyettük azonban semmit se, mert akkor mivégre vannak ők? A lehetőség biztosítása a szülő feladata, a többi, vagyis, hogy miként él vele a gyerek, ez már az ő dolga. Ez nem azt jelenti, hogy magára hagyjuk, hanem azt, hogy jogaikat csakis a kötelességteljesítés arányában élvezhetik. Ezt az elvet igyekeztünk megvalósítani családon belül. – Minden nemzedéknek megvan és meg is lesz a maga gondja, problémája, a gyerekek helyett ezeket soha senki meg nem oldja. A jövőjük végül is az ő dolguk, bizzuk ezt rájuk.

– *Ha azt mondom pénz, erre mi asszociál nálad?*

– A pénzügyek soha nem sértettek, de soha nem volt elég pénzem.

– *Hányszor jártál külföldön?*

– Berlinben kétszer. Jártam még Kievdn, Moszkvában, Belgrádban, Szarajevóban, Krakkóban és Kassán.

– *Van külföldre vágyódásod, nosztalgiád?*

– Nincs. Nem is volt soha. Ide vagyok kötve. Köt a feladat megoldása. Részt kell vennem . . .

– *Azt hiszem, Balatonfenyvesen van egy telked . . .*

– Százhuszonkét négyszögöl a Nagyberек szélén. Egyszerű ház . . . Fákat kell ültetni. Diófát is . . .

– *Hány éve van meg az autód?*

– Pár éve . . . Az én dolgom az adófizetés, a karbantartás. A fiam vezeti. Szüksége van rá a munkájához, a téesz-ben. Én félek beleülni. Az zavar benne, hogy jobban kellene hozzá érteni, és az utakhoz is . . . Most mentünk a lányomat látogatni a kórházba . . . Autóval, mert zuhogott az eső . . . De én nem tudtam biztosan, hogyan lehet odakanyarodni a kórház elé. Így aztán elmentem gyalog megnézni. Bőrig áztam. Aztán hazajöttem és elvittem a feleségemet autóval. Ez a helyzet.

– *Mi a kedvenc passziód?*

– Nem volt még időm ezen gondolkodni. Pakson a horgászás, s Fenyvesen is. De annyi időm soha nem volt, hogy . . .

– *A közéleti szereplés hogyan érint?*

– Mit mondjak erre? Szerettem volna többet kiverekedni, mint amit lehetett. Írókat gyűjteni ide, segíteni az áthelyezésekben . . .

– *Mi lennél, ha újra kezddhetnéd?*

– Erre nem gondoltam még. Ez adott dolog.

– *Mondj valamit az írói munkádról, hitvallásodról!*

– Szabó Lőrinc szerint a költő hasznos akarát. Nem napi igyekezet . . . Aki olvassa a verset, több legyen. A prófétaság meghaladott dolog, de ma is figyelmeztet az író. Állandóan felszínen tartja azt a problémát, hogy a világot meg lehet menteni. A hivatásnak ez a legizgalmasabb része. Küszködés a mindig jobbra, emberibbre. Ez utóbbit háttérbe szorítottam látom. Fájdalom, világviszonylatban. Az írás tiltakozás is az elmúlás ellen. Dokumentum, hogy itt voltam, mint a szikla. Vagy padba faragás, gyermeknemzés. – Az írás nem önmagáért való, hanem mindenképpen hatni akaró, tehát társadalmi, közösségi munka, számomra elsősorban érzelmi telítettségű. Ezzel persze semmiképp sem akarom lebecsülni a vers intellektuális indítékát, a jó versben ez a kettő együtt van jelen, illetve a költői alkattól függően kerül valamelyik túlsúlyba. – Az a dolgunk, hogy értelmes élettel, szép munkával töltsük ki az arasznyi létet. Minden emberi gesztus, minden jó szívvel végzett munka ilyen cselekvés, egyúttal gyönyörű lázadás is a múlás, a halál, a pusztulás és a pusztítás ellen. Valamiféle jel. A művészet, az írás is ilyen gesztus, de nem kell misztifikálni. Az is szépet művel – de még mennyire! –, aki az esztergapadnál fémek munkál, aki búzát vet, gyógyít, vagy tanít.

Csak jól csinálja! A művészi munka nem több vagy különb az egyéb hasznos, jó emberi tevékenységnél, de más természetű. És éppen ezért eredendően több, nagyobb tehetség kell hozzá, mint más szakmákhoz, melyeknél – a rátermettségen túl – mindenképp előtte a megtanulható szakmai tudás a legfontosabb. Verseimben a problematikus, a kiélezett emberi helyzeteket, magatartást, a küzdelmet, a folytonos jobbratörés igényét, ennek megközelítését akarom megfogalmazni. Úgy, hogy másokban is rezonáljon, váltson ki másban is valamilyen indítékot a vers, esztétikai örömet, erkölcsi ítélkezést, beleegyezést, vagy elvetést, igenlést, vagy nemtetszést, valamit nyújtson, amiért érdemes volt megírni.

– *Úgy tűnik, írói indulásod elég késői . . . Hogyan érintett a késés, majd az életformaváltás, az írói, szerkesztői életforma?*

– Már jócskán túl voltam a huszadik életévemen, amikor országos fórumon publikáltam. Nem számítva a diákkori, a helyi újságban megjelent próbálkozásokat. Afféle östehetségnek éreztem magamat, bár a tehetség megítélésében is, akárcsak egyéb dolgaimban, szinte már betegesen skrupulózus voltam és vagyok. A bajt csak tetézte az a fals hiedelem, hogy a tudás, művelődés, tehát a nagyobb erőfeszítés nélkül, a tehetség egyedül is elegendő az üdvösségre. – A magyar líra fővonulatának társadalmi elkötelezettsége, igazsága, az irodalom, a költészet lényegének fölismerése arra készítetett, hogy a felszabadulás után, felnőttként pótoljam azt, amit főleg a háború miatt, kényszeredettségből, de mégiscsak elmulasztottam. A művelődés, a tanulás új lehetőségeivel magam is éltem, nemcsak azért, mert nagy szükségét éreztem főiskolai, majd egyetemi tanulmányaim folytatásának, hanem ezért is, mivel tanítványaimba is beleplántáltam a kulturálódási igényt, s erkölcsi kötelességemnek tartottam a jó példaadást. Az iskolai munkán, a tanuláson túl az irodalmi élettel, a folyóiratokkal is kerestem a kapcsolatot. Néhány évi rendszeres publikálás után jöttem Pécsre, az akkori folyóirat, a Dunántúli munkatársainak, elsősorban Szántó Tibornak biztatására és hívására.

– *Milyennek tartod eddigi életutadat?*

– Életutamat nem mondhatom simának, de nem túlzom el a göröngyösségét sem. Nehéznek elég nehéz volt, főként a szegénység miatt. Zsúfoltság a földes konyhában, testvéreimtől öröklött holmik, esetleg szentidőben új ruha is. Az volt a legnagyobb baj, hogy a szegény–gazdag ősi ellentétet a világ megállapodott rendjeként szuggerták belém, a följebbjutás egyetlen lehetőségét így fogalmazta meg a mezétlábas filozófia: „Tanulj fiam, hogy úr legyen belőled.” Közvetlen és tágasabb környezetemben mindenki szolgálta volt, hát engem is szolgálva kívánt csiszolni.

– *Van még beteljesületlen vágyad, terved?*

– Ezt úgy kérdezed, mintha a kétszerkettő biztonságával lehetne rá válaszolni. Ami beteljesedett: nagyon alapvető, egész életemre kiható. A diákkori szerelemből házasság lett. Olyan, amire azt szokták mondani, hogy boldog. Vagy inkább azt, hogy szerencsés. Persze, szokványos, kopott ez a jelző is, mint annyi más epiteton. A tartalma, a lényege viszont az, hogy az egyenjogúság-rangúság és a kötelesség kérdéseiben természetesen, magától értetődően már akkor meg tudunk állapodni.

Amivel elégedetlen vagyok, az az írás. Nem külső körülményekre, kései indulásra, döcögésre, polgári foglalkozásra és elfoglaltságra, jó- és rosszindulatú észrevételekre, elismerésre, vagy annak elmaradására, méltánytalanságra, tedd-ide, tedd-oda fanyalgó kritikákra és emberi gyöngeségekre akarok most hivatkozni és hagyatkozni. Arról a legbelülről megszólaló, egészséges elégedetlenségről beszélek, ami nélkül aligha lehet dolgozni, alkotni. Szeretném, ha nem pillednék el az utolsó óráig. Nem szeretnék beteg, hasznavehetetlen teherterhelő lenni. Se önmagamnak, se családomnak, se a társadalomnak. És szeretném, ha a halál is tetten érne. Értelmes, szép s jó munka közben.

– *Ismered a félelem, vagy a szorongás érzését? Mihez kapcsolódik nálad?*

– A félelem, a szorongás érzése a Treszl Hanziek deszkakerítés-marcangoló nagy szürke kutyájához, a templom–hodály–szürkület tériszonyatához, egy leány igenlő, vagy nemleges válaszához, később egyik dunai hidunk lebombázásához, több repülőgéptámadáshoz, föltartott kézzel a falhoz állításhoz, a hadifogságban a teljes kilátástalansághoz, az új világ kezdetén egy ordenáré országúti jelenethez: a teljes emberi megálázáshoz és kiszolgáltatottsághoz kapcsolódik. Így kicsit sok is talán. Azt akarom csak

érzékelteni, hogy mindegyik életszakaszomra bőven futotta a félelem és szorongás érzéséből, legújabbán – mivel az előszobájában figyelhettem a nyugtalanító-kihagyó szívveréseimet – a halálfélelem is bekerít olykor. Ez a legszemélyesebb „sérelemem”. Kicsit korainak érzem. E legerősebb-hatalmasabb kiszolgáltatóval szemben csak egyetlen elégtételelem van: füttyölök rá, mert mást nem tehetek. És dolgozom.

– *Milyen mostanában a közérzeted? Végigalszod az éjszakákat?*

– Közérzetem nem a legjobb. Hajdanában afféle éjszakai bagoly voltam, éjszaka dolgoztam, mert csak akkor volt rá időm. Most már nem megy az éjszakázás. Nem tudok elaludni, ha nagyon fáradt vagyok, így aztán a reggeli koránkelés sem megy, pedig erre kellene áttérnem. De a közérzetemmel nemcsak emiatt van baj. Lépten-nyomon azt tapasztalom, hogy a nemtörődomség, a közvagyon pusztítása, a könyöklés, az ököljog, az erőszakoskodás dudvaként terjed, hogy mérhetetlen energiákat emészt föl az emberi világot veszélyeztető fenyegetettség. Ha százszorosan naivság is, mégis felbőszít, hogy annyi keserves történelmi lecke, vérengzés, emberirtás, háború sem volt elegendő ahhoz, hogy a százmilliók akarata jusson érvényre, és ez az akarat kormányozza a világot az ámokfutó örültekkel szemben. – Nyugtalanít az a rettenetes aránytalanság, hogy amíg az ember elröpül a Holdra, ugyanakkor milliók halnak éhen . . . – mondja Pákolitz István, aztán kinyújtja a kezét a pohár után. Én is iszom. Hallgatunk.

Ismeretségünk kezdetén még minden évben megérkezett a kis hordó fixlis bor költő barátom címére. Paksról küldte valaki. Jókat szoktunk belőle inni. Pákolitz Pista jó szívvel kínálgatta. Aztán egyszercsak nem érkezett meg a hordó. Nem tudom, ki küldte, amíg küldte . . . Paks mesebeli helynek tűnt. Aztán egyszercsak a mesebeli helyről nem érkezett több üzenet. Végetért valami, egy élet, egy életforma. Így járunk mindennel. Egymással is, Péccsel is. Hiába mesélgetünk a hatvanas évek aranyfüst ragyogásáról, ami akkor a házak homlokzatán mindig felderengett, ha odapillantottunk. Senki sem érti, nevetnek rajtunk. Még néhány józan, praktikus év, és mi sem értjük.



Gyertyagyújtás közben

*A csillagszórók hibátlanul sziporkáznak
együtt vagyunk úgy nagyjából együtt vagyunk
ki-ki megkapja végre
a dugdosva is nehezen titkolt ajándékot
majd a csókolódzás következik nem összevissza
hanem szigorúan a családi hierarchia szerint
aztán jön a szokásos zökkenő
tavaly is elakadtunk a Miatyánk közepetáján
az Üdvözlégyet már csak a nagymama mondja végig
illenek énekelni is valamit egy népdalt talán
úgysem igen tüntetünk mostanában
azzal a jóféle paraszti származással
persze a jejeje-re is lehet örvendezni hogyné mért
ha annak idején megfelelt az ingyombingyom
mégis jobb lesz valami karácsonyi dolog
olyan pasztorálé-szerű hogyishívják
bár valószínű hogy nem morognának annyira
a Mennybőlazangyal miatt sem
különben is egész évben csak egyszer van Karácsony
de azért mégis demokratikusabb mondjuk az hogy
Csordapásztorok midőn Betlehembben osordát öröztek
a dallam még csak-csak de a szöveg a szöveg
mivelhogy teljes mértékben elvárosiasodtunk
és a folyton hallgatódzó leselkedő szomszéd
még utóbb holmi bevándorolt bugrisnak tartana
ámbar igaz hogy a sógor egy sültparaszt az is marad
mit csináljak vele most is a fölmosóvödörben hűti
a pezsgőt a karácsonyi pezsgőt
még ennyit se tud a tökéletlen hát én magyarázom
mindazonáltal a pulykacomb mellé békesség és
még több jóakarató ember kellene
valamint kevesebb tűzfészek szerte a világon*

*csöpög a gyertya az új terítőre Mennybőlazangyal
nagymama egy kicsit vigyázzon*

Uriás

Én, a hettita Uriás,
királyi kelepçébe esett vakbolond,
nem koccinthatok a győztesekkel.
Se vitézségem, se halálom árán
nem válthatom meg magam.
M megbocsátok Betszabénak,
mert nincs hátra más, csak a megbocsátó mozdulat;
ahogy neki se volt más dolga, mint a vétke,
– ha ugyan bűn a király-könyörögte csók –
hiszen Dávid akkor is parancsol, hogyha kér;
és ellenállhat-e az a gyöngye asszony,
kinek bolond férje Rabbáig vonult a haddal?!

De soha nem bocsátok meg a királynak,
aki a trónusán kurafivá züllött!
Bolond voltam: hagytam, hogy hülyének nézzen.
És nem voltam gyáva,
csak nem éreztem magam elég erősnek,
s keményebb volt a fal, mint fejem lehetett volna!
Győztesként kívántam elébe állni,
nem adhattam alább,
ha már annyira kitüntetett kegyosztó aljasságával
és belelovált a harcba
az ostrom legveszedelmesebb helyén:
„Hadd mutassa meg az eszetlen behemót,
méltó-e vajon a hősi nevezetre?”
Egyenlőként kívántam számonkérni csúfságomat,
kard-ki kard! és életre-halálra,
de úgy, hogy az Isten se védhesse!

Az ostrom szünetében, hazaugorva,
megjátszottam előtte a részegét,
hogy ne fogjon gyanút és higgye el:
hű kutyája maradt Betszabé f é r j e i s,
nemcsak a vitézlő katona!
De úgy látszik, jobb voltam mimesnek,
semmint férjnek, vagy katonának.

Azon az éjszakán már nem is esmértem Betszabét.
Nem azért, hogy tüntessek,
mennyire együttérzek bajtársaimmal,
kik vérben állnak Rabba falainál . . .
Azért kerültem el ágyát, mert nesztét vettem,
hogy Dávid már túl van únszolt örömen!
Egy asszony ágyában második nem leszek,
ha nem maradhattam első.

*Azon az éjszakán végighallgattam az óvatos Náthán
keserü-bölcs paraboláját,
de mérsékelnem kellett magamat,
sőt, okulnom illett a példabeszédből:
én voltam ama szegényember,
kinek egyetlen bárányát erőszakkal elvette a gazdag,
mert temérdek birkájából egyet is sajnált a vendégektől!*

*Megátkozom a dúsgazdag rablót:
száradjon le ágyékának vesszeje,
új ágyasának ne tudjon magot támasztani!
Szegüljön ellene saját kölke,
és lássa elsősülöttjének pusztulását!
Forduljon el tőle a nagy Bosszúálló,
mikor a porban ülve bocsánatért esedezik!
Szép lassan rohadjon el Dávid, a fölKent,
évenként sörvadjon egy singnyit!
Ganyédomb legyen az ágya,
ha gyöngyök, selymek és bársonyok között
nem tudják már elviselni otromba bűzét!*

Én, a hettita Uriás – –

*(Joáb, a fővezér, nem is nagyon figyelt
a vérző, motyogó katonára.*

*Már a galambok elültekor készen volt a jelentés:
„Betszabé férjét, a hettita Uriást
parancsod szerint oda állítottam,
ahol legjobban dült a harc. Hősként esett el,
nyugodt lehetsz felőle, játékaidat nem zavarja . . .
Intézkedtem, hogy rangjához illendően temessék.
– Új nászodban dalolj, táncolj és örvendezz
Isten fölKentje, uram, Dávid király!”)*

Zöldarany

*A sétány amatőr madárzenekarának
sevégesehossza-koncertje
biztatja a kisírt szemű tavaszt.*

*A világ négy sarkából összecsődült igricek
egyetlen zsoltárt énekelnek
a Gyülekezet Sátorában.*

*Szakadék szélén tántorgó Csillagunk
hátha visszahőköl.*

Tagore és Quasimodo fája virágzik.

*Megnyugtatóan nyugtalanít a zöldsarany béke:
hálaisten, elég sok a félténivaló.*

*Legalább tudjuk,
mivégre vagyunk a világon.*

Balatonfüred, 1970.

Betlehemi ekloga

*Szállásra seholse leltek,
maradt hát végül a pajta;
de nem tettek szemrehányást,
ha már az Úr így akarta.*

*Büdös van, hát nem is fázna,
s a jászol szalmával bélelt;
ketyog még a kulacs alja,
könyebben múlik az éjjel.*

*Mustrálják az újszülöttet,
kivánnak sokféle jókat:
„Na, erre igazán ráfér!
és hát jó az Isten, jót ad.”*

*Jósolnak hírt, nőt, hatalmat,
ahogy már ilyenkor járja;
hisz sose került még pénzbe
a szegényemberek álma.*

*„Nem is én vagyok az apja”
– kezd bele József néhányszor.
„Nem baj, csak egészség legyen,
– mondja egy öregebb pásztor –*

*az ilyen ágrólszakadtnak
csak jobb lehet, rosszabb már nem:
forgassa meg a világot,
ha lesz rá ereje. Amen.”*

Szerda

*A piszmogó esőfelhők alatt
csipásszemű ködök gunnyasztanak*

*Tolláskodik a sármány vizesen
nem futja biccenő jámbusra sem*

*Lucspocs egeken vaksin tapogat
a szürkehályog-tekintetű nap*

*Ha a gólya kislányt pötytyentene
nem is lehetne más keresztneve*

*csak szerda-tompa hamuszín Bora
cirógatás nélküli mostoha*

*Sasról meditál a tőkösveréb
gyöngyházgombról a tócsabuborék*

*Esik esik nem is áll el soha
és grizestészta lesz a vacsora*

KÜZDELEM A BIZONYOSSÁGÉRT

Pákolitz István lírája

Még a megkésett költői pályakezdések idején is szokatlan, ha a lírikusnak harminckilenc éves korában jelenik meg első önálló kötete. A közhit azt tartja, hogy a költők korán érnek, legalábbis korábban, mint az epikusok vagy a drámaírók. Móricz Zsigmond már harmincadik évébe fordult, amikor a *Hét krajcár* a Nyugatban megjelent, s kezdő drámaíró joggal vigasztalódhat azzal, hogy első jelentős színpadi művét nem lesz késő negyvenéves korán túl megalkotni. Ezzel szemben a húszéves Rimbaudnak már együtt van az útipoggyásza, mellyel a halhatatlanság kapujában jelentkezhet, s a mi Petőfink is huszonhét éves korában egy teljes, befejezett, érett és lezárt költői életművet hagyott ránk. Első verseskötete Adynak huszonkét, József Attilának tizenhét, Radnótinak huszonegy éves korában látott napvilágot. Ady 1913-ban, tehát mindössze harminchat éves korában papírra vetett önéletrajzában azt mondja, hogy átlépte már a „törvényes magyar költői korhatárt”, mivelhogy – mint írja – „én szabálytalanul túlléptem a magyar lírikus valakiknek kiszabott legszélső harminchárom évet”.

Mindezt azért kellett föleleveníteni, hogy lássuk, mennyire szokatlan Pákolitz István pályakezdése. Nemzedéktársai közül alighanem ő indult legkésőbb. S ez egyik magyarázata annak is, hogy – bár különféle gyűjteményekben, így például a közismert *Tűztánc* antológiában (1958) együtt szerepelt másokkal – valójában máig kívülmaradt mindenféle nemzedéki csoportosuláson, írói „táboron”. Az irodalmi köztudat és a kritika sokáig mint „fiatal költő”-t tartja számon – ezzel a jelzővel került a *Tűztáncba* is, a nálánál sokkalta fiatalabb társak közé – holott amikor versei először folyóiratokban – például az *Új Hangban*, a *Vigiliában* – megjelennek, 1949-ben, már harminc éves. Könyvalakban először 1954-ben adja ki a Szépirodalmi, az akkori könyvkiadás kissé furcsa ötletéből, két másik társával – Boda Istvánnal és Petrovác Istvánnal – közös kötetben, *Három költő* címmel. Az „Istvanságok” kötetét az első önálló bemutatkozás 1958-ban követi, a *Szüret*. Ezután két-három évenként rendszeressé válik versesköteteinek megjelenése: a *Fény és árnyékot* (1962) követi az *Esti dal* (1963) a *Messzenézöt* (1965) az *Ami lehet* (1969).

Aki a verseket megjelenésük, kötetbeli publikálásuk sorrendjében olvassa, s ebből von le következtetést, talán úgy véli, hogy egy későn érő, s bizonytalan kezdés után meredek ívben felfutó költői pályával van találkozása. A *Három költő*ben megjelent versek – bár a két társnál már a közlés terjedelmében is nagyobb hangsúlyt kaptak, s amazoknál érettebb költőt sejtetnek – valójában kissé bágyadt hangon éneklük a családi élet apró intimitásait, a stoppolófa és a falusi katedra közé szorult világ apró jeleneteit. Mai szemmel nézve e versek zöme alig lépi túl az idilli nyugalom, a megelégedés, a múltat elmarasztaló és a jelenért lelkesedő hevület szabványos körét. Reményre leginkább a formakultúra biztonsága, a verselő készség kiforrottsága sarkall. A *Szüret* már többet elárul a költőből. Nemcsak mesterségbeli tudással, számos költői leleménnyel megírt versek gyűjteménye a kötet, hanem egy sajátos, egyéni költői világ bemutatkozása is. Az olvasóban, aki belelapoz a kötetbe, gyanú ébred, hogy talán nem is egy úgynevezett első kötetet tart a kezében. Semmi kiforratlanság, karcosság a versekben. Egy érlelő, gazdag költői nyár termését tartalmazza a kötet. Nemes és csillámló fénye, meleg és tompa színe van a verseknek, akárcsak a leszűrt, tiszta boroknak. Az újabb kötetek aztán mind határozottabb költői arcélt rajzolnak elénk. A versek hangja egyre erőteljesebb, egyre teltebb. A költő fontos emberi és társadalmi gondok fölött töpreng. Szemugarába az élet apró tényei és a világot foglalkoztató kérdések egyaránt beleférnek . . .

Csak akkor bizonytalanodik el az olvasó, ha az újabb kötetekben, a *Fény és árnyék*-ban, az *Esti dal*-ban a versek alatt található évszámokra pillant. 1952, 1950, sőt 1949, de még 1944-es jelzésűt is talál. Pákolitznak 1962-ben és 1963-ban megjelent kötetei zömükben egy, sőt másfél évtizeddel korábban írt verseket tartalmaznak. Csak a *Messzenézőben* (1965) marad el a versek keletkezése: ekkor éri utol magát a költő, (nem készítettem statisztikát, mely az évenként keletkezett versek számát tartalmazná, de alighanem épp ekkor egyszerre megnő a versíró kedv is) s kötetei most már a közvetlenül megelőző évek termését adják.

Aki tehát a kötetek megjelenési sorrendjéből akar valamiféle következtetésre jutni, könnyen csapdába esik, optikai csalódás áldozata lesz. Pákolitz az az író, akinél a valószínűségi költői pálya és a kötetbeli megjelenés, a költő belső érlelődése és a publikáció, az „érvényesülés” szembetűnő fáziseltolódást mutat. A kettő tulajdonképpen csak az utolsó fél évtizedben került egymással szinkronba.

Mit mutat a kép, ha már most megpróbáljuk a verseket keletkezésük sorrendjében végigolvasni, úgy, ahogy egy válogatott kötetben következni szoktak, s ahogy Pákolitz István közeljövőben megjelenő gyűjteményes kötetében az olvasó majd meg is találja?

A *Fény és árnyék*, valamint az *Esti dal* egy kötetre való, több mint félszáz olyan verset tartalmaz, amely 1958 előtt keletkezett, de az első önálló kötetben, a *Szüretben* nem jelent meg. A versek között még 1944-es jelzésű darabokat is találunk. Meglepő kiforrottságot, érettséget, költői erőt mutatnak, s messze fölötté állnak a velük egy időben keletkezett s a *Három költőben* és a *Szüretben* publikált verseknek. Ha még hozzá is számítjuk, hogy kötetbeli megjelenésük idején ezeken a régebben írt darabokon javított-igazított a költő, akkor is meghökkentő a versek tisztasága, emberi és költői érettsége. Az első pillanatban szinte azt a benyomást keltik, hogy a költő 1944-ben jobb verseket írt, mint amilyeneket tíz év múlva publikált. Am nincs okunk kételkedni a versek datálásában. Nem marad hátra más magyarázat, mint hogy a negyvenes évek végének, az ötvenes évek elejének légkörében lássuk okát a költő megkésett nyilvános indulásának. A korszak irodalompolitikája ítélte akkor kihagyásra ezeket a verseket. A valószínűségi költői pálya állomásából és a kötetek megjelenésének sorrendjéből kirajzolható iv ezért került messze egymástól.

Amíg a kötetek késői indulásról, megkésett fiatalságról vallanak, valójában egy huszonöt éves korában már kötetre érett költő áll előttünk. Amíg a kötetek egymásutániságából egy gyors, fokozott iramú költői érést sejt az olvasó, a valóságban az első megszólalástól a legfrissebb versekig egy eléggé keveset változó költészettel van dolgunk. Jellemzője nem az állandó növekedés és megújulás, a folytonos útkeresés, a lélek tektonikus mozgása, a kifejezés szüntelen forradalma, hanem az állandóság, a kezdetekhez, az „elrendeléshez” való hűség, a széltől hányatott nád példája, ahogy egyik korai, 1949-ből származó versében írja:

*Azúr mezőkre nyíló útajdának
a láp-vidék csak bágyadt állomás;
kanyargó, titkos ösvényeid hívnak,
de rendelésed köt: nincs változás!*

*A tölgynek és a karsú jegenyének
titkodból többet láttatsz, mint nekem;
és szent fülednek értelmetlen ének
az én hajlongó, nyugós életem . . .*

(Széltől hányatott nád)

„Hajótöröttként” kezdi pályáját, új Robinsonként, aki csak néhány fontos tárgyat tud partra menekíteni. De a zsákmány értékes, amit magával hoz a költészet ismeretlen szigetére: hit a tiszta családi életben, a szerelemben, az ifjúság eszményeiben; demokratikus-szociális érzés, a szegénység és a jogtalanság elleni indulat; a háború, az embertelenség, a kiszolgáltatottság nehéz élménye . . . A múltó idő alig valamit tud hozzáadni ezekhez: a gazdagabb és árnyaltabb történelmi tapasztalatot, néhány külföldi utazás szembesítő hatását, a betegség és a halál döbbenetét, meditációra kényszerítő erejét. Ami e lírára alapvetően jellemző: a szemlélet állandósága, a vargabetűk, a csalódások

és megtérések, a válságok és megújulások hullámhegyeinek és hullámvölgyeinek a hiánya.

Az élet és a költészet biztonságot adó nyugalma azonban nem zárja ki, hogy változatai, fokozatai, módosulásai ne lennének e lírának. A sima, rezzenéstelen felszín belső erők drámáját rejtí. A költészet állandósága, nyugalma, egyensúlya ellentétes törekvések feszültségéből születik meg.

Mi adja Pákolitz költészetének megszólító erejét? Honnét e líra belső feszültsége?

Anélkül, hogy a képletben valamiféle törvényszerűséget látnánk, s anélkül, hogy a megkülönböztetéssel minőségi fokozatot sugalmaznánk, napjaink lírájában a valóság megközelítésére – a tendenciák leegyszerűsítésével – három, egymástól eltérő utatörekvést figyelhetünk meg. Az egyik a „szenvédély hevében látomássá emelkedő világ megragadására” vezető csapást járja; erre a kép, a látomás uralma jellemző. A másikat kérdező költészetnek nevezném; eszerint a vers lényege a szüntelen önvallatás, a költő önmagával és az olvasóval vitatkozik; ezt általában intellektuális lírának mondják. A líra harmadik „útja” a benyomások visszaadására, a közvetlen élményszerűsége törekszik, a költő az átélt indulatokat fejezi ki, képei a természeti világhoz kötöttek.

Pákolitz alapvetően érzelmi alkattú költő. A körülvevő valóságból elsősorban azt veszi észre, amit szemével érzékel, fölfog. Lírája festői, leíró jellegű, a látvány megragadása jellemzi, a költő impresszióit, hangulatait fogalmazza meg. Itt a képzeletnek, a látomásnak kevesebb szerep jut. Ha a magyar költészet családfáján ösöket, „mintákat” keresünk, leghamarabb Petőfi, Juhász Gyula, Radnóti neve jut eszünkbe, mint ahogy Pákolitz is, ha költőt említ versében, őket idézi. Versépítése sajátosan impresszionista jellegű. Vagy egyetlen kép, hangulat, érzés kibontása a vers, vagy ha elkarnyarodik is másfelé, a leggyakrabban a tájból, az érzékelhető természeti képből indul ki, ezt hasonlattá fejleszti, s a hasonlat másik felébe beleszövi az emberi-gondolati vonatkozásokat, majd a vers kadenciaszerű lezárást kap, ahol az indító képek jelentése, tartalma, magyarázata „megvilágosul”. A természeti képnek és a gondolatnak ez az összekapcsolása a népdal szerkezetére emlékeztet, de amíg ott a kép szimbolikus töltésű, itt megmarad a maga elsődleges jelentésében. Számtalan példát idézhetnénk e versalkotó módszerre; be kell érünk egyel:

*Zölden-lilán esőz a fény a fákra,
a tóból száll a kénes, szürke pára.*

*A sarju-tüben boldog nászra vár
a vágyban égő szentjánosbogár.*

*Fehér felhő a holdra vonja fátylát.
Egy csöpp madár csipog s folytatja álmát.*

Orgiát ül a szín, színárnyalat . . .

A kezdő természeti képek után most belép a versbe az ember: a kedves alakja és a költő. A képek egy hasonlat részeivé válnak:

s e káprázatban lenge árnyadat

*látom lebegni, de a higgadt észnek
kevés az árny, ha nincs vele a lényed.*

*Éjtélre jár. A sűrű lomb alatt
a jázminok susogva hajlanak.*

*Hajolnék én is tehér asszonyvállra,
de messze vagy, a hetedik határba’.*

Letört egy gally . . .

A képek helyét lassan átveszik a gondolatok. A természet leírását fölváltja az emberi érzések kimondása. Közeledünk a vers frappáns lezárásához:

*A sóhajtsányi nesz
megremegtet: ó, mondd, velünk mi lesz?*

*Hogy ittasodna szép szavunk e fénytűl!
de hiányoddal a varázs szegényül,*

*s már lázadássá nő a rémület,
hogy egyedül vagy, én meg nélkülöd!*

(Nélküled)

A valóság impresszionista megközelítése, a látványnak példázattá emelése különösen a bensőséges hangulatú szerelmes versekben, valamint a meleg színekkel megfestett, az életből ellesett pillanatképekben sikerül. A benyomásokhoz tapadó költői szemlélet szinte sugallja ezeknek a témáknak és műfajoknak előtérbe kerülését. A képek tehát vagy a szerelmi vallomás kimondásához vezetnek, vagy zsánerképpé, jelenetvé állnak össze. Remek, hangulatos, árnyalatokban gazdag, szép akvarellek e versek. A látvány pusztá megragadásával és visszaadásával azonban nem éri be a költő: a kedves arcának megrajzolásától a hűség, a magány, az elmúlás, a halál stb. érzésének-gondolatának kimondásáig jut el. S a hasonlatokból, villanásnyi megfigyelésekből fölépített kép is egy-egy évszak, az öregek, a pécsi Széchenyi tér rajzává, egy család, egy jellem portréjává kerekedik.

Az életből ellesett pillanatképek művészi megragadása mellett Pákolitz költészetében egyre nagyobb helyet kap gondolati fölismeréseinek, töprengései eredményének kimondása. Figyelmének hatósugara az idő múlásával, szemléletének gazdagodásával, életkörülményeinek változásával gyarapszik, tágul. A faluról, sőt tanyáról városba került ember kíváncsiságával és mohóságával néz körül a világban, s a környezet megváltozásával fokozatosan előtérbe kerülnek a társadalom, a világ, a lét kérdései. A jelenségekre való naiv rácsodálkozás helyett egyre növekvő érdeklődéssel veszi észre azokat a gondokat, amelyeket a változó világ tár a költő elé. Szemléletének érése, gazdagodása – az alapjában most is szenzuális érdeklődésű és alkatú költő figyelmét – fokozatosan a közéleti, társadalmi kérdések felé irányítja. „Az írás nem önmagáért való; társadalmi vonatkozású, tehát közösségi cselekvés, s számomra elsősorban érzelmi telítettségű” – vallja. A költői szemlélet változását Pákolitz jellegzetes egyszavas verscímeinek változásán is lemérhetjük. Míg a korábbi versekre az ilyen címek voltak jellemzők: *Domb, Sarokasztalnál, Isten háta mögött, Hazafelé, Paks, Vidéki, Tanyai intermezzo, Rög, Eperfa* . . . Később effélékkel találkozunk: *Húsravárók, Népbúté, Autóból, Recitativ, Egy sznobra, Egy tsz-parasztnak, Változás, Sziréna, Isten, Homérosznak* . . .

Hisz a költészet értelmében. Ahogy a virág nem önmagáért, hanem a természet van, a művészi szép célja is túlmutat önmagán: a szó gondolatot érlel. A költészet: fegyver; s a költő: „hasznos akarát”. Esménye a közösségi élet és a cselekvő ember, a „messzenéző”, aki „az emberi boldogulás beteljesedésére tette föl múltó kis életét”. Jelet akar hagyni, s a felelősség, a becsület, az igazság értékét hirdeti. Igénye: „benne élni a mában”. Ha közügyekben szól, ha a humánumon esik sérelem, ha a megújuló világ dolgairól beszél, szava megsúlyosodik, indulatok törnek föl belőle. A költő az idő múlásával olyan gondok közelébe került, amelyek nem tűrik a képek virághimes köntösét, hanem kérdező-faggató megfogalmazásban lépnek elének. E versekben a feszültséget már a kimondott gondolat okozza; izgalmat, szenvedélyt az eszme korbácsol. Itt a közvetlen élményszerűség és a gondolati tartalom szintézise valósul meg.

A megkésett pályakezdés miatt időzavarba kerül a költő. A belső önértékelés és a külső elismerés fáziskülönbsége fokozott érzékenységet alakít ki benne. A visszاسzorított gátlásokat épít, görcsöket okoz. A messzetűnt ifjúság miatt panaszkodik; életének jelképévé korán a termést érlelő-betakarító évszakot teszi:

*Beérik lassan pirosuló nyaram,
út az idő, nem áltatom magam,*

*mérlegre teszem már az éveket:
vajon milyen gyümölcsöt érlelnek?*

(Szeptember)

Alaphangja a bánat, a szomorúság. Panasz, „hamuszín bánat” tör fel belőle a háború utolsó évében. Sötétedő árnyakkal viaskodik a hadifogolytábor drótkerítése mögött. Az elmúlásra gondol, amikor a kedves távolléte miatt a magány szakad rá. Gyakran jutnak eszébe a gyerekkor emlékei: a korábban ki nem irt élmények. Befelé élő költő, önmagát emészt, lelkét a gond rágja, csatáit belül vivja. Szinte maga is sokallja a múlton való töprengést:

*Pityergő, sárga fák közt ballagok,
az éveimmel bajlódom megint.
A férfikorba rukkoló napok
skatulyás rendje bölcsességre int.*

(Bölcsesség nélkül)

A lekészettség érzése beletörődővé, fáradttá teszi. „Kár, bolond” – mondja, s szinte látni a kéz legyintését, mellyel szavait kíséri. Másutt így jellemzi magát: „Megállsz, motyogsz, forogsz magad körül.” A szenvedély helyett a józanságot ajánlja orvosságnak; a lázadózás, az indulatok helyett a nyugalmat, a jóakarátú szeretetet hívja társul.

A lelki gátlásokra és görcsökre, a belső öregedésre és szomorúságra azonban megtalálja a feloldozást. A megkészettség érzése kitermeli ellenmértékét: az érzelmesség, a meghatódottság ellen rezignált bölcsességgel, fanyar beletörődéssel védekezik. Pákolitz költészetének alaphangjává így igen korán a puritán egyszerűség, a fanyar irónia válik. A késői költői indulás okozta gátlások ebben a „mindent megmértem, mindennel számot vetettem” hangulatban oldódnak föl.

*Miért némul bemed el a szó,
hogy igazadért szóljon?
panasszá higult szép dühöd
hullámverés a mólón;*

*bokáig erő félszeid
bölcs óvatosság őrzi;
rezignált tapasztalatod
önerődet emésztí . . .*

(Lecke)

Ez a kesernyés íz, az érzélgősség és nagyképűség ellen védekező fintonok és groteszk fordulatok adnak egyéni zamatot költészetének. Ami ölébe hull, amit könnyen meg lehet kapni – nem kell neki. Ami viszont nehezen adja meg magát – úgy érzi, nem tudja megszerezni. Ebből a tapasztalatból hogyan születne más, mint rezignált bölcsesség?

A meghatódottságot iróniával történő feloldásból, az önsajnálatot kézlegyintéssel elhárító mozdulatból fakad verseinek poentirozott befejezése, fanyar lezárása. Ez a hajlam magyarazza vonzódását a „kispasztikához”, a tömör, epigrammatikus megfogalmazáshoz. Gondolati felismeréseit szívesen zárja négysoros versek pántjai közé. („Belefér a lényeg egy tömör négysorosba.”) Életképszerű megfigyeléseit merész képkivágással, a színét fonákjára fordító mozdulattal, léggömbpukkasztó ötlettel teszi hatásosabbá. („Sültkacsa – Kávé – Bőfőzés – Párnás asszonyi vállak – Bor – TV – pizsamában – És elszáll a vasárnap”)

A fanyar alaphangnak sokféle változata alakult ki lírájában. A rezignációnak is árnyalatai lehetnek. A jóízű humortól a keserű szatíráig, az öniróniától a cinkos összemosolygáson keresztül a megszenvedett férfibölcsességig ível. Az emberi gyengeségek és a társadalmi visszasságok egyaránt tolla hegyére kerülnek. A kényelemszeretet, a jóra való restség, az internacionalizmus hiánya, az autó-centrikus életszemlélet, az erőszakos pusztítás, a terebélyesedő szabadságot veszélyeztető erők hol csöndes fricskát, hol megbélyegző indulatot váltanak ki belőle.

Pákolitz a világ dolgaira figyelő, a társadalmi haladást szolgáló, az egyént megjobbító költészet híve. Valóság-igénye: a hétköznapi emberek hétköznapi gondjainak örömeinek a kimondása. Érzékeny, igazságkereső költő. Jó füle van az időszerű „miért?”-ek meghallására és a rájuk adható válaszok megfogalmazására.

Ami az élet kusza dolgai közt a tájékozódásban segíti, ami a költészetében rejlik

feszültséget táplálja, az a költő dialektikus, a jelenségeket ellentétpárookra bontó látásmódja. Egyszerre érzékeli a dolgok színét és visszáját, egyszerre látja az igen-t és a nem-et, egyszerre veszi észre a van-t és a lehetséges-t. Minden jelenség mellett ott van annak tagadása, a jó mellett a rossz, az érték mellett a hiány. A teljes valóságot a két „tézis” egysége alkotja, ahogy költő módján, képszerűen megfogalmazva, egyik kötetének címébe írja: a fény és az árnyék.

Már a *Szüret* egyik versében megjelenik ez az ellentétpár, egyelőre inkább öntudatlanul, tömör verslezárásnak szánva, s a költő személyes életére vonatkoztatva:

*Nem is fájna most semmi sem
e nyárutói nap delén,
ha nem tudnám, hogy délután
több lesz az árnyék, mint a fény...*

(Dél)

Ugyanebben a kötetben még egyszer fölbukkan a fény-árnyék motívum, most már az életszemlélet jelképeként:

*Izgalmas, szép a játék?
Hangoskodók zavarnak!*

*Föllelkesít a szándék?
Lepittyed néma ajkad...*

— — — — —
örök a fény s az árnyék.

(Örök)

Legkiérleltebb, szinte filozófiai síkra emelt megfogalmazását a *Fény és árnyék* mottójában olvashatjuk:

*Bár buzgó, örök forrásod vagyok,
s az okozatnál több, nagyobb az ok;
külön-léted bár nincs, nem is lehet:
– vajon ragyoghatnék-e nélküled?*

(A fény az árnyékhoz)

Mi az, ami a jelképből, a költői megfogalmazásból kihüvelyezhető? A valóságnak két arca van... A fény és az árnyék, a jó és a rossz föltételezi egymást... Elválaszthatatlanok... Nem lehetnek meg egymás nélkül... Létük örök...

Bármekkora is bölintünk a költőnek erre a hitére, bárhogya is helyeseljük ezeket a rokonszenves gondolatokat, senki sem képzelheti, hogy a fény és az árnyék párhuzamos adagolása minden egyes versben sikerülhet, vagy akár a költői pálya egészén arányos elosztása megvalósítható. A hangsúlyátvetés, a nyomaték eltolódása szükségszerű. A költészet feszültségét éppen a szándék és a megvalósulás közti harc, a fény és az árnyék arányának alkalmankinti megoszlása adja.

Ha az igényt a költői pálya egészével szembesítjük, nagy általánosságban elmondható, hogy a hangsúly elcint a fényre helyeződik. A versekben a mindennapi élet intim eseményei, a gyerekszoba, a szombat délután, az iskolai munka apró képei jelennek meg. Finom, halk érzelmi rezdülésekről, nyugodt idilli hangulatokról olvashatunk. A költő derűsnek, tisztának, szépnek látja az életet. A szólás öröme és vidámsága csattan fel a sorokból. Nyári kartont terít a szél a rétre, az égbolt felhőtlen, pacsirta szól a levegőben. Ami keményebb hang, árnyékosabb tónus jelentkezik, az a múlttal, a hajdani szegénységgel, a gyerekkor szociális igazságtalanságaival szemben szólal meg. A múlt: gond, tudatlanság, árnyék... „Hetten ettük a kenyeret.” A jelen: megnyílt a tudás megszerzésének kapuja, kacagó, kék gyermekszemek, öröm és erő, „zenét tanul a lá-

téséből számos megoldás született már. Elég talán Babitsnak a katolikumban az egyetemesség és a humánus tartalmát megtaláló válaszára utalni, vagy Pilinszky költészetére hivatkozni, aki szerint „a művészet a képzelet morálja, hozzájárulása, veritékes munkája a teremtés realitásának, inkarnációjának a beteljesítésére, helyreállítására . . . akár az imádság vagy a szeretet . . .”

Pákolitzban sem maradnak meg a gyerekkor igazságai a naiv hit fokán, de nem is szublimálódnak vagy telítődnek misztikus tartalommal. Versei kételkedésről, belső tusakodásról, evangéliummal, istenhittel való vitáról számolnak be. Az igazságot keresi, meg akar bizonyosodni, de csak további kérdések születnek benne:

*(De könnyű, kinek ölbepottyant
a miatyánkos tiszta hit;
s ha nem is látja, mégis látja
örölni biztos malmaid . . .)*

*Kétkedő szívem ki formálta?
az én nagy vétkem mi lehet?:
hogyan két marokra fogtam volna
láindszával átszúrt szívedet?,*

*vagy az, hogy minden virágszirom
titkában lestem a nyomod,
és az evangéliumodból
vártam az örök programot?!*

*Sújthatsz-e boldogtalansággal,
mert az igazságot lesem?
Mért kínzol egy-egy mosolyomért
a harcban ezerszeresen!?*

(Látni akartalak!)

Az évek múlásával nyugtalansága nő. Majd úgy érzi, belefáradt a keresésbe. Nem lát Bizonyosságot, kétségei szaporodnak. „Vigasztalan önmarcangolás” gyötri. A *Fény és árnyékban* külön ciklust alkotó „istenkereső” versek sorát egy ilyen minden-mind-egy választal zárja:

*Isten, Sors, vagy mit tudom én mi:
az a jó, hogy el kell itt égni;
szép elmúlás legyen a végem:
még a halál is tettenérjen!*

(Könyörgés szép halálért)

Ha akkor fogalmilag talán le is zárta magában a költő a kérdést, hit és művészet kapcsolata továbbra is eleven valóság maradt számára. Pákolitz lírájában a gyerekkor keresztény-katolikus élményvilága egészen sajátos módon szívódott föl. Újabb kötetekben a vitatkozó-tusakodó hang eltűnt, ugyanakkor megszapordtak verseiben a vallásos eredetű jelképek. Néha csak egy kifejezés árulkodik a biblikus eredetről (láindszával átszúrt szív, nyolc boldogság, József, három angyal stb.), máskor egész verset átfontó motívummá lesz a Veronika-kendő, Péter virrasztása, Júdás árulása, a Getszemáné kert, az utolsó vacsora, a virágvasárnapi bevonulás, Pilátus, Magdolna alakja. Latin nyelvű, liturgikus szövegtörödéket sző a versbe. A gyerekkorban megismert vallásos szokásokat értelmez át. Stílusa gyakran vált a zsoltárok, halotti könyörgések hangjára.

Amíg azonban Pilinszkyknél a hit és a költészet, az ima és a művészet teljes azonosulásából születik a vers (*Piéta, Ravensbrücki passió, Harmadnapon* stb.), míg Babits a bibliai történetben a múltat és a mátt összekötő örök tartalmat keresi (*Jónás könyve*) s a gyerekkor emlékeit a felnőtt költő hitének kimondására használja föl (*Balázsolás*), Pákolitz deinkarnálja, profanizálja a vallásos fogalmakat, aktualizálja a biblikus történeteket, a maga világi igazságainak változatává formálja át a liturgia képeit. A költő számára, aki a világ racionális értelmezésére, a kézzelfogható bizonyosságra törekszik, a hit költői szimbólummá lesz, a vers a biblia képeinek parafrázisává válik, a liturgia nélküli transzcendens tartalmát. A vallásban nem a művészet gyökerét látja, nem örök tartalmat talál benne, hanem jelképként, mottóként használja föl mai fölismerési kimondására: „a színén átüt a fonák”. Például:

*Mikor a bográcsban elsőt rotytan
a halászlé,
hókuszpókusz nélküli szertartással
beleszórom a kalocsai paprikát,
s minden különértesítés helyett
előreszaladok az időben,
hol a legmesszibb messzire,
a Seholsincs-be is elhallatszok
profán nekrológtok:
SZEGÉNY, EZT HOGY SZERETTE
s míg körülleng
a rozsdás őszi csendélet-hangulat,
illat, zamat, rotyogás,
kóstolgatás közben
vörösborral köszöntöm
az eljövendő emberi tisztaságot
és békességet.*

Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre.

(Úrvacsora)

„Formaművész” – ezt mondani a költőről, nem olyan-e, mint a mesterembert éles szerszámaért, biztos anyagismeretéért megdicsérni? A mesterségbeli szabályok tudása, a nyelv tökéletes kezelése, a hibátlan verselés – a költészet alapfeltétele, nem pedig érdem. Egy lomposagra hajló, gyakran bőbeszédűségbe csúszó, laza költői gyakorlat idején azonban mégis inkább rang és elismerés, mint gáncs és elmarasztalás, ha valakire illik: formaművész. Amikor némelyek a hanyagságot és a tudatlanságot próbálják elvvé tenni, amikor a pongyolaság lesz úr a versen, akkor a kifejezés pontosságát vallani és védeni: a legmerészebb korszerűség.

Pákolitzról már a korai kritikák megállapították, hogy „kitűnő formaművész, aki a legnehezebbet is magáénak mondhatja: az egyszerűséget”, „komoly művészi és emberi felelősség hatja át minden sorát”, „kevés szóval is sokat mond”. Nem tartja elavultnak a kötött formát, a rímet, az érthetőséget. A modernkedés, az újparnasszista irány ellenében vállalja a régi, a megszokott, a hagyományos jelzőt. Stilis bizonyosságra törekszik, „a lényegyet formáló fegyelem” híve. Nem lelkesedik a szabad gondolatlatterság révén fölbugkáló asszociációkért, inkább a tiszta fényű, fölismerhető tartalmú, impresszionista hangulatú képeket kedveli. Verseit a rimek sűrű pántja fogja át, de a rim kedvéért nem ír le sorkitöltő félmondatokat. A gondolat és a kifejezés egységét vallja: a „jó tartalmat a szép forma” nemesíti.

Jó stilisza, nagy verbális erővel formálja gondolatait. Természetes ékesszólása a retorikával rokon. Tágívű mondatokban építkezik, stílusát nagy nyelvi gazdagság jellemzi. A szépen szóló hang, a lendületes előadás a köznapi témát is megemeli. Bár a központozás nélküli, áradó versformát is kipróbálja, hogy a korszak nyugtalan-zaklatott hangulatát visszaadja, igazán a hangsúlyos-magyaros metrumokban van otthon. Kitűnő szerkesztő készséggel, jó arányérzékkel rendelkezik. Komponáló tehetségét megfigyelhetjük versesköteteinek fölépítésében, verseinek szerkezetében, de egy-egy mondat arányos elrendezésében is. Biztosan kezeli a zárt szonett-formát; sőt lehetőségeit a szonettkoszorú írásában is kipróbálja.

Míg korábbi verseit minden költői szépségük mellett valamiféle „bőbeszédűség”, a megtalált szó mámore jellemezte, a *Messzenéző* óta az egyszerűsödés, az elmélyülés igényét figyelhetjük meg. A korábbi, impresszionisztikus berlini útibeszámolót például – hogy azonos témában lássuk a különbséget – a jugoszláviai „szomszédoló” tömör, epigrammatikus pillanatfölvételei követték. A költő szüksézávább lett, ritkább ünnepe számára a vers, „gyérül a verstermés”, erre intik a klasszikusok. Szava megsúlyosodik, szinte szándékoltan „költőietlen” elemeket kever a versbe. Versépitő elvvé a gondolat válik. Újszerű formai megoldások, tört sorok kerülnek a költeménybe, le-

mond a strofikus szerkesztésről. A fanyar, ironikus hang előtérbe kerülése is a tömörebb megoldásoknak kedvez. Úgy érzi, megtalálta a kifejezésnek azt a mértékét, amikor a vers „se több, se kevesebb”.

Különös „transzfigurációja” a lírának, hogy éppen attól nemesedik, amitől a költő legjobban fél: a szó elapadásától. A vers akkor izzik föl, amikor egyre nehezebb a szó-lás. A bizonyosság közelébe akkor kerül a költő, amikor az ismeretlennel néz szembe. A líra élete akkor kezdődik, ha a könyv csukott lapjai közül a szó kilép, s táplálékká lesz, mint a megszegett kenyér.

*Belefáradsz a prédikálásba.
Mit érsz vele?*

*Nagyon makacs a gonoszság.
S a szónak alig van hitele.*

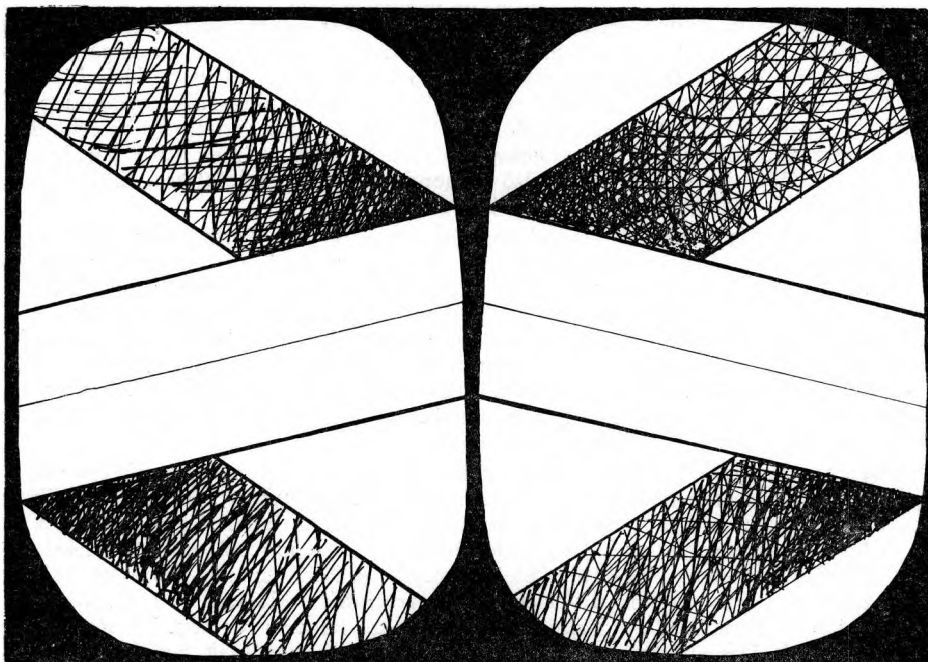
*De hallgathatsz, ha szólnod adatott?
Bólinthatsz a csalattatásra?*

*Ami látszatra fölösleges,
mégse történik hiába.*

*S az igaz is igazabb lesz,
ha szépen mondod.*

*Se több, se kevesebb:
ennyi a dolgod.*

(Se több, se kevesebb)



Badacsony

I.

Óh óriás koporsó, Badacsony-hegy!
 Mint nézlek messziről, úgy tűnsz nekem,
 Minthogyha száz, száz lágy-tompán lesújtó
 (De élet-óvó) szeszedtől agyonvert
 Vig boldogulnak készült volna jelkép,
 Egy roppant ravatallal: míg a „holtak”
 Kurjongva isszák a rőt s vörhenyes-zöld
 Atlátszó kristályt és elme-hűdött-vig
 Önkívületben táncolnak a tágas
 Koporsón: mit telt pohár közt rogyottak
 Tiszteletére szánt minden időknék
 Részegje! Büszke emlék! Te, egyetlen,
 Vig mauzóleum! Szökj hát az égnek –
 Mint iszonyú bárkához is hasonlón,
 Roppant, vas-színű, gigászi bazaltok
 Oszlop-csavarjával megtűzve állsz itt!
 Hétszer-tömör bérc! Érdemes halandók
 Emlékkörzői mellett így emelten –
 Jelezve, hogy nemcsak szeszes poéták
 Lenge-ledér rimében emelődhet
 Mámorra méltón emlék-monumentum.
 Méltóbb emlékmű vagy te, Badacsony,
 Mint holmi horatiusi s adys vers,
 S min csak átnéz a tökjőzan bíráló:
 De magával a földdel egyidős hegy
 Rettentő rengése csak, mely megingat!
 Bazaltba írt vers! Hogy vaksi, tudákos
 Rajtad fejét bezúzza, hogyha „nem lát”,
 Mint szokta egy s más. S emlékeztető –
 S ha itt megy el, fejét göggel emelje,
 A szent szesztestvéri jelképre nézve,
 Mielőtt összerogy büszkén a részeg!
 Óh híres! Hadd köszönjek most én is rád,
 Itt bukdosván Szigliget vadregényes
 Buckái között, mint rázkódó elmém
 Az „Országutak énekei” versem
 Idézi, mit kerek tíz éve írtam –
 Ballagtomban, hegyedről, Badacsony,

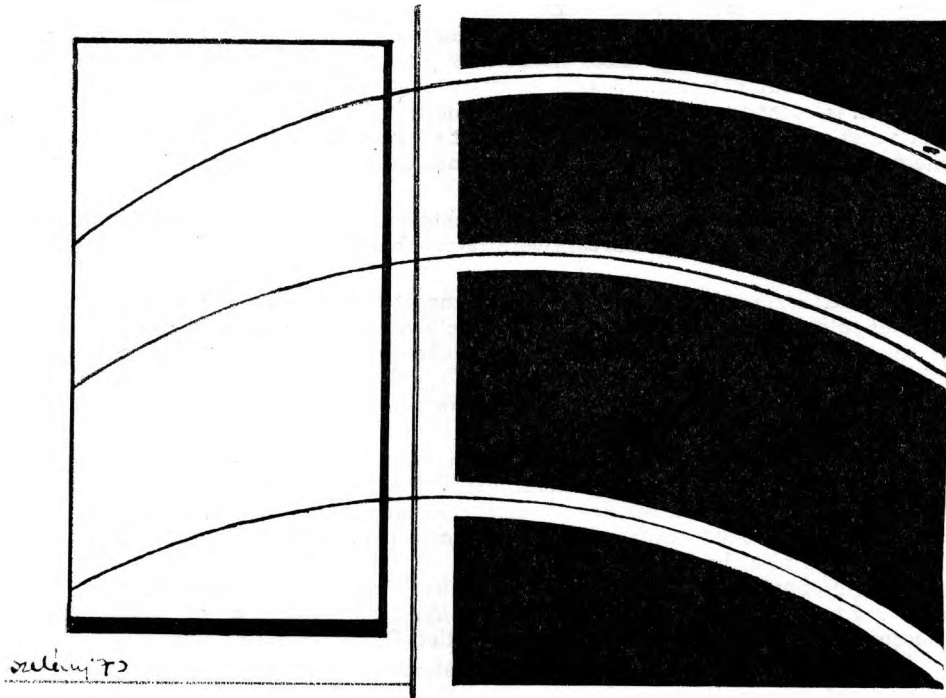
*Utravalóm kortyolgatva, miközben
Kulacsomban, meg-megemeelve itt-ott,
Csengtetett a hegy lelke. Hadd köszöntlek
A vár mellett itt: elgondolva mélán,
Milyen méltóbb emlékművel dicsérnek
E világgal-egyidejű borisszák
Téged, mint mellyel a történelem
Tiszteli rendjét! Száz marcona hős
Vagy cselen kotló nagy politikus-mű
Hiú voltát csak rom mutatja itt –
Míg fönn dicséri Badacsonynak orma,
Szirtjéről intve, mely romolhatatlan,
A békén termő boldog kortyait.*

II

*Az isten víg patákkal peng a sirokon:
Bacchus és Hadés. A szöllők birokban
A temetővel. Itt s amott szorongva,
Az árként tóduló tökéek között
Egy-egy sírkő (mint útbanálló holmi
Tolakvó már) a szöllőt visszaüzni
Igyekszik: míg rá zöld szőlő-bozont
Csap le, bolyhos husáanggal. Mily szívós harc,
Mely itt folyik! Míg a halál e m i n n e n
Zsákmánya hadját egyre még zsufolná
A szűk, kimért földbe, toppot se tágit,
S görcsös birokban küzd, feszül: a m o n n a n,
Száz-száz hullámban, – mint ostromra hajtott,
Rögről rögre, lábbal, konok könyökkel,
Szívós daccal, mindig előbbre ugró
Hódító, friss sereg, – nyomul előre
A szőlőtábor! Szűkül, szinte nyög már
A sír-világ: s fejtát, félig benyelt sírt
Ízről-izre, zöld lánggal, mit nem olthatsz,
Ujjongó, vad, lobogó lombba gyürve,
Ím, úr már a szőlő a temetőn,
Holtak halk halmain a víg, nagy élet.
Nézem a harcot: és csöndben tülelve
Még hallom is az isten dobogását,
Amint népét buzgón előbbre hajtva,
Vad tirusát csapkodja ittasan,
S bacchusi tüzzel harsog: – „Még! Tovább!
Hej, diadalmas nép, ős, büszke tábor!
Szállj itt meg mindent! Verd, zavard, ki itt
A termő, jó földben rothadva fekszik.*

Öntsd mélybe láng-sistergő szőlő-nedvét:
 Egyetlen lobbal lobbanjon a rög.
 Élet-varázstól szökjön mind, ki lent van,
 S földhözcsapván keresztfát, sirkövet,
 Tüzzön szőlőlevelet homlokára:
 Meddő halálra az élet jelét!
 Kapjon az új termésbe a szürettel,
 S míg víg puskák dörögnek a hegyen,
 Táncoljon a halott mind! Evoé! –“
 – „Betelt az irás, megjelent az isten“
 – Szól most egy új hang, nyelve az üvegből: –
 „Ott áll lám a kapun: Feltámadunk!
 Elmúlt, mi volt mind, itt a víg világvég,
 Bacchus urunk tart végítéletet!
 Itélete: szőlő legyen a hegy mind,
 És minden sír helyén egy töke álljon
 – Győző-jel: – s már pokolba senki sem jut,
 Elég neki, ki egy halált kidílt,
 (Ijesztésül, mindenre büntetésként)
 S most új s víg népével imhol köszöntsd a
 Víg istent, ki legyőzte a halált.”

(Szigliget)



A felvilágosultak vagy talán inkább: a némák

Dél előtt *bent* Csobánc kolléga megint kikelt a pazarlás ellen. A nők szívesebben fogadták a huszonhat fokos hőséget, nyári blúzra, szandálra vetköztek. Kint a természet vicсорitva tudatta, hogy téveszme az egész – nem győzték le. Az utcákat jég fedte és a szélben is jégtük szurkáltak. A legtöbb ember mogorvaságát szállította a város különböző pontjára.

Bori keramitkockás úttesten sietett volna. Meg-megcsusszant, nehezen egyensúlyozott. Izgalmában önkéntelenül dúdolt egyet. „Aki a babáját igazán szereti...” S máris a kontroll: istentelen hülyéje, ócska nő. De ez csak a nótának, meg az utcai dudolásnak szólt.

Szerda délben jobb, mint szombat este – gondolta vidáman. Szombat este van a szerelem-dömping, tömegemberek számára engedélyezve és kijelölve.

Állapotos asszonyt segített át a férje a síkos keramit-úttesten. Belé karolt, tartotta, vitte. Bori szánta magát, hogy ő még a randevúra is ilyen nagyon egyedül vergődik el. Úgy tetszett: a legértékesebb tartalmat az egymásba karoló párok élük meg és viszik a világ elé. Ahogyan vállalják egymást. És Guszti belé karolt, átfogta a vállát, a tóparton, a mólón egy nyári éjszakán, ahol éppen *mindenki* ott volt, mindenki nyaralt és más dolga nem lévén, számon tartotta, ki kihez tartozik. Ez persze érzélgős marhaság. Kivált a tó, meg a móló gyanús benne, már csak a telihold hiányzik.

Bent hazudozni kellett hivatalos elintéznivalókról, mint ilyenkor mindig. Ma sem ütközött ellenállásba. Pénzes Borbála az abszolút megbízható munkaerő. Ebben párhuzamosan fut két szál. Jó szál – rossz szál. Erényeket koszorúznak meg így, amik nem is erények, mert alkatiak, vele születettek. Őt ingerli, ha bármi elfelejt, tehát listát vezet rész-feladatairól is, nem felejtethet el semmit. Őt büntetik széteséssel a félbehagyott dolgok, tehát nem hagy félbe semmit. Célratoró és tömören, világosan rendszerező – ilyen a belső parancs benne.

Ugyanez – a másik szálon – kissé érdektelen. Kiszámítható és egytömbű. Amellett csak félig igaz. Pénzes Borbála változatosabb ennél, tarkább, irracionálisabb. Nő is.

Mit tud Eszterről? Semmit. Annyit, amennyit Guszti a legelején mondott. „Nem válok el tőle se most, se később.” Meg kellett volna kérdezni, miért nem. A feleletből sok minden kiviláglott volna. Dehát nyilván éppen a választól félt. Beleegyezően bólintott. Guszti becsületes, igaz ember. Vagy kényelmes. Kockázat nélkül mondhatta... Akkor már érezte, hogy Borinak szüksége van rá. Túlságosan is. Mert klassz, mert izgalmas, mert jó szerető. Férfi.

Még azt tudja Eszterről, hogy ízlésesen és meghittten rendezte be a lakást. És alaposan kitakarítja kora reggelenként, mielőtt bemegy a textiltervezőbe. Még a festményt is tudja róla. Ha a rekamién fekszenek, oldalról rájuk néz... de nem zavaró, szerencsére. Inkább egy absztraháló festő gondolata, mint élethű portré. Annyit se lehet leolvasni róla, hogy Eszter szép-e, rút-e. A fiús, izmos asszony – valami efféle derül ki. Ő gömbölyűbb. Ezért kell Gusztinak? Vagy mert szereti? „Szeretsz?” „Szeretlek”. Ez az alapkérdés már elavult? Ennyi is érzélgősnek minősül? Közöttük sohasem hangzott el. Nem szabad. Tabu. Esetleg Eszter köreit érintené.

A busz-megállóhoz ért. Már előbb elhatározta, hogy amint odalép, éppen begördül majd a busz. De nem jött...

Mi lesz, ha éppen ma leplezik le bent a hazugságát? Iszonyú lenne. Jó, hogy egy szélroham ürügyén szükre húzhatta mellén a bundát, bebújhatott magas gallérjába, sőt, meg is görnyedhetett. A szorongás így kifejezte magát, s az már negyedig-meddig megkönnyebbülés.

Mi lesz, ha ma rosszul sikerül Gusztival? Ha például bosszús lesz, és ő nem tudja átszínezni a kedvetlenségét? Gusztit el lehet veszíteni. És az nem tragédia. Nem. Minden azon múlik, az ember mire számít. Akkor egyedül maradna egy darabig. Guszti előtt is magányos volt másfél évig. De ez fájdalmasabb magány lenne. Meg-nőne benne Guszti...

A megállóban egy öregasszony és egy fiatalember. Az öregasszony sokkal kevésbé veszélyes... Mégse hozzá pártol. A fiatalembertől kérdezi meg, régen vár-e már buszra. Ha undokul felel, akkor ő nagy bajra megy vissza délután... Ha azt mondja: régen vár, akkor nagy baj következhet be közöttük, Gusztival. De ha barátságos és nem vár régen...

- Elnézést, régen vár a buszra?

- Körülbelül három perce. Az nem idő a januári közlekedésben. Ha már ilyen jól összeismerkedtünk, megkérdezném, nincs-e tüze?

Boldogan adta az öngyújtóját. A fiatalember kinyitotta kabátját. Két szárnya között lobbant a gázláng és felperzselt a cigaretta.

Amenyiben mégis lelepleznék bent, egy pillanatig nem alakoskodik tovább. Igen kérem, randevúztam, mert nős férfiakkal csak munkaidőben lehet találkozni. Csupán akkor van szabad lakás-kapacitás. A szüleimmel élek egyszoba-hallban, oda mégse vihetem. Így harminc körül csak nős férfi adódik. Vagy házasember, vagy senki. Ehhez mit szólnak, kérem?! Azt különben tudják, hogy gyakran otthon is dolgozom este. Túlóradíj nélkül túlórázom, messzi a kötelezőn felül. Gondolom, morálisan teljesen mindegy, melyik napszakban végzem a munkát.

A busz nem jött.

Ezekben a percekben Móhr Gusztáv borzoltan kapkodott. Sürgős aláírnivalók, még sürgősebb telefonok... Mig egy tanácsi felettést kapcsoltak és várnia kellett, arra gondolt, hogy milyen átlátszó trükkel takarják el a végső céltalanságot a halálra ítélték. Félóráról-félórára több mint fontos - halaszthatatlan a dolguk. Mindenből rohanás lesz és verejték...

Pedig reggel jókedvűen indult el otthonról. Örült, hogy délben hazatér és hal-kan bekoppint Bori. Mire kell tulajdonképpen? Legkivált arra, hogy nagyobb legyen a móka. Mert a rohanás ellenére kicsi a móka. Szürkés, egyoldalú móka... De Bori is csak rohanás. Miután elintézte a legégetőbb ügyeket, még felhívta Esztert is kötelező biztonságból, mint ilyenkor mindig.

- Hogy vagy, drága?
- Kösz, kitűnően. És te?
- Nyakig a melóban. Újság?
- Semmi, Gusztikám.
- Rendesen jössz haza?
- Rendesen, ötre. Csókollak.
- Csókollak.

Befutott Bori busza. Ülőhely nem került, de kényelmesen támaszkodhatott egy fémrúdnak. A döcögő és huzatos doboz is nyújtott némi védelmet az egyensúlyvesztő és szurkáló jegesedés ellen. A következő megállóban felszállt egy suhanc, végig must-rálta Borit és csettintett. Amilyen durva gesztus volt, olyan jóleső. A reggeli és délutáni csúcsforgalomban nem történik efféle. Ezek a kölykök kíméletlen kritikusok, ha csettintett, akkor Boriról fénylik valami. Guszti elkövetkező ölelése. Most nem vegyül a különböző ügyes-bajosok, hétköznapi gondokkal terheltek és kézbesítők közé. Az a foglalkozása, hogy csinos nő. Asszony ő is.

Erről bent elfeledkeznek az ember. Nem mindenki, náluk is akadnak mindig-nők. Nem olyan abszolút megbízható munkaerők, mint Pénzes Borbála. A megbecsülés biztosítja a jó közérzetet. Tanmese-megállapítás, de azért igaz nagyjából. Vagy inkább

főlényt biztosít? A felek elől dugdosni kell. A felekkel készségesen, szívélyesen illik bánni. Gusztinak viszont hasznosabb főlényt mutatni... ha van, ha nincs...

A felek közül elenyésző kevesen képesek pusztán arról beszélni, amiről szó van éppen. Türelmpróba folytonosan vissza-visszaterelni őket a fűtvonalra. Az öregek elmesélik az élettörténetüket. Hogy fontossá váljanak évtizedek szenvedéseiben, vagy volt-eredményeiben. Hogy beszéljenek – mert kevesen figyelnek a szavukra. Ő, ha nagyon elfárad közben, az iratszekrényt nézi, a gépasztalt, a falon a rátarti grafikonokat... és már látja a többi majdnem ugyanilyen cellát is, kétszázötzet ebben az épületben. Muszáj, muszáj kirepülni néha, közben és külön, nem a délutáni fáradt tömegrajzásban.

Leszállt, iparkodott a jégpályán. Jó óra múlva ugyanitt csúszkál majd visszafelé. Másfél óra múlva már biztosan bent lesz. Ebből félóra a törvényes ebédidő. Ilyenkor nem ebédel. Visszafelé majd bekap egy szelet csokoládét. Már most is éhes lenne, ha az éhségét el nem fedné az izgalom.

Fülében ismerős dobolás – szignál Gusztihoz. A lépcsőn már meg is színeződött a dobolás, vörösre vált. Egyre hangosabbra, egyre vérszínűbbre. Guszti a negyedik emeleten lakik, de a liftet óvatosságból nem szabad használni. Ő nem hívhatja ki a házmestert. Csakhogy az óvatosság sem véd villámcsapások ellen. Ha Eszternek... Semmiféle Eszternek... Ápolt körme hegyével megkoppintotta az előszoba üvegablakát.

Guszti télikabátban nyitott ajtót. Hevenyészve mosolygott, hevenyészve csókolta arcon Borit.

– Rémes volt. Futottam volna, de lehet ezeken a jégmezőkön?! Neki-nekilódtam, kétszer majdnem elvágódtam. Ebben a percben értem haza. Azt magyarázd meg, miért nem kapni hétköznap délben taxit?! Örökké cikkeznek...

– Most speciel semmi kedvem a taxivállalattal foglalkozni.

– Elnézést. Csak rémes volt. Mi történik, ha te érsz ide előbb?! Ácsorogsz az ajtó előtt?!

Bori úgy vetette le magas bőrcsizmáját, hogy combját villantotta, a mini szoknya szélén túl is. Ezek kurvoid dolgok – gondolta – dehát... azonkívül szép a lábam.

Guszti nem törődött a combbal. Befordult a konyhába. Seszínű feltörlőrongyot hozott. Bori csizmája, meg a saját cipője alá igazította. Másként a talpak sáros nyomot hagynának az előszoba kővén.

Bori rövidujjas pulóvert viselt, megszokta bent a kánikulát. Az izlésesen, meghittén berendezett szobában fázott. A radiátorok napközben immel-ámmal melegítettek, csak annyira, hogy rá lehessen fogni: egészsznapos a fűtés.

A férfi észrevette, hogy Bori csupasz karját dörzsöli. Némi habozás után kinyitotta a bőségesen felszerelt bársecszekrényt. Gint töltött. A lány Móhrék szombatesti vendégeit telepítette a bársecszekrény köré. Olyankor szabad a vásár. Korlátlanul árulnak időt, harsogó nevetéseket, vagy lusta-löttyedt úgymindenegy-kedvet, kinek mi tetszik. És italokat. Habozás nélkül.

– Egészségedre, Borikám! Persze az is, hogy tölünk képtelenség időben elszabadulni. Mondtam már neked, mi a legfőbb gyönyörűségem? Ha a határidő naplóból kipipálok egy ügyet – elintézve. Ennél csak egy még gyönyörűbb létezik. Amikor az egész oldalt áthúzom. Csakhogy addigra újabb oldalak telnek meg. Vágyaim vágya a tökéletesen üres, az anti-oldal lenne. Elő nem fordul. Szabadság alatt sem. Akkor egy kisebb noteszben az elolvasnivalók, a megnézniivalók, a...

Eszterrel – gondolta Bori, de mosolygott:

– Az ember azt hinné az ostoba fejével, másfelé kell keresni a vágyak vágyát.

Guszti elnevette magát, meglepő egészségesen, szinte diákosan:

– Egy hajszolt férfi sirámai. De nem végzetes...

Máris lehúzta Bori pulóverét. A lány egyszerűen folytatta a vetkőzést, mintha maga lenne. Eközben Guszti leterítette a rekamiét egy tarka takaróval, melyen a színek és minták egymásba folytak. Majd felkapta és a rekamiéra vetette Borit. Ezt az erőmutatványt sohasem engedte el. Hideg volt ruhátlanul. Guszti magukra húzta az előbbi takaró párját. Finom, majdnem vattapuha anyagból készültek, mégis, a boly-

haitól Bori kényes bőre mindannyiszor és azonnal viszketni kezdett. Guszti nem ágyazhat lepedővel... Hová tenné azután? Egyszer, még az elején, Bori hozott lepedőt az aktatáskájában. Amikor kiterítette, a spontaneitás hiánya felnyűszített... Szerdán félegytről félkettőig... Ahhoz készülődünk, ahhoz csomagolunk előző este, hogy majd holnap félegytről félkettőig... Negyed egykor még lehetetlen, háromnegyed kettőkor már lehetetlen. Mint az ágyrajárók nyomorúsága. Este tíztől reggel hatig tied a fekhely. Ha kiver a láz, akkor sem bújhatsz ágyba tíz előtt és ha fogva tartanak mély álmaid, akkor sem kelhetsz hat után. Amikor összehajtogatta és visszahatatta aktatáskájába a lepedőt, az meg oly kicsinyes volt, mint az elhasznált gyufaszálak gyűjtögetése, tűzelőpótléklul és oly ízetlen, mint vasárnapi ebédnek az üres kelkáposztafőzelék. Többé nem hozott lepedőt.

– Nagyon kívánlak! – súgta Guszti. – Nagyon!

Így kezdődött az ő hetenként egyszer ismétlődő futamuk, amely mindenek ellenére valódi volt. Az átkapcsolás tehetsége mentette meg őket egymásnak. A másik test önmagában és önmagáért is szólt hozzájuk. Elsüllyedtek a *nincs*-ek és az óramutatók.

A sallangok nem is kellene – gondolta Bori –, az a fő, hogy két szikra össze-összezsap. Azután már nem is gondolt semmit.

Egy pillanatban megfeszültek, akár a veszélyre riadó állat. Izmaikban az elugrás terve... Mert fémesen zördült az előszoba felől valami. De a következő pillanatban már a köre esett egy boríték. A postás dobhatta be a levélrezen. Istenem! Hála!...

Amint a testük különvált, Borinak rögtön eszébe jutott, hogy okos lenne felkelni, öltözködni. De most nem szorongatta semmiféle ellentmondás. Igen vágyott rá, hogy megpihenjen ebben a ritka állapotban. És legalább a lehetőségeken belül tartósítsa a percet. Gusztinak is eszébe jutott, hogy célszerű lenne felkelni, öltözködni. De úgy érezte: nem bánthatja meg Borit a gyors elszakadással. Csendben, lírai tartással heverték, Bori feje a férfi vállán, a kar a karon.

Ismét fémesen zördült az előszoba felől valami.

– Másodszor nem a postás... – Guszti hirtelen berekedt hangjában pánik. Kulcs fordult a zárban.

Vérkeringésük szünetelt. Íme: két megkövült test a XX. század második feléből. Az üzőtt idő is megszűnt. Éppoly fiatalon vagy öregén feküdtek ott, mint a tizezer éves fosszília. Azon múlik, honnan számoljuk.

Gyors lépés közeledett. Egy szaggatott vérlökés dühöt pumpált Boriba. Guszti gyáva lesz! A felesége mellé áll és őt eltaszítja! Azután ismét megkövült.

Belépett Eszter. Borival nézett farkasszemet. A kövesedés ellenére Bori látott. Egy fiúsan karcsú alakot és egy kitűnően szabott télkabátot.

– Mit mondhatok? – kérdezte Eszter. – Mit lehet mondani?

– S'il vous plaît... – tétovázott, ugyanakkor sürgetőzött egy férfihang a félig csukott ajtó túloldaláról.

Guszti összerándult. Bori teste vette át a rezgést.

– Attendez! – harsogott Eszter és kiszaladt.

Bori idegsérült nevetésre fakadt. Oly groteszk volt az ismeretlen férfi tapogatózása... a leggyakrabban használt, legbanálisabb francia formula... Guszti megütközve csodálkozott barátnőjére, majd szájára tapasztotta tenyerét. Meztelenségük a rekamiéhoz cövekelte őket, nem mozdulhattak ki az állig húzott takaró védőövezetéből, nem tudhatták, ki lép be és mikor.

Kintről suttogás hallatszott. Csukódott az előszobaajtó. Visszatért Eszter. Már egyetlen pillantást sem vetett Borira, kirekesztette, csakis a férjéhez beszélt. Halkan, fegyelmezetten.

– Azonnal észrevettem a női bundát és csizmát... Rögtön elküldhettem volna a fiút... És akkor te soha meg nem tudod, Guszti... Úgy látszik, elvesztettem a lélekjelenlétem. De amúgy sem stílusom, hogy hamis erkölcsi fölényt produkáljak. És felvilágosult emberek vagyunk... itt kibicsaklott a hangja. Utána nyomatékosabban, eltökéltebben folytatta: – Ami szabad neked, szabad nekem is! – választ várt,

de válasz nem jött. Bizonytalanul fűzte hozzá: – És ami szabad nekem, szabad neked is. Kimegyek a konyhába, majd szólj, Guszti...

A küszöbről visszafordult:

– Ha esetleg érdekel: ma először látogatott volna meg és eddig nem történt köztünk semmi.

Bori viriolófürdőben feküdt. Eszter kiiktatta. Ez minden ordításnál, leköpésnél, sértésnél, vadról maróbb. Nem öltözött fel idejében. Csak a pucér vetélytársat lehet így semmivé roncsolni. A pulóver–szoknya textilanyaga véd...

– Hallottad: az az alak először jött – szólalt meg Guszti –, Eszternek még soha sem volt szeretője, mielőtt összeházasodtunk, akkor sem. Én biztosan...

– Öltözzünk! – vágott közbe szigorúan Bori.

Tudatosan vigyázott rá, hogy öltözködő mozdulataiban ne legyen se szégyen, se kapkodás. Guszti pillanat alatt rántotta magára ruháját. Maradt ideje, nyakkendő is kötött. Az ajtóban Bori már nem tudott eléggé vigyázni magára – a szeme kért. Szép búcsút... csak egy szót... A férfi kezét csókolt. A gesztus jól esett, érdemén túl is, szinte feloldotta Borit.

– Hozd be légy szíves a csizmámat, bundámat, nem akarom kint...

Most már megengedte magának, hogy nagyon gyorsan bújjék utcai holmijába.

Amikor elment, Guszti tárva hagyta a folyosóra vezető ajtót, hogy Bori tisztán hallja, mit kiabál be Eszternek:

– Ha tudsz adni valamit, ennék egy pár falatot, aztán sietek vissza az irodába...

De jó! A dolgok tovább gördülnek kerékvágásukon. Minden marad a régi. Guszti ezt üzeni neki. Drága! Hálásan szerette. S nem gondolt rá, hogy más kategória ő, amíg jelen van a férfi tudatában... Amíg a kapualjhoz ér...

Az utca ridegen fogadta. A szél bolydult rajta és a számkivetettek... Mi lesz bent?! Ez a leleplezések napja. Igen, tapasztalati tény, hogy a bajok néha összecsomósodnak, egymáshoz ugranak. Némelyik nap megátkozott. Guszti mindig azt mondta: lehetetlen, hogy bárki is rájuk nyisson, ő tökéletes biztonságot teremt, nem hagy rést váratlan eseményeknek...

Nem megy be, nem bírja. Lesz, ami lesz. Most rögtön bent akar lenni, essünk túl rajta. Sikerült elfognia egy taxit. A hátsó ülés sarkában bundagallérjába temetkezett.

Az épületben nem nézett senkire, rohant.

Kolléginája, szobatársnője felkapta fejét az iratokból:

– Hamar végeztél.

Leste, hogy ez vágás-e.

– Kerestek?!

– Többezren.

– És?!

– Hogy-hogy és?! De furcsa vagy ma. Ki újra hív, ki visszahívást kér, ki elszaladt, ki vár kint, csak mint rendesen.

Boldog lett. Nyújtózott. Hatalmasat sóhajtott.

– Kint olyan dermesztő a hideg, hogy a lélegzet is belefagy az emberbe – magyarázta.

Leült és hintázoit a székén. Körüljártatta szemét a szobán. Okos iratszekerény. Egyetlen odanyúlással megtalálja benne, amit keres. Gépasztal, rendkívül kényelmes és célszerű. A grafikonok a falon azt példázzák, hogy értelme van az egésznek. Forró szoba, mégis kellemesen hűvös, mint az agymunka. Kétszázötven szobában hasonlóan... Ez közösség, összetartoznak. Kinek-kinek legális helye van benne. Senki sem foglal el fél helyet... negyed...

Egész délután rendkívül szívélyesen bánt az ügyfelekkel, nagyon figyelt rájuk, pártolta őket. Azok csodálkoztak – némelyikük kivirágzott – nem szoktak hozzá ennyi velüktörődéshez. Bori megfogalmazatlanul folyton azt érezte: cudar veszélytől menekült meg.

Örült, hogy többször is elhangzott a teljes neve. „Pénzes Borbálát kérik.” „Ügy-

intéző: Pénzes Borbála." Hizlalták ezzel. Senki sem porlasztotta levegővé. *Valaki* volt. *Bent* volt.

Bent maradt azután is, hogy a kollégái hazamentek. Csak öt óra körül, a megcsendesedett épületben kezdte latolgatni, mit csinálhatott ma délután Guszti. Hát Eszter? Guszti dolgozott, mint ő. A munkájára figyelt. Tagjaiban a jó ölelés emlékével. Eszter pedig... a textiltervezőben bizonyára eszébe járt az elmaradt randevúja... Bosszankodik szegény... A maga számára is váratlanul, Bori most rokonszenvesnek látta Esztert. Vizsolyogtató botrányt is csaphatott volna. Szépen, higgadtan, tapintatosan viselkedett. Felvilágosult asszony. Ez a természetes és igaz szemlélet korunk nagy erénye. Eszter annyira okos és rokonszenves, hogy beszélgetni is lehetne voltaképpen vele. Még akár barátnők is lehetnének, ha úgy adódna. Eszter megérdemelné, hogy zavartalanul találkozassék a szeretőjével. Hogy neki is jusson egy szabadnak szerzett, felhangolt hétköznap dél. Ezt meg kellene oldani... Guszti-val óvatosan... mert azért öelötte talán kényes még egy kicsit...

Bori közérzete határozottan kellemes volt. Testi elégedettsége, meg az újonnan visszaszerzett biztonsága miatt. És mivel büszkélkedett is, hogy ilyen tárgyilagosságra képes Eszterrel... El is hitte magának: éppen úgy zajlott Guszti és Eszter ma délutánja, ahogyan ő véli. Más variációval nem foglalkozott.

Valójában Eszter nem ment vissza a textiltervezőbe. Amint egyedül maradt a lakásban, feltárcsázta a munkahelyét. Elesett a jeges utcán, egy bivalyerős sofőr hozta haza a karján, borraivalóért. Orvos még nem látta, lehet: csak bokaficam, de az is lehet, hogy bokatorés. Akkor sokáig kell feküdni vele. Fáj-e? Üvöltően fáj, ne haragudjanak, nem is tud tovább beszélni.

Eszter beosztóan gazdálkodott a tartásával. Tovább nem futotta. Kattant a kagyló. Ráesett a rekamiéra. Zokogott. Azt kívánta: bár inkább bokája törött volna, s nem más. Gusztinak ki tudja, hány szajhája volt, s mióta? Mióta hazudik neki ocsmányul! Zokogott. Belehajszolta magát a mind tépettebb, mind cafatosabb zokogásba. Kihasz-nálta egyedüllétét, Gusztit félhangosan szőlongatta és dobálta is magát. A francia fiúra nem gondolt. De az felötlött benne, hogy rövid a délután. Guszti megint itthon lesz... Még fel-felcsuklott néhányszor, aztán abbahagyta a sirást. Addigra voltaképpen már el is fogyasztotta a könnyei nagyját és valamennyire lecsillapodott.

Matatott a szobában, időbb-odébb tolt egy-egy kisebb tárgyat. Meg-megnedvesedett a szeme, ám most már erélyesen le akarta győzni magát. Guszti nem találhat sírás-nyomokat. Ráébredt, hogy a tárgyak vigasztalják. Megterítette az asztalt vendégedényekkel. Zöld növényeik parányi száraz hegyét lecsippentgette. Rendet rakott a fehérneműs szekrényben. Birtokába vette az otthonát, melyet idegen szállt meg. Vajon miféle alja nő?! Majd ki kell találni, hogyan kerülhet betegállományba a bokájával. Egy darabig nem mozdul ki a lakásból. Védik egymást – az otthona őt és ő az otthonát. Letörölgette a könyveket, kifényesített egy rézhamutartót, beljebb vert egy laza képszöveget. Elhatározta: úgy fogadja Gusztit, mintha nem történt volna semmi. Majd a szokott jelentéktelen, mindamellet unalmasnak éppen nem nevezhető témáikról beszélgetnek. Ez az értelmes.

Bori távozása után nem sokkal Guszti visszaindult a munkahelyére. Vélte: ha még külön szobája se lenne, s nem zárkozhatnék el egy iratköteg látszat-rácsai mögé, akkor talán kilépne a harmadik emeleti ablakon. Világpusztító és önpusztító kedve volt, meg egy adag fegyelme. Arra elég, hogy kirakja iratait és türethető hangnemben háritsa el az ajtaján bekopogót. Ha ennél többet erőltetne magára, a túlnyomás bizonyára robbanáshoz vezetne.

Eszternek soha nem volt szeretője, ma feljött valaki, Eszter elküldte, de ha nincs ez a véletlen... Körbe-körbejárt benne a monoton, gondolatnélküli gondolat. Aztán egy villanás: Eszter hazudott! Ha most, akkor nyilván máskor is! A déli telefon... pontosan emlékezett. „Hogy vagy, drága?” „Kösz, kitünően.” Érthető, a remélt hentergés előtt. „Rendesen jössz haza?” „Rendesen, ötre. Csókollak.” Nyugodt hang, könnyed hang, mit neki! Gyakorlott lenne?!

Ezen elgyötrődött jó sokáig. Saját hazugságai úgy belesüppedtek a feledésbe, mint például a csecsemőkori emlékei. Ha meg is élte azokat a történéseket, múlt-rész-

letként sincsenek már, elszöktek a tudat elől. Bori valahol felsőbb rétegben lappangott, de ő sem ölthetett alakot.

Ki volt az a „fiú”? Logikus agymunkával kisakkozta, hogy valószínűleg Eszter vállalatának külföldi vendége. További logikus agymunkával eltervezte, mint szerezhethet róla információt anélkül, hogy Eszter gyanút fogna. Álnéven hívta fel az igazgatói titkárságot. Szakmai tapasztalatcserére szeretnék invitálni a francia vendéget, hogy is kell írni a nevét, ha lenne kedves és betűzné. A titkárnő sajnálkozott, már elkéstek, a francia úr holnap hazautazik.

Előbb módfelett örült ennek a hazautazásnak. Az eszének is, hogy ilyen gyorsan és tévedhetetlenül kinyomozta, akit keresett. Később megijedt: hátha több francia úr van... Majd még jobban megijedt: hiszen ezen nem múlik semmi. A közös életüket kell újra rendezni. A „fiú” biztosan fiatalabb nála. Ő már nem elég Eszternek, ha nem vigyáz. De vigyázhat is. Úgy látszik, lejárt a csapongások ideje.

A mai dél nem ismételhető Borival. Ez már ügyis megromlott... Meg kell mondanani Borinak, hogy... Kínos lesz és fárasztó. Majd egyszer később... A jövő heti találka helyett... elfoglaltságaira hivatkozik... ilyen már előfordult, nem is feltűnő.

Eszternek pedig még ma... „Nézd, Eszterke, alaposan megbizonyosodott, hogy a kalandokat nem nekünk találták ki. Te legelőször hoztál fel valakit, én is legelőször és ime, rögtön összefutottunk.” Ezen nevetni is lehet, a nevetés lenne a legjobb. Utána humorosan kidomborítaná, hogy intő jelről van szó, kár újra próbálkozni, ígérjék is meg egymásnak: nem próbálkoznak többé. Ennyi elég, felesleges a tárgyalást elnyújtani, csak felgyülnének a kesernyésen, savanyúan bűzlő lelki csikkek, mint a valóságos csikkek az értekezletek végére. És füstös lenne a levegőjük. Így viszont lezajlik néhány perc alatt, aránylag friss levegőn, utána folytathatják megszokott magukat. Hadd higgye Eszter: nem történt semmi.

Bori még este kilenckor is *bent* volt, hol dolgozott, hol Guszti és Eszter járt a fejében. Már régen pótolta a délben elmulasztott időt, de nem akarózott haza indulnia. Nem kívánczolt a szülei után, az utcától meg egyenesen félt. Ha rideg volt délben, este még ridegebb. Ha számkivetetteket gúnyolt a szél és a jég, este még kietlenebb pusztaságba sodorja és csúsztatja a... a magányosokat... De ezek nem ésszerű félelmek, ő nem is magányos, több mint három éve Gusztihoz tartozik...

Nem alhat itt. Lassan-lassan gombolta bundáját, húzta fel csizmáját, igazgatta kalapját. Közben arra gondolt, hogy felvilágosult, értelmes emberek mindent megoldanak. Igen, a ráció a legfontosabb. Ma délben szörnyű ütések is érhatték volna, s inkább valami tartósan jó maradt utána... De azért, amikor jövő héten felmegy Gusztihoz, megkéri: rendezze el biztonságosabban Eszterrel, máskor rájuk ne nyithasson. Ritkán mondják ki egymás között Eszter nevét, a jövő héten se lesz kényelmes, de erre szükség van, nehogy ezentúl nyugtalanságok zavarják meg benne Guszti ölelését.

Most már sietett, rámelegedett a bunda. Noha kora délután abbahagyták a fűtést, kilenc körül még mindig magasabb volt a hőmérséklet bent, mint Gusztiéknál délben.

KÁROLYI AMY

Gyászbeszéd helyett

Fülep Lajosnak

*Tiszteletreméltó öregúr
IGAZAD VOLT
nem való neked temetés
megsértenéd a kerti illemet
nem való svéd és semmitéle gránit
és mégkevésbé működő kotyvalék
és nem való úszó barokk koporsó
és rózsaszín vödör
egészségügyi tartály
urna*

... „engedjétek az elemek közé” ...

*Meglógtál profom hült helyed
lővá titted a gyülekezetet
talár mikrofon mindhiába
s kárba veszett a sok jó nekrológ
mind elhangzatlan
mind mivégre
meglépett a holt*

Engedjük hát az elemek közé

*őz suta lépked porában
madár fürdik porában
örökre táncol ferde tényben*

*ki őt keresi
hajoljon porba
nézzen égre*

BERTOK LÁSZLÓ

Átfúj rajtam a szél

*Átfúj rajtam a szél,
mint a rácson,
mint bekerített nappalaimon,
porral dörzsöli bordáimat,
fényesedjenek át a bőrön,
belémakasztja a város
letépett plakátjait,
hogy emlékezzem a történelemre.*

*Átfúj rajtam a szél,
nekemsodor
lobogós papírsárkányt, szemetet,
tiszavirágot, talpalt könyököt.
tisztá lapot, rozsdabarna hitet,
háztáji naprendszereket,
hogy belegörnyedek,
mint rostát ütögető asszonyok.*

*Ideálltam
fák és nyitott ablakok közelébe,
átfúj rajtam a szél,
feltűz, mint a lombot, a házat,
feltűz a Nagy Paprikafüzérre,
s kiakaszt egy bolygó műemlék
ereszére.*

December

*December fehér paripák
sarkantyúzója
születésnapomra újra meg újra
virgácsvevesszővel rábökő
tejüti Patyolat-reklám
a kikiáltott tisztaságot
susmusok centrifugáit
léteddel megszegyenítő
kapcsolataink gerendáihoz
megegyezésünk nélkül mérték
Európa családi asztalánál
nagyapó nosztalgia
üvegcsillár a gyerekkor egén
legendák lucaszékek
holdfugó pányvánk tanúja
keményíts magadhoz!*

Arcok, betűkkel

B.

B. – mérnöki konstrukció. Ha valaki utánajárna, egy asztalfiókban vagy irattárban megtalálná a tervrajzát. De erre nincs szükség. Meg kell állni egyszer a túloldalon, meg kell figyelni, ahogy közlekedik.

B. nem figyel a mozgására, lépései mégis egyenlő hosszúak, könyökben kissé meghajlítva, ütemesen lóbálja karjait. Néha a térde irányából finom nyikorgást hallani. Kanyarban megáll egy pillanatra, átfordítja talapzatát, mint a katonák és a gépemberek, s bal lábát előrelökve megindul az új irányban. Aki nem tér ki előle, annak neki megy. Mesélik, hogy magasabb régiókban sikkesen kanyarodik, de síkvidékinek ott sem tanácsos elébe állnia.

Nevezetes összeütközései idegenekkel történtek. Munkatársai félreállnak, háta mögött súgnak-búgnak, s titokban abban reménykednek, hogy egyszer elkopik benne egy csavar, vagy kimerül a telepe.

Más nem jut eszükbe.

H.

H. nem tudja elviselni, ha valaki belefeledkezik a munkába. Ostobának és strébernek tartja. Neki a munka csak kiegészítő elem, szükséges rossz, megélhetési lehetőség. Mérsékelt erőbedobással, gépiesen végzi, figyelmét a lazítási lehetőségekre összpontosítva. Képzletében a munka utáni órák embrióit növeszti, a másik, az „igazi” élet térképét rajzolgatja.

Van néhány közmondás, mint például „A munka nemesít”, vagy „Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra”, amelyet H. szerint a munkáltatók és a felettések találtak ki az ostobák ösztökélésére.

Amikor azonban a türelmetlenül kihordott, munka utáni újszülöttek sírnak, pólyába vizelnek, és H. a saját térképét összetépi, mert az nem a valóságot tükrözi, akkor kétségbeesetten kinyilatkoztatja, hogy az élet kibírhatatlan, nem ér egy kalap szarkatojást sem. Átlebeg egy másik paradicsomba, és hajszál híján földhözvágja a vekkert, amikor felébred.

Boldog szeretne lenni.

Te jössz, Lupusz

A fekete trikósok sorra kiugrottak a vasfal szakadásán. Rátértek a keskeny gyalogútra, aztán a fák, telkek és családi házak között kigyalogoltak a Hungária körútra. Szemlélődve vonultak a Thököly út sarkáig. Libasorban mentek, mint a farkasok. Elöl Gonosz, mögötte Lupusz, aztán a fiatalabbak, kisebbek, s legvégül Tüske, a sánta gyerekek. A járókelők kitértek útkülből.

– Italt is kell újítani – mondta Nudli és előre szaladt a két fővezér mellé.

– Rumot kell szerezni – bólogatott Lupusz.

– Én csak a whiskyt szeretem – jelentette ki Gonosz.

A Thököly úton több üzlet előtt is megálltak, lestek, sunnyogtak, készülődtek. A választásuk végül egy önkiszolgáló boltra esett. Valamennyien betódultak. Úgy helyezkedtek el, hogy a legkisebbek az ajtó közelében, és a küszöbön álltak. Lupusz és Gonosz tárgyalásba bocsátkozott az eladókkal. Válogattak, elégedetlenkedtek. Közben Manó elemelt két üveg whiskyt, Ökör pedig leméretett két rúd téliszalámit. A pénztárt megkerülték. A szalámi és a whisky kézről-kézre járt, s nem a kijárat, hanem a bejárat ajtón át jutott az utcára. Lupusz végül egy doboz sajtot vett nyolc forintért, s ezt az összeget ki is fizette. Egyenként surrantak ki az üzletből, aztán a Zichy Géza utca sarkán ismét falkába verődtek.

– Irány a liget – mondta Gonosz, és az egyik rúd szalámit a feje felett forgatta, mint egy kardot.

Útközben felbontották az egyik whiskyt és körbe adták. Mindenki nyelt belőle, még Nudli sántító öccse is. A Városligetbe már vidám, elégedett hangulatban érkeztek. Behatoltak a fák közé, aztán az egyik nyugalmasnak látszó sétány mentén letelepedtek a padra. Gonosz bicskát húzott és nekilátott az egyik rúd szaláminak. Lupusz és Manó a másik rudat kis darabokra vágták és szétosztották a fekete trikósok között. Mindenki rágcsált. Kenyér nélkül falták a téliszalámit. Lupusz a sajtot is szétosztotta, aztán saját maga is falatozni kezdett. Csámcsogtak, nagyokat nyeltek. Kétszer körbejárt a whiskys üveg, és kiürült. Javában tartott a falatozás, amikor egy őszhajú, szemüveges férfi jelent meg a sétányon. Tünődve, lassan lépkedett. Botjára támaszkodott, meg-megállt, nézte a fákat, bokrokat. Amikor a fekete trikósok padjához ért, érdeklődve rájuk pillantott. Gonosz felordított:

– Mit bámulsz, öcsi?!

– De kérem... – szólalt meg méltatlankodva az idős férfi.

– Letegeztél, te disznó – ordított Gonosz, és fenyegetően felállt a padról. Egyik kezében a szalámit lóbálta, másikban a bicskát.

– Nem tudom mi van önökkel... – mondta az őszhajú.

– Nem hagyod abba?! – hörgött Gonosz, aztán hirtelen a sétányon termett, és a szalámmal arcul vágta az öregembert.

– Ilyen atrocitást, kérem... – szörnyülködött az öregember, és a botját védekezően maga elé tartotta.

– Nesze te disznó, majd megtanítalak én viselkedni – mondta Gonosz és a szalámmal agyba-főbe verte az öregembert.

– Mit vétettem? Mit vétettem – hebegett az őszhajú és a bokrok közé hátrált. Gonosz hirtelen kinyújtotta a kezét, és elkapta az öregember nyakkendőjét. A nyakkendőnél fogva odavonszolta a pad elé, mint egy tünőt, s közben szitkozódott:

– Hogy mersz te engem tegezni, te disznó! Majd megtanítalak én téged a tiszteltetre.

– Én... Én nem tegeztem önt...

– Hazudsz is, ganyé...

– Én semmit sem csináltam ...
 – Rámbámultál disznó! Azt hiszed én látványosság vagyok? Azt hiszed, engem csak úgy lehet nézni? Mit gondolsz ki vagyok én?!

– Nem tudom kérem, de én ... Én ... Teljesen ...
 – Megint hazudsz, te pöcegödör.
 – Én kérem bocsánatot kérek ...
 Gonosz újra arculvágt a szalámirúddal és rárivallt:
 – Azonnal adj száz forintot, mert megölünk másként!
 – De miért...? Hiszen én...
 – Mert rámnézted, disznó! – mondta Gonosz és újra lesújtott a szalámival.
 – Nyugdijas vagyok ...
 – Akkor kettőt adj, te szemét! De gyorsan, mert agyonverünk ...
 – Nincs kérem nekem annyi pénzem ...
 – Mennyi van?
 – Talán nyolcvan ... Vagy nyolcvanhárom ...
 – Ide a nyolcvanhármat! – bömbölt Gonosz és a szalámival ismét nyomatékot adott a szavainak.

Az öregember belekotort a belső zsebébe, s a tárcáját átnyújtotta Gonosznak. Gonosz kivette belőle a pénzt, aztán újra az öregre förmedt:

– Az apró hol van?
 – Adom kérem, csak vigye innen ezt a kést, még megszúr vele ...

Gonosz elengedte az öregember nyakkendőjét és várt. Amikor az idős ember az aprópénzt is átadta, meglendítette a szalámit és jól hátba vágta:

– Takarodj innen! Mert rendre tanítunk! – mondta.

Az öregember zsebre dugta a tárcáját, aztán oldalazva elugrott. Ijedt, bicegő futásba kezdett. A fekete trikósokból kitört a röhögés. Utána kiabáltak kórusban:

– Pucolás ... Pucolás ...

Lupusz lebiggyesztette a száját. Tűnődve, kedvetlenül kinyitotta a második üveg whiskyt. Meglöttyögtette, aztán nyelt belőle két hosszút. Amikor a whisky már a torkát égette, tovább adta az üveget. Gonosz előtte állt és a szalámit rágta. Lupusz rábámult, aztán megszólalt:

– Miért bántottad?
 – Mert disznó ... – szögezte le Gonosz.
 – Nem értelek ...
 – Mit nem értesz? Nem láttad, hogy rámnézett?
 – Na és? Nem olvadsz el ...

– Nem tűröm, hogy énvelem bárki is szemtelenkedjen ... És nem tűröm, hogy velem packázzanak!

– Miért?
 – Mit miért?
 – Miért vagy ilyen fontos, nézhetetlen személyiség?
 – Csak ... Mert nekem így tetszik.
 – Értem – mondta Lupusz –, ez nagyon logikus.
 – Gúnyolódsz velem? Azt hiszed neked lehet? Tőled sem tűröm el ... Most vezér vagy, de ha én akarom, nem leszel vezér ... – hadonászott a maradék szalámival Gonosz.

– Én nem vagyok vezér ... De ha az öregember ideküldi a rendőrséget, téged is más kosztra fognak.

A fekete trikósok összesúgtak, aztán Manó és Nudli idegesen felállt. Lupuszra néztek.

– Na mi van? – kérdezte Lupusz.
 – At kellene menni a liget másik felébe ...
 – Menjünk – mondta Lupusz, aztán felállt.

A fekete trikósok falkába verődtek, s a bokrok között merőlegesen átvágtak a ligeten. Gonosz hallgatott. Nudli öccse a sor végén morgolódot:

– Én így kaptam a szalámiból ... Whisky sem adtok ...

Gonosz megállt, aztán némán átnyújtotta a maradék szalámit a sántító gyerekek.

– Nekem adod? – kérdezte a fiú hitetlenkedve.

Gonosz nem szólt hozzá. Visszaballagott a sor elejére és némán vigyorgott. Nem lehetett tudni, hogy mit vigyorog, vagy mire gondol. Vigyorgott és engedelmesen lépkedett Lupusz mellett. Amikor a szökőkút túloldalán letelepedtek, mégiscsak megszólalt:

– Nem jutottunk valami messze . . . Ha jön a fakabát, itt is megtalál . . . Ha jön . . . De nem jön . . . Az öregember összecsinálta magát . . . Talán már meg is halt . . .

– Miért halt volna meg? – kérdezte Nudli.

– Mert szeretném, ha meghalna – mondta Gonosz, aztán kiült a szökőkút falára és lábat mosott.

A délutáni napfényben elégedetten sütkérezett a banda. Vakaróztak, kortyolgatták a whiskyt, némelyek ültükben elszundítottak. Lupusz is elmélázott. Eszébe jutott az építkezés, a munkásszállás, a gondnok, és a gondnok szemüvege. – „Nincs gondnok” – tűnődött – „Nincs munkavezető . . . Csak liget van, szökőkút, ezüst vízzel . . . Csak napfény van . . . Csak jó italok vannak . . . Csak lányok vannak, mellem, szájak . . . Soha nem dolgozom többet az életben . . . Nyáron majd elutazom a Tisza mellé . . . Vagy talán a Balatonhoz . . . Sütkérezem, és eszegetek . . . Iszom valamit, alszom . . . A legszebb életem lesz Európában . . . Robot egy sem . . . Csak szunya, jó nagy szunya . . . Persze nyár van . . .” –

Estefelé Gonosz is visszahúzódott a bandához. Félrángatta a szandálját, aztán megszólalt:

– Járkáljunk egyet . . . Megrohadjunk itt . . .

Felkerekedtek, átvonultak a Dózsa György úton, aztán betértek a mellékutcákba és vizsgáloztak.

– Mit nézünk? – kérdezte Lupusz.

– Azt nézzük, hogy mihez lehetne kezdeni . . . Mert kezdeni kell valamihez, annyi világos – mondta Gonosz.

Az utcák esti rendje hirtelen megváltozott körülöttük. Részegek tántorogtak a járdán, kötekedő legények huzakodtak a sarkokon. A zene szűrten, bizonytalanul érkezett a tűzfalak zürzavarából.

– Itt van valami a közelben – élénkült fel Nudli, és előre nyargalt Lupusz mellé.

A harmadik mellékutcában találtak rá a vendéglőre. A kerthelyiségre meztelen villanykörtek hullatták bizonytalan ragyogásukat. A táncplaccon nagy volt a tolongás. Rossz beatzene szólt, rossz hangszereken. Leeresztett dobok és repedt trombiták erőlködtek az ecetfák alatt.

– Letelepedünk? – kérdezte Lupusz.

– Jó nők vannak itt – suttogtak a fekete trikósok.

Bevonultak, leültek a kerítés közelében egy terített asztal mellé.

– Sört – mondta Lupusz a pincérnek, aztán felállt és odalépett egy lányhoz. A lány rámosolygott, mondott valamit, aztán elment vele táncolni. Lupusz példáját többen is követték. Nudli, Ökör, Jimmy nagy táncot lejtettek. Csak Gonosznak nem volt szerencséje. Odament egy üldögélő lányhoz, de az a fejét rázta. Gonosz feldühödött:

– Nekem mered azt mondani, hogy nem?

– Na, tűnés innen – mondta a lány.

Gonosz körülnézett. Az ügyeletes rendőr bent állt a söntésben. Szép fehér tányérsapkája volt. Gonosz fenyegetően végigmérte a lányt, aztán visszaült az asztalához. Amikor a pincér meghozta a sört, azonnal lehajtott három pohárral. Dühöngött, nem tudta megérteni, hogyan fordulhat elő, hogy vele nem akar valaki táncolni? Ivott és szemmel tartotta a lányt. A lány nem sokáig őrizgette az asztalt, hanem egy szőke sráccal ellejtett.

– A szőkével táncol, velem nem . . . – mondta a fekete trikósoknak, és dühe tovább fokozódott. Amikor Lupusz visszatért az asztalhoz, azonnal kitalálta neki az ügyet:

– Ha főnök vagy, most megmutathatod mit tudsz . . . Az a taknyos kurva nem

jött el velem táncolni . . . El kell rántani a nótáját . . . És a stricijének is . . . Majd megtanulják ezek, hogy kivel van dolguk . . .

Lupusz megszéplélte az asztalt, aztán megszólalt:

– Ki itta meg a sörömet?

– Én. Dühömben – mondta Gonosz.

– Helytelen – csóválta a fejét Lupusz. – Ha akarod én elmegyek veled táncolni . . .

Az asztalnál kitört a röhögés.

– Mit röhögtök, barmok?! – dühöngött Gonosz.

– Előfordulhat, hogy nem vagy a zsánere . . . Ezért még nem dől össze a világ . . .

A nők különösek . . . vélekedett Lupusz.

– Bosszút kell állnunk . . . Ha elindul a nő hazafelé, elkapjuk.

– Fölakasztanak – mondta Lupusz.

Amikor a lány fizetett, Lupusz a pincérért kiáltott.

– Ne fizessünk, mert lelép addigra – nyugtalankodott Gonosz.

Lupusznak azonban nem volt kedve utolérni a lányt. Fizetett, s mire kiértek az utcára, a lány éppen fellépett egy autóbuszra és eltűnt a kék szörny belsejében.

– A cafat . . . A cafat megúsza . . . – dühöngött Gonosz, aztán megpillantotta a szőke fiút, akivel a lány hajlandó volt táncolni. Dühé azonnal ellene fordult. A szőke legény gyanútlanul ballagott a Dózsa György út felé. Cigarettazott. Gonosz utána vetette magát:

– Állj meg, kurafi! – nyerített.

A szőke legény megállt, és érdeklődve várta, hogy Gonosz mit akar tőle.

– Leléptetted a menyasszonyomat! – vádaskodott Gonosz, aztán ököllel belevágott a szőke arcába. A legény elejtette a cigarettáját, de nem ijedt meg. Hátralépett és úgy szájon vágta Gonoszt, hogy az csaknem hanyatt esett.

– Szemtelenkedsz? – ordított Gonosz és újra ütött. Nudli, Ökör és Manó is a segítségére siettek. Nekiestek a szőke legénynek és agyba-főbe verték. Amikor összerogyott, a földön még percekig rugdalták.

– Most aztán paszta – hörgött Gonosz és futásnak eredt.

A fekete trikósok falkája mögötte nyargalt. Alig jutottak át a szomszédos utcába, már felbúgott a rendőrautó szirénája.

– Az utolsó pillanatban léptünk le – lihegte Lupusz.

– Te miért nem rúgtál? – kérdezte Gonosz.

– Tornacipőben vagyok . . . Ha belerúgok valamibe, megfájdul a hüvelykujjam.

– Ez puha volt . . .

– Néhol . . . Általában csontosnak látszott . . .

Kanyarogtak, váltogatták az utcákat. Gonosz még a verekedés után sem nyugodott meg. Szitkozódott, s ahol csak érte, fellökte a kukásládákat. A tartályok kongtak, bongtak, csattogtak. Ijedt járókelők ugrottak szét, és húzódtak be a kapuk alá. Robaj és szörnyülködés kísérte útjukat. Mire a Garay térre értek, már alig kaptak levegőt. Valamennyien ziháltak, izzadtak, nyögdecseltek. Lerogytak az egyik padra és hosszú percekig pihentek.

– Minek élnek az ilyen nők? – morgolódtott Gonosz.

Lupusz cigarettára gyújtott és merengve nézte a házak falán motozó homályt, az elbizonytalanodó formákat, a párkányokat, és a világos ablakokat. Családok éltek a fénytócsákban. Mocorogtak a szobákban. Tárgyakat tettek odább, egymásra néztek. Leültek az asztal köré és kártyáztak, vagy ettek. Lupusz nem látta az asztalt, csak a falra rajzolódó árnyékokat.

– Olyan különösen élnek az emberek – mondta.

– Mit mondasz? – kérdezte Manó.

– Olyan különösek az emberek. Ott fenn, abban a kivilágított szobában esznek. Egy, kettő, három, négy . . . Négy ember eszik odafönt . . .

– Éhes vagy?

– Nem, csak olyan különös, hogy azok ott esznek.

– Mégiscsak éhes lehetsz . . . – próbálkozott Manó.

– Nem. Egyáltalán nem vagyok éhes. De mindenféle marhaság jutott az eszembe. Az én muteromat például feleségül vette egy bőrkereskedő.

– Mi ebben a marhaság?

– A marhaság a dinnyében van... Nagyon szerette a bőrkereskedő a dinnyét. Anyámat és a dinnyét szerette. Engem nem, mert én zabigyerek voltam. Azt hiszem a dinnyét anyámnál is jobban szerette. Mindig maga ment el a piacra, és sajátkezűleg választotta ki a legszebb görögdinnyéket.

– A görögdinnyét én is szeretem – szolt közbe Nudli.

– A bőrkereskedő is szerette. A dinnyét és az anyámat. De engem nem szeretett. A dinnyébe léket szokott vágni. A léken át beleöntött egy deci cukros rumot, aztán betette a jégszekrénybe. Várt vele estig... Akkor aztán nekilátott... Egyedül ette a dinnyéket. Sem az anyámnak, sem nekem nem adott a dinnyéből.

– Irigy volt?

– Irigy, és nem akarta, hogy rumos dinnyét egyek, mert a rum alkohol. Azt akarta, hogy én, meg az anyám a másik dinnyéből együnk, amelyik nem rumos. Egyszer aztán kitoltam vele. Zárás előtt belopóztam a konyhába és nekiestem a dinnyéjének. Mire feljött az üzletből, már a fele sem volt meg...

– Összeverték mi...?

– Nem...

– Azt mondtad, hogy nem szeretett a bőrkereskedő.

– Ez igaz. Nem szeretett, de nem is vert. Csendesen nem szeretett. Mozdulatlanul. Úgy nem szeretett, hogy a füle sem mozdult meg.

– Mit szolt a dinnyéjéhez?

– Elszomorodott...

– Ordított mi...?

– Nem... Semmit sem szolt. Csak nem evett belőle. Ott hagyta a másik felét is. Szótlanul visszament az üzletbe, és egész éjjel a könyvelésen dolgozott. Anyám meg sírt... Azt mondta, hogyan tehettem ilyen szörnyűséget? Mondtam neki, hogy szerettem a rumos dinnyét. Nem értette. Soha nem értett meg semmit. Saját magát sem értette. Csak ült a Szayer-féle cukrárszámban és krémesekeket evett. Járt neki az összes magazin. A régi magazinokat is összevette a könyvkereskedésekben... Azokat forgatta és ette a krémest. Rákja volt. Meghalt. Én meg azóta is iszom a rumot, ha hozzáférérek... Nagyon sok rumot megittam már idáig... Gondolom öt-hat hordó rumot megihattam már.

– A dinnyét is eszed?

– Azt nem eszem... Egyszer később én is meglekeltem egy dinnyét, megtöltöttem rummal. De az nem lett jó. Egészen más íze volt, mint a bőrkereskedő dinnyéjének.

– Nem tettél bele cukrot... – vélekedett Manó.

– De tettem. Rendes adag cukrot és rendes adag rumot tettem bele. Le is hütöttem. Mégis más íze lett... Ott, abban a városban mindennek más íze volt, mint erre felé. De a dinnyének különösen... Olyan sűrű, jéghideg íze volt. Olyan volt, amilyen semmi más nem lehet. Mint valami vörös jéghegy... Vagy felhő... Sűrű, jéghideg íze volt, s az ember feje furcsán könnyű lett. A harmadik szelet után már távoli dolgokra gondol az ember. Mintha jéghegyek ereszkednének le a konyhába.

– Valamit mégiscsak kifelejtettél a dinnyéből...

– Igen... Valamit kifelejtettem... És már soha nem tudom meg, hogy mit... Nem is baj... Csak most eszembe jutott... Olyan furcsa, hogy azok ott fenn a kivi-lágitott szobában esznek.

Lupusz elhallgatott. A fekete trikósok is elhallgattak. Csak cigarettáik parazsa izzott fel időről-időre. Valahol a tér fölött kiáltozott egy madár. Ijedt hangja belezuhant a házak puha kéményébe. A korom megette a madár hangját. Megvastagodott a sötétség. Egy idő után a cigaretták is kialudtak.

Kiültek a Duna-partra. Bámulták az evezősök finom mutatványait. A Duna főtörzseket, leszakadt zöldellő ágakat sodort a tenger felé.

– Ha most beülnék egy teknőbe, két nap múlva Újvidéken lennék... Két nap múlva Újvidéken, négy nap múlva a tengernél... – mondta Lupusz.

– Csakhogy nem ülünk teknőbe... Holnap bemegyünk a városba, és jelentkezünk az előkészítő tanfolyamra... Tanulunk, okosak leszünk... Meggyógyítjuk az evezősöket, a nagy hasú csónakmestert, és a feketerigókat...

– Holnap...

– Igen Lupusz, holnap bemegyünk a városba és munkához látunk. Apunak is kell írnom a ház ügyében. Máshol én már nem tudnék élni soha életemben... Megírom nekik, hogy Lupusz a neved, és rokona vagy a híres Szayer cégnek...

– Nem tudom, mit szólnak majd...? – vonogatta a vállát Lupusz.

– Mit szólnának? Megnéznek majd... Anyu sír... Apu megkérdi, hogy tudsz-e tarokkozni?... Aztán kifizetik szépen a házat... Megrendezik az esküvőt... Tele-isszuk magunkat pezsgővel...

– És az egyetem?

– Elvégezzük... Mit veszel nekem nászajándékba?

– Valami szépet...

– Mennyi pénzed van?

– Van még száz forintom...

– Húha... Azt jól kellene befektetni... Vegyél nekem egy műszempillát... Fekete legyen...

– Műszempillát...? Szép hosszú az igazi szempillád is. Minden igazi rajtad, minden szép...

– Műszempillát akarok...

– Vehetek éppen műszempillát is...

– Ha nem veszel nekem műszempillát, esténként összezárom a combomat... Hoppon maradsz...

– Megerőszakollak...

– Te...? Hahaha... Pont úgy nézel ki... Alig lehet beimádkozni az ágyba... Lupusz drága... Te még most is kisfiú vagy...

– Jó, akkor veszek neked műszempillát. Kettő műszempillát veszek... Egy ünnepi, és egy hétköznapi műszempillát...

– Holnap bemegyünk jelentkezni... Utána aztán megvesszük a műszempillát. Jó lesz így Lupusz?

– Jó lesz aranyos...

– Ne mondd nekem, hogy aranyos... Nem vagyok én szakácsné... Inkább bonstól fel ezt az üveg pálinkát, mert inni akarok.

Lupusz kiütötte a pálinkásüveg dugóját. Szentirmai Olga nagyot húzott az üvegből. Lupusz is ivott. Mélán nézték a vizet. Evezősök vonultak ár ellen. Sorban kiálltak a stégjük mellé és hátukra vették a csónakjukat. Uszályok sorjázta elő az újpesti vasút hídjánál. Sirályok követték a hajókat. Csapongtak, halakat emeltek a magasba.

– Egyszer bele kellene ülni egy mosóteknőbe – szólalt meg Lupusz.

– Az apu első osztályú jegyet vesz nekünk a tengerig, ha akarod... A nászútra is gondolni kell...

Rájuk sötétedett a parton. Lupusz eltévesztette az utat, és csak kerülővel, bokrok és kidőlt kerítések között botladozva jutottak vissza a zsalugáteres házig.

Becsukódtak, ittak, aztán lassanként levetették a ruháikat.

*

Másnap délben fáradtan ébredtek.

– Mindenem fáj – panaszkodott Olga.

– Ennünk kell valamit – állapította meg Lupusz.

Felöltöztek és elmentek a Hableányba. Húst ettek és párolt burgonyát. A pincér rájuk mosolygott:

– Nászút... Ugye...? – kérdezte.
– Igen, nászút – mondta Olga és visszamosolygott a pincérre.
Vettek egy üveg pálinkát, aztán kimentek a partra. A sirályok követték az uszályokat. Az uszályok peremig süllyedtek a Dunába. A szél lobogtatta a zászlókat. A Duna még mindig áradt. A hullámverés súlyos fekete fatörzseket görgetett az alacsony pontonok között. Az uszadékfák előfénylettek, mint a szörnyek. Cuppogtak, csobogtak. Alámerültek, majd előbukkantak újra. Besötétedett. Nedves szél borzolta a Duna hátát.

– Haza kellene menni – javasolta Lupusz.
– Elmulasztottuk a tanfolyamot...
– Holnap új életet kezdünk... Menjünk haza, és bújjunk össze a pokróc alatt.
Nem tudom mi van velem... De...

– Az egész éjszaka a miénk... Sétáljunk még egy kicsit... – mondta Olga, aztán Lupuszhoz hajolt és megsókolta.

Átölelték egymást, és lassan andalogtak a folyóparton. Csobogtak a sötét törzsű uszadékfák. A Duna felett hazatérő madarak kiáltoztak.

– Holnap írok az apunak – mondta Olga.
– Beleírsz engem is? – kérdezte Lupusz.
– Megírok mindent.

Az újpesti vasúti híd közelében egy patak állta az útjukat.

– Nincs tovább? – kérdezte Olga.

– Ott jobbra van egy híd...

– Mi a neve ennek a víznek?

– Talán Ezüst patak, talán Arany patak...

A kerítések tövében mozgolódás támadt. Sötét alakok rajzottak elő az árnyékok közül.

– Ne siess annyira, Lupusz – kiáltotta egy hang.

Lupusz megremegett.

– Mi az...? – kérdezte a lány.

– Jár itt valaki. Gyere menjünk át a hidon – mondta Lupusz és előre ugrott. Olgát a kezénél fogva vonszolta maga után.

– Lupusz, hiányzol a muter ágyából – hallatszott a sötétből Gonosz hangja.

– Ki beszél hozzád? – kérdezte a lány.

– Siessünk – mondta Lupusz és futásra készítette a lányt. Átnyargaltak az Arany patak hidján. Az út megkerülte a vasúti töltést. Az újpesti vasúti híd tövében a régi hídfő szétrobbantott betontömbjei heverték szerteszét. A betonmaradványok körül embermagasságú gaz feketedett. Lupusz a gázgyár felé igyekezett, de elkésett. Váratlanul derékszij röpült a nyakába. Oldalra ugrott, rügött. Minden hiába volt. Kezét a törzséhez szíjazták, aztán a lábát is összekötötték. Fölkapták, meglóbálták és bedobták a gazba.

– Engedjenek! Kicsodák maguk? – hallotta Olga rémült hangját.

– Friss hús! Friss hús! – énekelt a banda.

– Vetkőzz! – hallatszott Gonosz rideg, kíméletlen hangja.

– Rendőrt hívok... Rendőrt hívok – kiáltozott Olga.

– Nem értesz a szép szóból, ringyó! – sziszegte Gonosz.

Lupusz hallotta a pofonok irtóztató zuhanását. A fájdalom összeszorította a szívét. Kicsordultak a könnyei. Erőlködött, fessegette a kezére csatolt szijat, de nem bírt vele. Tehetetlen volt. Lassan, percről percre elvesztett mindent, ami értelmet adott az életének.

A banda szuszogott, hörgött. Szentirmai Olga halkán sírdogált. Lupusz állandóan hallotta a lány sírását. Elkecseregett, mély hangon zokogott. Olyan hangokat adott ki, mint a bádogcsatornák az őszi esőzések idején.

Egyszer aztán felhangzott Gonosz hangja:

– Te jössz, Lupusz...

Odalépett hozzá egy sántító vékony alak. Leoldotta róla a szijakat. Lupusz nem mozdult. Várt.

– Rúgj bele – hallotta Gonosz hangját.

Nudli öccse oldalba rúgta. Lupusz óvatosan mozgatta a karját a gazban. Amikor a jobb kezében felengedett a zsibbadás, felállt. Körülnézett. Gonosz a lány mellett állt csipőre tett kézzel:

– Te jössz, Lupusz – mondta gúnyos, rekedt hangon.

Lupusz odalépkedett a lányhoz. Olga szipogott, aztán megszólalt:

– Most haragszol...?

Gyerünk, Lupusz – szólalt meg Gonosz.

Lupusz engedelmesen letérdelt, matatott egy keveset a sötétben, aztán hirtelen felállt. Kezében kattant a kés. A meztelen penge Gonoszt kereste. Gonosz félreugrott és bizonytalanul felkiáltott:

– Ne szórakozz velem, Lupusz! Megjárhatod... .

Lupusz hirtelen előrelépett, s a kést beverte Gonosz bordái közé.

– Nee... Ne bánts Luuuupusz – hörögte Gonosz, s a melléhez kapott.

– Vigyázzatok, kés van nála... – suttogtak a banda tagjai.

Lupusz kirántotta a kést Gonosz bordái közül, aztán újra szúrt. Aztán ismét újra, mígcsak az újdonsült vezér össze nem rogyott. A gazban nagy volt a csörtetés. A banda elszaladt. Lupusz körülnézett. Olgát kereste. Matatott a gazban, majd megszólalt:

– Olga... Olga...

Válasz nem érkezett.

– Úgy látszik mindenki elszaladt – motyogta. Visszabotorkált Gonoszhoz. Rábámult, belerúgott.

– Ne színészkedj... – mormogta.

Gonosz nem mozdult.

– Naaa... Hát ez... Ez... – hebegett, aztán hirtelen megfordult és futásnak eredt. Átugrálta a hídfő szétrombolt betonszikláit. Eszeveszett iramban nyargalt az új vashíd felé. Belezuhan egy huszonöt éves bombatólcsérbe. Éles fájdalom hasított a bordáiba. Összeszorította a fogát, és felugrott. Kimászott a szakadékból és futott tovább. Átvágatott a vasúti híd alatt, és bekanyarodott a gázgyári útra. Csattogott a talpa a salakon. Az egyik alacsony felhő mögül előbukkant a hold. Hosszú, nyurga árnyékát kirajzolta az útra. Lupusz minden erejét beleadta a futásba.

G. SZABÓ LÁSZLÓ

Bűvölő

*Szüzlány-szedte tavalyi mályva
megtörve legjobb ír a májra,
hogy holló-hágtá öregasszony
rossz éjeiden ne riasszon.*

*Ha önmagaddal nem elégszel,
kigyó-bőrödből bújj ki hétszer
s ha tán nem lennél úgy se boldog,
végedből vess nyakadba hurkot.*

*Kinek a Krisztus nem komája,
tű fokán át hiába hágna
kinek mankóján nincs kalucsni
ázott bütyökkel tér aludni.*

Fölmetszett éj

Weöres Sándornak

*Tüzzel-teli éj
sekély
ingoványon.
Parázs
a földet-vesztett lányom,
üszök az omló mozdulat.
Kőfogú, békákkal-koronázott
kutyá ugat
Istar mögött a mélyben.
Suhognak violavirágú mécssek,
kéken
imbolygó körmenet tükrét rajzolva
fátylak egére.
Füstölnek késekkel-csapoló karok;
a gyászoló hamut hint fölmetszett fejére.
Istar pokolra száll,
láng lopakodik a jégre.
Nyöszörgés rozoga hidján
tájdalom sercegése
magasba lendül, akár a fákllya;
megméretik a halhatatlanok
szabadulása.*

Az idő mutatói

I

*Szegény a kor. Az ember-angyalok
oly távolban, hogy márványhavasok
se messzebb.*

II

*Félenken tapogatsz, nehogy gödör
állja útunkat vagy csontvázököl.*

III

*Szorítsd kezem szögkoronás anya,
szép asszonyom; boldog a csecsemő.
Öled rózsája sugarakba nő.*

IV

*A memybolt barna rom.
Templomnak hittem, hol a sasokat
megáldja minden hajnalban a fény.*

V

Jó asszonyom, ki mosod
a lélek ingét, segíts!
Emelj lángot. Láthassam az idő
mutatóit az árnyéktalakon.

Oltalom ajtaja

Feleségemnek

Fölöttem már a Vivő sisakja.
Homlokomon fekete pántok
fekete vasrózsát fonnak.
Varrják a csipkét. Föllobog ezüstje
himzett nyakfodornak.
Lábam húsvéti gyertya,
hófehér selyemben.
Márványcsokor az asztalon,
jégalma kezemben.
Énekelnek az üstökőshajú öltöztetők,
mellük viasza
Jézusnak jászol.
Kavarognak iszapba-öltözött arcok,
hullnak csillag-gyökerű fáról.
Forog az aranykoponyás könyv,
lapjai könnyörgő szárnyak.
Virágra boruló jajok
zsoltár közt járnak
Rejtsetek fájdalomtokba fényt,
halottért kiált a sir.
Ringasd a hollót szirtre-nőtt anyámn,
száradó nyír.
Törnek a napraforgó-pajzsok,
kukoricacső korma
nővérem tátyolát bevonta.
Bátyám kristályagancsú szarvasai
zokognak fölöttem.
Nárciszból palást, hullámszik tiamon
tejjákkal kerített körben.
Kőrózsát cipelő asszonyom,
oltalmam ajtaja;
deret veritékezik a gyász,
lángokat lámpád sirató madara.
Halott a nász.
Csipő és ágyék
gyolcsán tört árnyék;
koszorút lomboz a Hold.
Énekelnek az üstökőshajú öltöztetők,
gyűjtják a szorongó gyertyasort.

KÉPZŐMŰVÉSZETI KRÓNIKA

MAGYAROK A NAGYVILÁGBAN

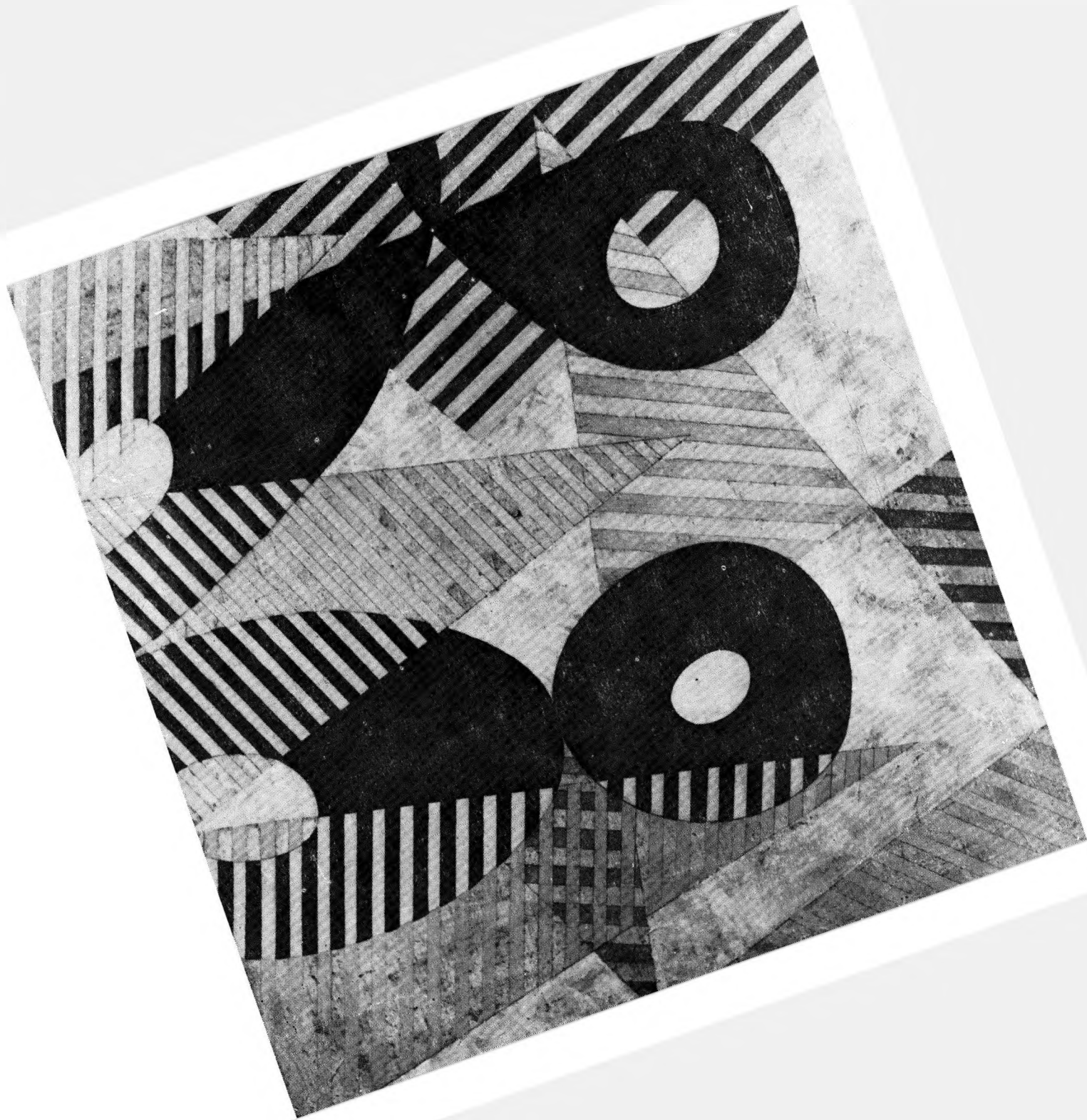
Hetvenöt esztendősen lenne az idén *Moholy-Nagy László* (1895. július 20-án született Bácsborsodon), akinek élenjáró művészet-megújító szerepe a Bauhausban, később Berlinben, Londonban, végül a Chicagóban töltött évek során ma is ható és közismert, értéke már nem szorulhat bizonyításra az egykori honfitársak előtt sem. Két ízben emlékeztünk rá ezeken az oldalakon, előbb egy pár év előtti hollandiai kiállítás-sorozatról (Eindhoven, Hága, Wuppertal – 1967.), utóbb pedig „körének” székesfehérvári bemutatójáról szólva. Ma már itthon is ismerik és elismerik a két forradalom után külföldre szakadt magyar szociális fogantatású művészet-forradalmi szerepét, valóban csak a művek bemutatása hiányzik, mint ahogy ez hiányzott a fehérvári furcsa tárlatról is.

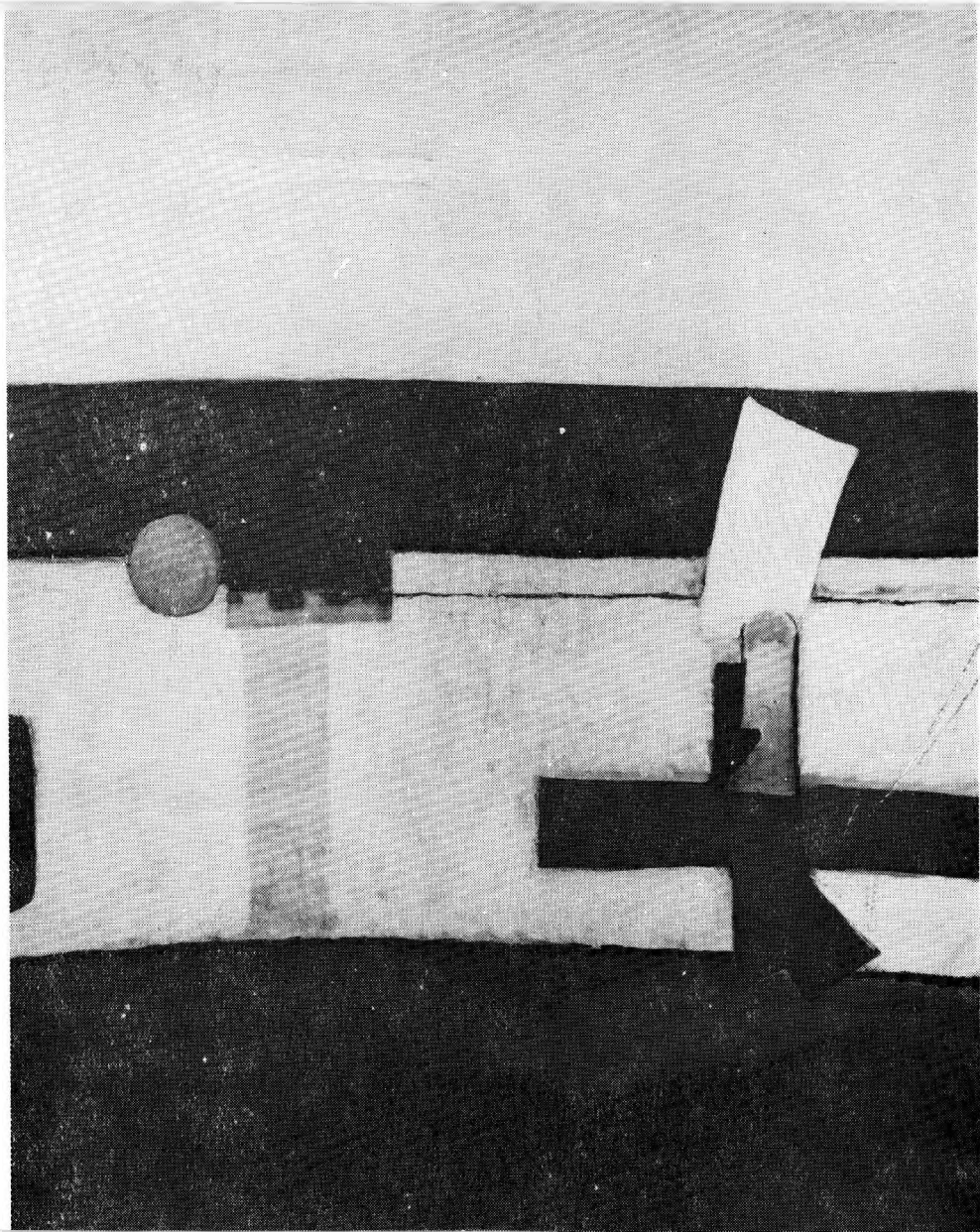
Ami egyelőre nem adatik meg itthon (tudjuk, nemcsak a szándékon múlik), az valósult meg a New York-i Solomon R. Guggenheim Múzeumban az év elején: szinte az egész nyugat-európai és amerikai földrész múzeumainak és gyűjtőinek összefogásából hatalmas Moholy-Nagy emlékkiállítást hoztak létre. Eddig talán a legteljesebbet, ahol közel másfélszáz műtárgy, könyvek és folyóiratcikkek, filmek és fotóalbumok, katalógusok és más dokumentumok bemutatásával, gazdag publikációkkal foglalták össze a bartóki méretű és hatású képzőművész tevékenységét. „Szinte leonardoinak mondhatjuk kora művészetéhez való hozzájárulását, annyira sokoldalú és sokszínű volt... Műve – tudom és hittel vallom – nyerni fog az idővel, amikor a gyengébb szemek az ő szemével tanulnak látni, tanítványai pedig fénylő lámpásait elvisszik a jövőbe” – mondta Walter Gropius Moholy-Nagy temetésén (1946).

Az 1919 végén emigrált festő hazai gyűjteményekben lévő alkotásai (korai rajzok és későbbi fényképek) korántsem reprezentálják valóságos értékén, de a Bauhaus-Archiv, a müncheni Klihm-galéria, a hollandiai, a saarbrückeni és más közeli múzeumok anyaga talán számunkra is elérhető, ha éppen a caracasi gyűjtőre (Villanueva, az ismert építész), az Amerikában őrzött művekre már nehezebben gondolhatunk. A mostani kölcsönzők sora egy teljes oldalt foglal a nagy alakú katalógusból, múzeumi képek és műtárgyak mellett sok magántulajdonból került a tárlatra, így pl. Walter Gropius, Sibyl Moholy-Nagy és mások gyűjteményéből.

A bevezető (Jan van der Marck, a chicagói Museum of Contemporary Art igazgatója és Thomas M. Messer, a Guggenheim-múzeum vezetőjének közös munkája) és az életrajzi kronológia nem marad adósunk Moholy-Nagy hazai negyedszázadának adataival: említi szegedi és budapesti tanulmányait, katonaságát és sebesülését az első háborúban, odesszai, majd szegedi kórházi tartózkodását, Kassák és a MA körének pályanyitó szerepét (a folyóirat számai és az 1922-es Új Művészek Könyve láthatók is a kiállításon), bár a Juhász Gyula által ismertetett szegedi vagy az 1938-as budapesti bemutatkozások, a későbbi szegedi (és talán budapesti) előadások a jegyzékből kimaradtak. Elsőként az 1922-es berlini kiállítást jegyzik (Galeria Der Sturm), a Gurlitt-galéria korábbi bemutatóját nem. Mi tudjuk, ez a kiállítás és főleg Kassák hívta fel Moholy-Nagy műveire Herwarth Walden és később Walter Gropius figyelmét.

Címről bizonyosan ismertek itthon is Moholy-Nagy könyvei (*Die Bühne im Bauhaus – 1925; Malerei, Fotografie, Film – 1925; Von Material zu Architektur – 1928*; mindhárom Bauhaus kiadvány, először Münchenben jelent meg, később többször és többhelyütt újabb kiadásban), vagy a Chicagóban kiadott posztumusz *Vision in Motion* (1947). A remek összefoglalásnak 1965-ben jelent meg a második edíciója (Paul









Theobald and Company, Chicago), melyből a Rajztanítás című hazai rolyóirat részleteket is közölt, teljes fordítását az Iparművészeti Főiskolán sokszorosított változatban olvassák, de a szinte nélkülözhetetlen képek nagyon hiányoznak.

A New York-i katalógus illusztrációi között több eddig másutt nem látott reprodukciót fedeztünk fel, a hagyományosabban konstruktív („kassákos”) festményektől (jórészt csak betűjellel és római számokkal címzettek), a későbbi „space” és „light modulator”-okig vagy egy dekoratív szépségű 1946-os alkotásig: egy durva felületű, egymásba törő színnyalabokat ábrázoló kompozícióig (Leu No. I.). A „space modulator” mozgatható ábrájú színes kép vagy hasonló artisztikájú plasztikai alkotás, a „light modulator” színes fényjátékokat közvetítő szerkezet.

Férje művészetéről a katalógusban Sibyl Moholy-Nagy írt kissé fellengős, olykor elfogult és szinte szándékolatlan pontatlan tanulmányt. Félreértései és tájékozatlansága meglepő.

Hogy mi termelt Kassák és Moholy-Nagy vetéséből, elveik és művészetük alkotó továbbfejlesztéséből, azt láttuk Vasarely emlékezetes budapesti kiállításán és bizonyosan láthatjuk idővel a Schöfferen is. Jó lenne egyszer illő bemutatásban szemügyre vehetni a forrásokat. Addig pedig szenzáció minden újabb hír és katalógus, minden felbukkanó reprodukció, új fénykép, kinnal megszerzett és nehezen fordított mondat Moholy-Nagy írásaiból vagy könyveiből, a róla szólókból egyaránt.

Májusban és júniusban a Versecen, 1900 augusztusában született és jelenleg Svábjban jubiláló *Reiner Imrének* volt emlékezetes kiállítása a milánói Square Galleryben. Pár év előtti „Reiner-portrénkra” talán még emlékeznek a krónika olvasói (1968. 7–8. sz.). Most örömmel regisztráljuk az új kiállítást és gratulálunk a születésnaphoz: üdvözljük ismét Reiner alkotó erejének friss lendületét, képeinek eleven témá- és formavilágát, élénk és vidám színeit. Eddig úgy tudtuk és írtuk, hogy a költők mellett Reinert Flóra istenasszony teremtményei ihletik: Arisztofanész, Chamisso, Voltaire vagy József Attila mellett gazdag fakoronák, virágzó almafák, az ősszel elhaló természet kusza rajzossága a fák ágbogaiban, felvörösülő színességében. Megőrizve a korábbi képvilágot (Hésziodosz körtéi, Esti csendélet, Gyümölcsök szürke alapon, A tavasz hírnöke stb.) a művész most más oldalairól is bemutatkozott; a dekoratív felületek színeket, formát és témákat váltanak: egy tengeri szirén változatai, élénk görbék, a Költő kapuja, skarabeusok, egy elszálló, gyors hírnök absztrakcióba hajló képmezeivel jelentkezett ezen a tárlaton.

Reiner Imrét is az első háború viharai sodorták külföldre, előbb Németország különböző városaiban, majd Amerikában, Párizsban és 1931 óta Svájcban, a luganói tó partján él: kertje, a víz és a távoli hegyek, családja adott végre számára békét és nyugalmat. Egy-egy kiállítása nemcsak sikert és létalapot, de magányos békéjében és természetközeli elzárkózásában szokatlan mozgást, változást is jelent, ugyanígy az elért jubileum. 1961 óta Luzern, San Francisco, Zürich, Lugano, Stuttgart, Chiasso és most Miláno közönsége előtt fodrozódott a festő körül zaj és érdeklődés. Ismerünk néhány róla szóló újságkivágatot, egy-egy új könyve (köztük kedvelt görög és francia szerzői, magyar népmesekötet is) a bibliofil német könyvpiac eseménye, mappái gazdag gyűjtőtársaságok illetménykötetei.

Kiállítása és jubileuma ürügyén kívánunk hasonló szép képeket és könyveket, egészséget és nyugalmat, „honfoglalást és felfedezést” egyszer talán végre idehaza is.

„Mednyánszkyról hallottam, hogy sokszor kapott festői ihletést – akárcsak Leonardo – egy-egy redves, kopott fal felületének szemléletkor. A különböző alakú és faktúrájú foltok bizonyos festői képeket, izgalmakat idéztek föl benne, inspirálták egy-egy kép megfestésére, olyanra, amely benne már szunnyadt.”

(Barcsay: *Forma és tér*)

Kevés a Barcsayéhoz hasonlítható töretlen, következetes és gyémántszórázó pályát tudnánk a század magyar művészetében megjelölni (Derkovitsét? Egryét?), és nehezen találhatnánk sok hasonlóan egyívűt az európai kortársak közül is. Ezen a kiállításon első „bejárásra” úgy tűnik, mintha minden eddigi lépés a hatalmas mozaikhoz vezetett volna. De mégis: a nagyszerű nyugalomú és konstruktív tisztaságú békét sugárzó mű ismét csak állomás, és nemcsak alkotója útján a legnagyobb. Emlékezetes monumentalitásában, méreteiben és lefogott színességében mindenképpen az „állomás”, melynek „születéséről” már a tavalyi szentendrei tárlat (Ferenczy Károly Múzeum) is így tudósított. Az idei műcsarnoki tárlat mégis többet nyújt annál, mert a mozaikhoz vezető önálló és saját értékű vázlatokon (maguk is nagyszerű művek, a formák, a színek, az alapozások, a kölcsönhatások kísérletei), szénrajzokon és más grafikákon kívül bemutatja az elmúlt esztendőök válogatott termését is.

Az első terem főfalán az elkészült muranoi üvegmozaik – dívatosan „Homage á Szentendre” címet viselhetné, minden egyes felrakott darabja felett féltőn a Mester ügyelt, talán 1949 óta tartó művészi tépelődés nagyszerű eredménye –, az oldalfalakon és a harmadik teremben a mozaik vonzásában született és az ezekkel egyidejű művek. És korábbiak, az elmúlt tíz esztendő legjelesebb és leginkább emlékezetes alkotásai. Szigorú szelekcióval: a Mester önmagával szemben a legkövetkezetesebb. A középső terem falain a mozaikról készült, kinagyított részlet- és műhelyfotók.

Az új képek pedig mintha már túlmutatnának a „Forma és tér” (a könyv 1966-ban jelent meg), az elkészült murális mű itt lezárt problémáin, és egy újabb könyv, diplomán túli stúdium elmélyült tanulmányainak darabjai lehetnének szinte. Amely most a festmény – a reprodukált látvány – belső szerkezetéről, a konstrukció, a képépítmény és a színek kölcsönösségéről szólhatna. És szól is már Barcsay műhelyében. „Umbrában sárgák, Képkonstrukció lilában, Rózsaszín-, Sárga kapu, Képarchitektúra vörösben, sárgában és barnában” – írta a művész a képek alá –, és az elmúlt esztendőök születő tépelődéseinek új irányát már a címek is sejtetik. Barcsay ismét valami belső, lényegi kérdéshez érkezett a festészet önálló törvényeinek kutatása közben, az élmény már ott élt az egykori tájképeken. Az új szerkezetű művek pedig mégsem az önmagában feltárt törvény képvetületei, hanem élményes alkotások (élményt sugároznak és közvetítenek), az új szellemű tisztaság jegyein kívül magukon viselik a bizánci vagy görög ikonfestők, akár a trecento mesterek öngyötrő, szabaduló és szárnyaló művességét, a megtalált anyag és születő forma ujjongó harmóniáit, a régmúlt elődök gazdag faktúrákra való vidám törekvéseit. Múlt és jelen ötvöződik itt, Barcsay művészetét közel érezzük a praereneszánsz vidám és emberi bizakodással tele festészetéhez éppúgy, mint elválaszthatatlannak századunk új igazságokra törő és forrongó esztétikáitól. Harmóniáiban az évszázadokból és a jelenből ötvözött nyugalom árad, szintézisről íránk, ha nem lennénk bizonyosak afelől, hogy a Mester Adyval szinte mindig „új s új Vizekre” hajózik, a látvány és a törvény mélységei felé.

Nehéz a végletes nyugalomú mozaikról szólni – töprengő nőalakjai egy gyözelmes képvilág hírnökei és megvalósítói egyben, architekturális mezői pedig parlata Szentendrének éppúgy, mint a tökéletes képegyensúlyra való százados törekvéseknek, a művön és a fotókon külön igazolt kézművi kidolgozás páráját csak a középkori mesterek cizellációiban, illuminációiban és egyéb remekléseiben találhatnánk, figyeljük meg akár az aranyos háttér körbefutó vibrációit –, valóban főmű, valóban

összegzése az 1949 óta érlelődő eddigieknek, az útnak a miskolci és a Nemzeti színházi hasonlók már csak maradandó állomásai.

Számunkra az egész kiállítás (amely méltó folytatása a Picasso grafikákkal, Moore-ral, Léger-vel és Vasarelyvel megkezdett „nagysorozatnak” (nemcsak egy művészi és életszakasz lezárását jelzi, de a képarchitektúrákban, a kompozíciókban, a kapukkal és kapuívakkal (sorolhatnánk tovább) egy már korábban is formálódó, itt bemutatott és nagyszerű távlatú új szintézis első kiteljesedését.

Barcsay Jenő a századdal egykorú (1900. január 14-én született), 1930 óta a „szentendreinek” nevezett és napjainkban legtisztább horizontú iskola egyik programadója. És úgy hisszük, hogy ennek a futó pillantásra önmagába zártnak tűnő művészetnek (mint a századnak is) mindig lesz kitaruló csúcsa és tárukzó mondanója is. Hisz a Mestertől legtávolabb éppen a „jóra való restség” áll. Idei kiállítása és egész művészete előttünk példája a munka mindig eleven, teremtő és egyre újabbra ösztönző erejének, ugyanígy a tiszta szellem ismétlődő győzelmeinek is.

MAJOR MÁTÉ: BREUER MARCEL

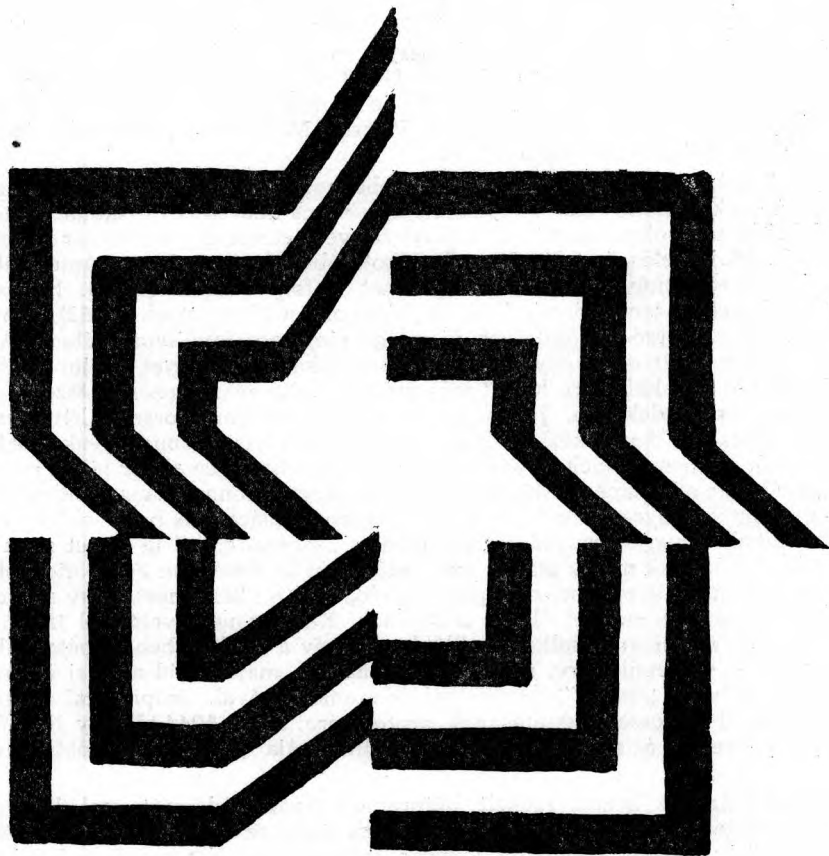
A nagyszerű építész nevét már a középiskolai tanulók is ismerik: a párizsi UNESCO-palota az érettségi előtt állók új műalkotás-könyvének bevezetőjében példa a képzőművészetek modern „gesamtkunstwerk”-jére, egyben a 20. századi architektúra esztétikai és funkcionális szemléletére is. Ismerjük még a másik magyar: Lucien Hervé remek fotósorozatát az építkezés fázisairól (1953–58), a tervezőtársak (Nervi, Zehr-fuss), a konzultánsok (Gropius, Lucio Costa, Le Corbusier, Sven Markelius, Eero Saarinen) és a képzőművészek (Moore, Léger, Picasso, Miro, Arp, Calder stb.) jelenlétéről a munka elemzésében és folyamatában.

Major Máté könyvével most még közelebb hozta a Pécsről 1920-ban elszármazott Breuert – aki életének első 18 esztendejét a város falai közt és iskoláiban töltötte – az érdeklődő olvasóhoz, plasztikus portrét festve életéről és működésének jelesebb állomásairól. Major először talán Kassák Alkotásában mutatta be az Amerikába került magyart (1947), művészetét az Új Építészeti c. folyóiratban (1949). Hosszú idő után írt újabb Breuer-tanulmányát éppen a Jelenkorban olvashattuk (1962), ennek bővebb változatát a szerző Az építészeti új világa című esszégyűjteményében. A most megjelent album tehát része egy következetes munkának, amelyet Major professzor folytat Breuer – és a külföldre került más magyar építészek, képzőművészek – itthoni megismertetése érdekében. Jórészüket az ellenforradalmi korszak kényszerítette külföldre, tiltotta ki a hazai köztudatból – kár lenne folytatni annak gyakorlatát. Sok jele van ennek a felismerésnek, így ez az album is, amely éppen akkor jelent meg, amikor Breuer átvette a Budapesti Műszaki Egyetem „doctor honoris causa” oklevelét, melyet két év előtt szavazott meg számára az egyetem tanácsa. A pesti oklevél (és a könyv) nemcsak a nagyszerű művész és jelentős „formaalkotó” (a címet rajta kívül még tizenketten kapták meg a század építészei közül az American Federation of Arts-tól) munkásságának elismerése, de egy kissé elégtétel is: közismert, hogy a náciizmus birodalmából hazatért mestert (1934) a Mérnöki Kamara nem vette fel tagjai közé, így itthon megbízást nem vállalhatott. Előbb nyolc év a Bauhausban, a bútorokkal elért világsiker és sok épületterv, megnyert pályázatok, majd rövid angliai intermezzo után (közben a hazai „fiaszkó”) mesterével és munkatársával, Gropiusszal Amerikába kerül, a Harvard építészeti fakultásának professzora, majd 1944-től egy New York-i tervezőiroda vezetője és szellemi irányítója. Kollektívája irodát nyit később Párizsban is.

Szívesen idéznénk Breuer székeit, bútorainak modulrendszerét, családi házait és közösségi épületeit, a napvédelem és az Y-forma vagy az anyagkombinációk és lefedések „breueri karakterét” (kedvenc témánk lenne az 1930-ban megálmodott harkovi Aktív Színház terve), de mindez a tudós mérlegelésével és szakszerűségével megírt könyvben – a jól megválogatott fotókon ugyanígy – megtalálható. Végül még a mű-

vek – és munkatársak – (köztük Gropius, Beckhard, Gatje, Kenzo Tange és mások) sora is.

Breuer építész-szemléletének bemutatására Major egy 1934-es előadás (Wo stehen wir heute?, Zürich) gondolatmenetét idézi. Breuer „elfogulatlan szembenezésének elve” ma is irányt adó, hiszen mindig a kor legfejlettebb szellemi és technikai színvonalát tekintette tervei kiindulási alapjául. Majornak ezt a „megszóltató-módszerét” (így tett már Nervi esetében is) nemcsak célravezetőnek tartjuk, de példaadónak is, hiszen kísérlet a modern építészet alapvető elvi dokumentumainak magyar nyelvű közreadására. És úgy tűnik: ideje jött már egy hasonló tárgyú antológia (a Bauhaus-kiállításától a legutóbbi építész-kongresszusig) közreadásának. Benne Gropius 1934-es budapesti előadásával. És ennek összeállítására sem tudnánk méltóbbat a Breuer-tanulmányok írójánál.



JEGYZETEK A MAGYAR SZÁRMAZÁSÚ XX. SZÁZADI MŰVÉSZEK TÁRLATÁRÓL

Az ország felszabadulásának 25-ik és a magyar államot megszervező István király születésének 1000-ik évfordulója alkalmából rendezett kulturális események egyik legjelentősebbje az a műcsarnoki kiállítás volt, amelyen a magyar származású, XX. századi szobrászok, festők, grafikusok, építészek és fotóművészek munkái kerültek bemutatásra, s amelynek létrejötté a Magyarok Világszövetségének és az anyagot összegyűjtő dr. Passuth Krisztina műtörténésznek az érdeme.

A tárlattal szemben kétségtelenül joggal felmerülhetnek némely kifogások, így az, hogy *a)* több közepes kvalitású művész (Rosie Rey, Kónya Sándor stb.) túl sok művel szerepel, – hogy *b)* egyes élvonalbeli, méltán nagynevű művészektől (Réth Alfréd, Huszár Vilmos) csupán mutatóban van valami apróság, ami oeuvre-jüket távolról sem reprezentálja, s hogy *c)* több számottevő, külföldön élő (vagy élt) magyar művész, pl. Hajdú István, Eöszé András, Székessy Zoltán, Beck András, a Saint-Tropezben lakó Barta László, Trauner Sándor, Reigl Judit, Fenyő György, Rozsda Endre, Reiner Imre, Bossányi Ervin, Domján József, Biró Iván, Miklós Gusztáv vagy Varga Ferenc munkáit hiába kerestük a falakon, a tárlókban, a posztamentumokon. Pedig Fenyő György munkáit annakidején a magas színvonalú angol folyóirat, az *Apollo* méltatta („Mr. Fenyő has a good sense of space feeling in his landscapes and an admirable sense of character in portraits”), – Miklós Gusztávról (1967 tavaszán Franciaországban bekövetkezett halálakor) a *Progrès* című francia lap mint a kubizmus egyik kezdeményezőjéről emlékezett meg („un cocréateur du cubisme”), – Varga Ferenc munkásságának pedig Jean Cocteau is híve volt; Cocteau egyik – Vargához írott – levelében ezt olvassuk: „Minden jó festészet – titokzatos módon – alkotójához hasonlít... A te festészedet hozzád hasonlít, kedves Varga... Szerencsét kívánok Néked, hogy az igazságot teljesen ki tudd mondani.”

A hiányokért viszont bőséges kárpótlást nyújt a kiállított művek nagyobbik része. A látogató – belepve a budapesti Műcsarnok első termébe – *Tihanyi Lajos* remekműveivel találja magát szemközt; Fülep Lajos és Kassák Lajos portréit (mindkettőről a legutóbbi időkig úgy tudtuk, hogy elvesztek), valamint Tihanyi felvont szemöldökű, átható pillantású önportréját (1912, Nemzeti Galéria) a művész kései – nonfiguratív – kompozíciói veszik körül. A Kassák- és Fülep-arckép azt a meggyőződésünket erősítette meg, hogy a „Nyolcak”, majd az aktivisták köréhez tartozott, az 1918/19-es forradalmak bukása után emigrációba vonult mester a modern egyetemes piktúra legnagyobb portréfestői közé tartozott. Tihanyi kubista és absztrakt munkái is értékesek, de ezek mégsem annyira originális és átütő erejű munkák, mint arc képei, amelyek Bölöni Györgyöt Dosztojevskij jellemábrázoló művészetére emlékeztették.

Tihanyi nemzedéktársai közül a Szovjetunióban megtelepedett Uitz Béla markáns, szenvedélyes grafikái („Erdőrszlet 1919; „Madonna”) és a Sidney-ben élő *Orbán Dezső* friss, fiatalos szellemű festményei („Fények a Balatonon”, „Homage à Kassák” stb.) nyújtották a legnagyobb élményt. Az 1884-ben született, 86 esztendőes Orbán – találóan állapította meg róla nemrégiben Frank János – „ma is újat kereső, aktív, kutató, jó festő”; Ausztráliából hazaküldött lüktető lendületű munkái a Picasso-i paradoxon igazságát bizonyítják: „Sok idő múlik el, amíg az ember fiatalá válik...”

A *Ma* című folyóirat és Kassák személye körül csoportosuló művészek közé tartozott (Uitzon és Tihanyin kívül) az erdélyi *Mattis-Teutsch János* és a közelmúlt művészetének leginvenciózusabb egyénisége: *Moholy-Nagy László* is. *Mattis-Teutsch* „Kompozíció I.” és „Kompozíció II.” című munkái és *Moholy-Nagy* „Bátyám”-ja (1916.),

„Katoná”-ja (1917.), „Budai hegyek”-je (1918.) az első háború körüli magyar avantgarde időtálló produktumai. Moholy-Nagy néhány kis (1922-es) konstruktivista temperaképe már a „Bauhaus”-mozgalomba bekapcsolódott, s ott a korszerű művészet és az új látáskultúra alapelveinek kidolgozásában oly fontos tevékenységet végzett „maestro universale” műhelyébe enged bepillantást.

A kiállítás festői közül – az említettekén kívül – *Vasarely, Szász Pál, Kaszab Judit, Kepes György, Nemes Endre* és *M. E. Vieira da Silva* emelkednek még ki. Vasarely – aki oly mély barázdát szántott a XX. századi művészet talajába – java munkáiból („Marsan” stb.) küldött a kiállításra; Szász Pál az absztrakció érzékeny, jeles képviselője; az Ausztráliában megtelepedett Kaszab Judit éles szemű, biztos kezű, hivatott portréfestő (legsikerültebb műve az „Orbán Dezső festő arcása”); Kepes György – aki Kassák tanítványa, majd Moholy-Nagy munkatársa volt, s aki évtizedek óta egy amerikai egyetem tanszékvezető professzora – gyengéd líra és konstruktív fegyelmézettség szintézisét remlti meg képeiben. A harminc esztendeje Skandináviában működő Nemes Endre (aki *Pécsváradon született* 1909-ben) nagyméretű, hatalmas mester-ségbeli tudással kivitelezett, képzeletgazdag szürrealista kompozíciókat alkot; Nemes művészete (amellyel Svédországban monográfiák és disszertációk foglalkoznak...) Max Ernst, Francis Picabia, Pierre Roy és William Copley törekvéseivel látszik rokonságot tartani. A tárlat *egyetlen* nem magyar születésű művésze a portugál származású, Párizsban élő M. E. Vieira da Silva festőnő, Szenes Árpád festő felesége. Vieira da Silva már 1938-ban is kiállított Budapesten magyar kollégái (Gadányi, Martyn, Beöthy stb.) társaságában; öröm és megtiszteltetés, hogy egy nagyméretű, kiváló képének a tárlatra való eljuttatásával ismét kifejezte a magyar művészet és a magyar művészetbarát közönség iránti rokonszenvét.

A kiállítás szobrászati anyaga is igen gazdag. *Csáky József*ről a 20-as évek végén Maurice Raynal francia esztéta ezt írta: „Csákyt a modern szobrászat három-négy megújítója (Maillol, Despiau, Brancusi) egyikének tekintem.” Raynalnak – Apollinaire és Picasso barátjának – e szavai talán kissé túlzottak ugyan, az azonban bizonyos, hogy Csáky a kubista szobrászat pionírjai közé tartozott, s neve az „École de Paris” történetét megörökítő annáleszekben gyakran felbukkan. Ugyancsak a kubizmushoz kapcsolódik a Sèvres-ben lakó *Vörös Béla*, akinek „Szerelmespár” című munkája emlékezetes, szépen proporcionált kompozíció.

A 30-as években a Szovjetunióba emigrált s ott a személyi kultusz áldozatául esett *Mészáros László* büsztjét dr. Madzsar József orvostól, *Beöthy István* artisztikus, zenei ritmusú szobrait (s finom, míves rajzait) és a keleti misztika igézetében alkotó *Prinner Antal* szimbolikus-vizionárius plasztikáit említenénk még az idősebb nemzedékhez tartozó szobrászok legjobb munkái között. A második világháború után kiformalódott szobrász-egyéniségek legtalentumosabbjai *Pán Márta* (akiben a „valódi rátermettséget” Rabinovszky Máriusz már 1947-ben felismerte), *Frank Magda* (akinek nemrégiben önálló kiállítása volt Budapesten), *Székely Péter* és felesége: *Székely Vera*, továbbá *Szabó László*, akinek „Tűzmadar”-a muzeális rangú munka. Merőben új név volt a szobrászok között *Val Aurélia*, aki absztrakt reliefeket készít, sajátos technikával, nagy műgonddal. *Mészáros Andor* (Ausztrália) és *Borbereki Kovács Zoltán* (Dél-Afrika) virtuóz mesteremberek, a főlényes technikai tudásnál azonban – sajnos – nem adnak többet.

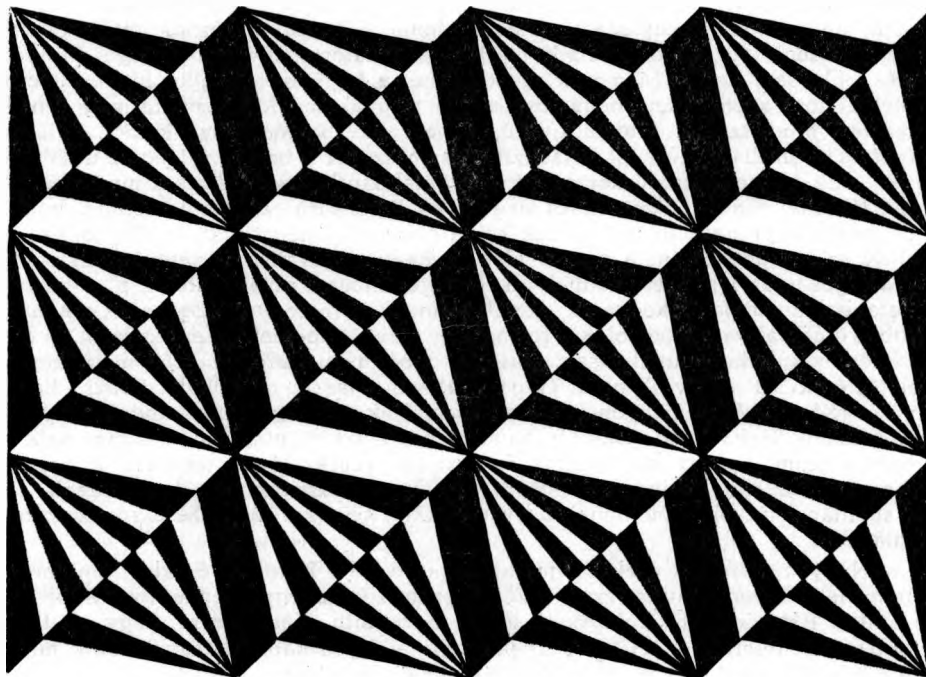
A katalógus „szobrász”-ként jelöli meg a külföldi művészeti kiadványokban és folyóiratokban sokat tárgyalt *Schöffer Miklóst*, aki azonban aligha minősíthető szobrásznak; a hagyományos művészeti ágak egyikéhez sem lehet őt sorolni, – a gyors tempójú modern társadalom embere számára komplex szerkezeteket (fém tornyok stb.) készít, amelyek mozognak, s fényjátékok és brutista zenét sugároznak. *Kemény Zoltán* viszont, aki néhány évvel ezelőtt a Velencei Biennálé szobrászati nagydíját nyerte el, vérbeli szobrász. Munkái (amelyek rézből és vasból alkotott absztrakt domborművek) rendkívül szuggesztívek és felkavaró hatásúak, – annak ellenére, hogy a külvilág jelenségeinek ábrázolásáról teljességgel lemondanak.

A grafikai művek közül szólunk már *Uitz* és *Beöthy István* rajzairól. Dinamizmussal telítettek Tihanyi tusrájzai is (női aktok). *Szalay Lajos* külföldre költözése előtt

Racine-, Steinbeck- és Szabó Lőrinc-illusztrációival szerzett magának megbecsülést (egyik kötetét Kassák, a másikat Kállai Ernő látta el előszóval); Szalay művészete az utolsó két évtizedben (mióta idegenben él) tovább érett és nemesedett (Biblia-illusztrációk, „Anyá”, „Anyá és gyermeke”, „Pegazus”).

A magyar származású nagy fotóművészek (Brassai, Lucien Hervé, Haár Ferenc stb.) munkásságáról is izelítőt ad a kiállítás. *Robert Capa* a spanyol polgárháborúról, az 1944-es normandiai partraszállásról és az indokínai dzsungelháborúról készítette világhírűvé vált riport- és dokumentumfotóit. Kertész Endre fényképei hasonlóan kivételes rangúak; Bölöni nem alaptalanul írta Kertészről: „Azok a fényképészek, akik nagy művészetté mélyítették a fotográfiát, nincsenek többen jó tucatnál az egész világon, – és Kertész közöttük van. Ezért, ha Párizsba vetődik egy idegen író, művész vagy újságíró, aki a mai Párizsban rejteget, ismeretlen arcát igyekszik keresni, az Kertész műtermébe kopogtat be legelőbb...”

Az új építészet Magyarországról elindult atyamestereinek munkásságáról – elsősorban *Breuer Marcell Lajos*éről és *Forbát Alfréd*éről (mindketten Pécs szülöttei) – sem mulasztott el tájékoztatást adni a kiállítás, amely – a beszámolóink elején szóvá tett hiányosságok és esetlegességek ellenére – stiláris és műfaji változatosságával az 1970-es év hazai képzőművészeti életének egyik csúcspontja volt, s – nem utolsósorban – felmérése, demonstrálása annak az imponáns művészi tevékenységnek, amellyel a magyar származású alkotók (Moholy-Nagy, Breuer, Vasarely, Schöffer stb.) hozzájárultak a modern művészet önmagára találásához, felnőtté válásához, kibontakozásához.



PÉCSI SZÍNHÁZI ESTÉK II.

Az egyik színházi estét délelőtt láttam a Gyermekszínházban. Samuil Marsak mesejátékát, a Tizenkét hónapot játszották *Bűvös erdő* címmel. Marsak a mesehagyomány különféle elemeit szintetizálta ebben a méltán népszerű művében (Grimm-mesét, népmesét, állatmesét) úgy, hogy megtoldotta a saját leleményével: a tizenkét hónap figurájában a természeti törvények azok, akik minden emberi akaratot uralkodnak. De a tiszta, igaz emberség előtt még ezek is meghajolnak, segítői lesznek. A bátor, tiszta ember megismerheti a „felsőbb hatalmakat”, keztefoghat velük.

A nagy látványosságot, mozgalmasságot ígérő darabot a kamaraszínház színpadára kellett zsugorítani, még így is alig fér el, pedig a rendező – *Sik Ferenc* – nagyon ügyes, szerves módon a nézőteret is bekapcsolja a játéktérbe. Nemcsak a színhelyhiányt enyhíti vele, hanem magával ragadja a gyermekközönséget és sokat megment a darab mozgalmasságából. A gyermekszínház rendezése – külön szakma. Nem arról van szó, hogy a rendezőnek „le kell szállni” a gyermeki színvonalra, inkább arról, hogy mernie kell építeni a gyerekek sajátos, merész képzetére, asszociációs készségére és számolnia kell különös hiszékenységükkel. Le kell gyűrtie azt a hagyományos előtétletet, hogy a gyerek nehezebben ért, mint a felnőtt (pedig csak másképp, de gyorsabban); éreznie kell a felelősséget azért, hogy sok gyerek izlését, elvárásait a színháztól – talán elhatározóan – alakítja. Sik Ferenc rendezésének „komolyságát” az árulja el, hogy megpróbált kiformalni egy nagyszerű – mert adekvát – játékmódot: *megkezdte a gyermeki játékvilág bevonását a színpadi játékba*. Sok kellék „játszik” anélkül, hogy ténylegesen a színen lenne, pl. szánkót húznak, fatörzset cipelnek, diót rágnak stb., de csak jelzik, mert szánkó, fatörzs, dió stb. nincsen. Mindenki elhiszi, senki sem keresi. Még csak az volna hátra, hogy ezt a nagyon hiteles, gyermeki játékmódot egyenletesen megvalósítsák. A tárgyak meglete-nemléte még nem következetes: nincs szánkó, fatörzs, gyűrű, de van akta, pecsétnyomó, kalács. A játék a jelzéses és naturális síkok közt ingadozik; a színészeket a beidegzettség az utóbbi felé vonná, – no meg a színpadi környezet is. A játékban keresett jelzések megoldások és a képi, látványi elemek között nincs megfelelés. Bizonyára ezzel is összefügg, hogy az eszmei egyensúlyt megbillentik a játék különféleségei: a negatív szereplők sokkal élettelibbek, színesebbek, mint a pozitív alakok. Reális-naturális, részletező játékra főleg a mulatságos udvari jelenetek adnak alkalmat, ellenben a pozitív körök, pl. a hónapok jelenetei halványabbak, „kegyesek” (amiben annak is része van, hogy ezek a hónapok inkább prófétákat vagy apostolokat formáznak, mint természeti jelenségeket), ők fennkölték és makulátlanul unalmasak. Hasonló okból nem tudjuk igazán megszeretni a tökéletes és kicsit merev Tamarát (*Vári Éva*) sem, viszont mostoháját (*Bázsa Éva*) és testvérét (*Sólyom Kati*) nagyon jóízűen megutáljuk. Az ennivalóan undok kölyök-királykisasszony *Szabó Tünde* alakításában az *előadás ténypontja*: csupa humor, szikrázó temperamentum, komisz kis zsarnok és őszinte gyerek. Méltó partnere a portörölő-szürkességű, esetlenül hősiés házitanító; *ifj. Kőmives Sándor*. Ők ketten azok, akik friss, spontán kapcsolatban vannak a gyerekekkel, készek a rögtönzésekre, az azonnali reagálásokra.

– Nagyon szeretjük ezeket a játékokat – mondta Kőmives Sándor, amikor gratuláltam neki. Eszembe jutott erről nézőtéri szomszédom, egy tizenkét éves kaposszekcsői kisfiú. Először volt színházban, ahogy bevallotta. Kérdésemre, hogy mi tetszik legjobban, azt felelte: – Jól lehet itt játszani! – Ilyen kapcsolatról álmodik minden színész, minden néző. A Gyermekszínház sikerének ez a biztos alapja.

A nagyszínházban Csehovot idézték. A rendező, Nógrádi Róbert szerint: „... megpróbáljuk felidézni a csehovi színházat, ... Csehov ember- és életszemléletét...” Erre egy Csehov-dráma előadása látszik legalkalmasabbnak, a színház azonban más utat választott: egy Csehov-novellát dramatizáló, kompiláló művet tűzött műsorra, melynek eredeti ötlete és formája Gabriel Arout-é, az ő munkáját aztán *Czimer József* színte gyökeréig átdolgozta. Gorkij azt írta Csehov novelláiról, hogy azokban „mindig több a tartalom, mint a szó. Nem lehet tolmácsolni Csehov elbeszéléseinek tartalmát...”, mert azok mindegyike, mint drága és finom csipke óvatos bánásmódot igényel...” A vállalkozás roppant nehézsége épp ebből adódott, de csak úgy értékelhetjük hitelesen, ha épp ebből a – megkerülhetetlen – szempontból nézzük. Persze minden színház tudja, mikor dramatizálást, átdolgozást mutat be (ha csak nem brechti értelmű feldolgozásról van szó), hogy irodalmilag másodrendű anyaghoz nyúl, mégis lehet elég oka rá: a szokatlan vagy éppen *parádés rendezői és színészi feladat*, mozgalmas előadás reménye, a *játék sajátos izgalma*, a máshonnan-másképpen már *ismerős hősök meglevenedésének szuggesztíója* – és még sok egyéb. A pécsi színházat alighanem több eféle tényező is fellelkesítette, meg az a tét, hogy vajon sikerül-e így egy sajátos eredetiségű „csehovi” művet létrehozni.

Ha szokásos kritikai gyakorlatunk szerint – jelszavakkal és jelzőkkel – akarnám az előadást minősíteni, akkor beérhetném azzal, hogy *az előadás kitűnően szórakoztat*. Utána csak a jelzőket kellene ismételnem Karinthy „műkritikusa” szerint („És nagy, nagy, nagy.”) Engedelmet kérek, hogy Csehovra és a produkció részeseire tekintettel az író (Csehov) és az előadás kapcsolatát is megkíséreljem nyomon követni.

Az előadás eszmei egységének megteremtésében a *keretjátéknak* szánták a legnagyobb szerepet. Kiinduló ötlete Csehové (Bezelgetés a kutyával), de szerkezetében, tartalmában, funkciójában Czimer műve. A pityókosan hazatérő férfi monológjába beleugat egy kutya, s ettől kezdve „dialógus” folyik köztük. A kutyának csak a hangját halljuk, mintha a férfi bensejében megszólaló ellenkezés lenne. Mindig akkor csattan fel, mikor az önsajnálát, önhazugság siránkozó magamentségeit hallja. Pl.: „Milyen nagyszerű volna élni. Ha lehetne! Az ember! Milyen nagyszerű lehetne az ember! De szerencsétlen...” (ugat) Másutt: „Szeretem. Sajnálom. Nem ő tehet róla, hidd el. A körülményei. Azokat kellene megváltoztatni...” (ugat) Pesszimizmusunk lenne a kutya? Akkor igen, ha a férfi „megugatott” szavait igaznak tarthatnám. De nem így van. Ezért érzem, hogy a szépítő önfelmentésekkel szemben *a kutya az ember belsejének megtéveszthetetlen, tiszta magva*, a dolgok igaz látására kényszerítő erő, a hazugságok és gyávaságok bozótja alatt élő igazság-áhitás kategorikus imperativusza. A harmadik – befejező – jelenetben szerepe jócskán megváltozik, itt már az embert kérlelhetetlenül elnyelő *pusztulást képviseli*. „Azt hiszed félek a kítátott, sötét torkodtól? Tudom, hogy végül fölfalsz engem, mindenkit...” A változást mutatja a színpad is: az első két jelenetben egy konkrét kerítés mellett, egy konkrét személyiséget konkrét szituációban látunk; a harmadikban nincs kerítés, ugyanaz a férfi kívül került a konkrét téren és pillanaton, már csak a halállal viaskodik. Ilyenformán a keretjáték második és harmadik jelenete között éles cezúra van, *a jelkulcs megváltozik*, s ettől a keret két eléggé eltérő részre szakad. Az a szerepe, hogy egységbe, azonos sugárzásba vonja a közben lepergő epizódokat, – nem érvényesül tisztán. Az is hozzájárul ehhez, hogy az epizódoktól információs módszere (közlés) miatt elüt.

A keret pusztá léte felkelti azt a természetes elvárást, hogy az egyes epizódok a maguk közvetlen jelentésén túl, *ebben az összetűgésben valami további közös jelenést* is hordozzanak. Hordoznak is, de csak úgy, ha egyet-kettőt kivételnek tekintek. *Hazugság és gyávaság útvesztőjében vergődünk mi emberek* – ebben adhatnám meg az élményt, amit az epizódok összeraknak. Az egyes alakok nem feltétlenül szándékos megtévesztők, sokszor *csak* sajátmaguknak hazudnak. Szégyenletes, üres életeket boldognak (Memória), hideg számítást érzelemnek (Leánykérés, Kutya nélkül), erkölcs-telenséget tisztességnak (Kilencszáz rubel, Vasúton), gyengeséget végzetnek (Őszi légy). És gyávák... Gyávák az egyszerű, tiszta és igaz dolgokra, beérik száználmas pótlékokkal, látszattal, könnyebb megoldásokkal, s ezeket hazudják igazinak. De a kutya mindnyájunk lelkében ugat, a hazugság csak pillanatnyilag segít, a gyáva kitérés nem

ment meg – felőrli az embert és az életét. *Ez a kép az emberekről valóban csehovi.* Eből az élményegységből azonban – s a még lehetséges hasonlókból is – mindenképp kilóg a *Fogtájás* c. epizód a maga másnemű helyzeti és nyelvi komikumával; nem illik bele az *Oljenka* sem, mert az ő boldogsága másnak tán szánalmas, de neki valódi, ő nem hazudik magának sem. – Az élmény egysége a kitérők ellenére lassan kialakul, ezért könnyen el tudnám képzelni, hogy a novellák kicsit következetesebb válogatásával, keret nélkül is, maradéktalanul érvényesülhet a csehovi világ arculata. Hisz máris jelen van.

A csehovi finomságokat invenciózusan viszi át színpadra sok epizódfeldolgozás, pl. a Vasúton, a Leánykérés, a Kilencszáz rubel, A nevelőnő, de kevésbé sikerült az *Oljenka*, melynek gazdagságát a monológ-forma elvérszegényíti: az *Őszi légy* történetének lényege nem játszódik le előttünk, csupán egy mellékszereplő elmeséli, ami nem színpadszerű. Bonyolultabb, szemléleti problémát jelent a terjedelemben, jelentőségben egyaránt súlyponti *Kutya nélkül*, A kutyás hölgy átdolgozása. A novellától jócskán eltér: itt Gurov még Annával való megismerkedése előtt saját eseteként meséli el Az óriáskigyó és a nyul c. novella storyját, amitől persze e novella szoknyapeccér hősével azonosul, tehát messzebből indul, hogy eljusson oda, ahol a nyári kaland nagy szerelemmé érik számára. Jó, mert többletet ad ez a megoldás, akárcsak az, hogy Annának itt nincs kutyája, s ezzel alkalom nyílik egy kedves-szellemes jelentre. A jaltai kaland meglevenítése követi a novellát, az elutazástól kezdve azonban eltér tőle. A hazatért Gurov lassan ráeszmél, hogy Anna igazi szerelem a számára, s ezért nem tud többé régi életével azonosulni. Ezen a ponton azonban megáll, hosszú monológokban elmélkedik tovább élete ürességén, értelmetlenségén. Pedig felismeri, hogy „Magamnak is hazudtam, hogy megpróbáljam elfojtani az igazságot...”, meg azt „Ha volna bátorságom, hogy vállaljam, amit egyedül érdemes vállalni, azonnal elindulnék, hogy megkeresselek...” De nem indul el, csak sóvárog, vágyakozik, szenved. Anna erősebb, de ő is képzelgésekbe vész... arra gondol, hogy egy este majd Gurov leül melléje a koncerten... Maga sem hiszi, de nem tud másra gondolni. Ettől az önámító magababulástól lesz szerelmük szentimentális. Csehovnál Gurov elmegy Anna után, leül melléje a színházban, s Anna rémülten küldi el: menjen, ne csináljon botrányt! Ügyrük ezzel nem oldódik meg, szenvedéseik sem csökkennek, de igazak, hitelesek. Az átdolgozás nemcsak dramaturgiai szükségéből változtat, és a változás szemléletbeli is. *Csehov soha nem érzékenyül el alakjain;* Gorkij szerint „hidegebb az emberek iránt, mint akár az ördög. Annyit sem törődik velük, mint a szél vagy az eső.” Valóban soha nem próbálja „belopni” a szívünkbe szereplőit (talán elég, ha itt Mása és Versinyin búcsújára utalok). A feldolgozás viszont szituációban és szövegben – a jól kiszámított siker érdekében – felpiszkálja a nézők látens szentimentalizmusát és szenvedő megértésben egyesíti őket a szenvedő szerelmesekkel. A darab ezen a ponton – sajnos épp a végén – ellágyítja, félreviszi a csehovi emberképet.

*A siker igazabb ütőkártyái – Csehovon kívül – a rendező és két színész kezében vannak. Nógrádi Róbert rendezését a kitűnő tempó – bravúros teljesítmény ilyen mozaikszerű, heterogén drámai anyagnál! – a pompás ritmus dicséri elsősorban. Minden a kellő pillanatban történik. Nagyon szerencsés az epizódokat összekötő, kifejező hangeffektusok alkalmazása. Nógrádi mestere a szereplők értelmes, nagyon céltudatos mozgásának (talán csak az *Oljenka* kivétel), a mindig izléses, finom megoldásoknak. A keretjáték megvalósításában nem ártott volna, ha kevésbé tapad a szerzői instrukciókhoz és tisztább, egységesebb felfogást érvényesít. A novellák rendezésében a csehovi „szövegmélyé”-nek újratereztése jelentette legnagyobb próbáját. A csehovi alakok és helyzetek pillanatra sem szűnő ambivalenciája, soha fel nem oldódó kétértelműsége, a felszín a maga tátongó mélységeivel – többször felsejlenek az előadásban. Leggazdagabban a Vasúton, a Leánykérés, A nevelőnő, a Kutya nélkül cselekményes részében. Ahol a dramatizálás lefaragta ezt a csehovi többletet (*Oljenka*, *Őszi légy*, *Memória*), ott a rendező sem hozhatta vissza.*

A két főszerep – valódi színészalóm: kilenc karakter, kilenc emberi sors megteremtése! Amilyen parádés, olyan bonyolult feladat. *Timár Éva alakítása valódi színészi trouvaille.* Az *Oljenka* gyenge kezdése után (mert merőben más figura ez a szelíd,

boldogságra született, ámuló libácska, mint az általa formált lelkendező, vidám, buta nő) a Vonaton „törvényes prostituált”-jában már érezni a csehovi gazdagságot, s ettől kezdve az összetett jellemformálás koncentrált szépségeivel bilincsel le. Egyetlen hangjával, a testtartásával teremt alakot a Zarándoknő „nevéből”, a második rész három szerepében meg éppen remekel. Anjutcस्कának (Memória) alig van szövege, de némán eljuttassa zavarát és édelgését a hajdani kalandokon. A nevelőnő száraz-félszeg alakjában érzem a humorát, a szánalmát amivel ezt a torz teremtést értékeli. A „kutyátlan” Annában meg tudja éreztetni egy őszinte, bátor nő erkölcsi fölényét, pedig a sorsa – a férfiak – nem hagyja kiteljesedni. – *Bántfy Györgynek* több nehézséggel kellett megküdenie. A keretjáték tisztázatlanságai őt is befolyásolták, alakítás és meditáció között próbált egyensúlyt teremteni, a befejezésben egyszerűsége megmentette a csábító érzelmességtől. Az epizódok közül remek volt a Leánykérés gavallérjaként; gigerli manirjai ugyan kicsit idősebb fickóra utalnak, mint a kérő, de kitűnően jellemznek, amikor pedig írói tehetsége a lebeszélésbe lovallja – tényleg ellenállhatatlan. A nevelőnőben el tudja játszani azt, hogy játszik, de csak a nézőtérnek és nem a nevelőnőnek. Gurovként bebizonyítja, hogy pompás társalgási színész, elegáns, könnyed, gáláns, még meg is tud öregedni. Az emberi szenvedés mélységeinek kibontásában azonban játéka némileg illusztrativ maradt (Őszi légy, a Kutya nélkül végén). – Az epizódfigurákat megformáló Pásztor Erzsi és Paál László érdekes módon nem ott csillogtatták képességeiket, ahol erre legtöbb lehetőség látszott. *Paál László az Őszi légy*-beli elbeszélés halványosságáért nem egyedül felelős, a Fogfájás jámbor ispánjaként kiváló és a többi részletben is pontos, hiteles. *Pásztor Erzsi* nagy lehetősége Kolpakova (Kilencszáz rubel) lett volna, de a szenvedő hitvest egészen egysíkúra, közönségesre formálta, holott Csehovnál Kolpakova alávalóságát épp az élezi ki, hogy szenvedő finomsága, előkelősége alól tör elő. Kisebb epizódjaiban ő is többet nyújtott.

A színházi megvalósítás néhány nagyon szép – valóban csehovi – pillanat emléket hagyja vissza. Közvetíteni tudta azt a csehovi mondanivalót, hogy a hazugság és gyávaság tönkreteszi az életet. Márpedig erről beszélni kell ma is . . . Dehát erről Csehov drámaiban is szó van, – és a Sirályt meg a Cseresznyészkertet már emberemlékezet óta nem játszották Pécsen . . .

Hazudnék, ha letagadnám, hogy ez is eszembe jutott.

*

Mind a két előadásban zavartak a *színpadi látvány* elemei.

A *Bűvös erdő* színpadán a rendező nagyon jóirányú jelzések törekvéseinek mond ellent az avatag színpadkép. *Pintye Gusztáv* díszletei hagyományosan illusztrálnak jelzés helyett, de ebben sem elég gazdagok (hely sincs hozzá); jelmezei mintha egy régi kiadású Grimm-meséskönyvből léptek volna elő, a marsaki hónap-figurák öltözékei meg – ki tudja miért? – bibliai reminiscenciákat keltenek. A darab képi megjelenése csupa konvenció. A *kutyás térfi* színpadképében az okoz képzavart, hogy két homlokegyenest eltérő stílus- és izléssík kerül ellentétbe; erősen stilizált és absztrakt háttérelemek (Pintye Gusztáv tervezte) előtt szobajelenetek folynak szigorúan századvégi bútorok közt, a szereplők az utolsó fodorig korhű ruhákban mozognak. A két sík élesen elválik, mereven üti egymást. Külön-külön jók, sőt szépek . . ., de mit keresnek egy képben? Megszoktuk már, hogy történeti korok stílusát merész jelzésekkel egyszerűsítsük, csak a közelmúlt ódivatját nem merjük háborítani? Pedig ezzel hozzá lehetett volna csiszolni a jelenetek kép-elemeit a háttér kép-nyelvéhez. A mondanivaló általános érvénye is nyert volna vele.

A színház látványosságát járulékos elemnek tartom, de a színpadi látvány szigorú átgondoltságát, egységét a többi színpadi hatáselemmel – elsődrendű kérdésnek.

Zászló és tenger

Sós reggelekkel, oldott éggel
befröcsköl, fekhelyemről felver –
hanyattdőlvé napozik a széttárt
izmos combú tenger.

A gubanc-szelet: összekuszált haját
kifésülve hosszan leengedi,
vállain olvadt-réz csurog
s éles cirmoktól izzanak át szemei.

Ha e búbájost, megejtő ringyót,
ki sziklák között felkinálkozik,
ágyamba vinném, megtelnék-e habzó
kéekkel: szabadsággal homlokomig?

Ha átölelném, nem tétovázva tovább
a döntő mozdulat előtt,
a bennem hegyet mászó kicsi vándor
vajon kapna végre több levegőt?

Ha rózsás bőrébe, húsába harapnék,
a rugdalt boldogság: a pötyös gumilabda
itt pattogna, gurulna köröttem –
pörögve ujjamon maradna?

Csakhogy ilyesmi nincs! Allok – fekete rúd,
cingár pózna – beleverve a villogásba.
Rongyzászló lobog rajtam: életem.
De nem érdekli zászló a tengert. Ne is lássa!

Két jelenet

Nádhegyen ingó nap szívem
piros buborék
dagad kipukkan vérként
lövi sistergő melegét

A béke mellém döntött nőszobor
óriási torzó a tűbe'
Rajt Gulliver kapaszkodik fel
hogy zászlaját a mellesúcsra kitűzze

Csak egy villanás

*Az előbb még határok lobogók címerek
Zsömlye tej asszonyka kisgyerek
Öntudatos utcák vagány terek
Most pedig már csak hamu hamu hamu
Hamu forró hamu hamu hamu hülő hamu*

*A sátán a csontos öklét rágja
Szívében gyűlölet és sírás
Gábrriel főangyal kivont kardja
A nukleáris villanás*

Szétolvadt harangok

*A bazilika leégett
Orgonája valahogyan megmaradt
Sípjaiból füstök keringenek föl
Még kismadarak*

*A tegnapi zászlókból
Ma átizzadt kapca
Piszkos alsószoknya*

*Ma még dalol a győztes tél
Holnap már temet
Előbb még kifosztja
A tetemeket*

ADATOK HEVESI ANDRÁSRÓL

A csekélyszámú visszaemlékezés rabelais-i figuraként örököltette meg az irodalmi köztudatban. Bármily érzékletes is Illés Endre kedvtelve írt esszéje, az „Egy dühögő fiatal a harmincas években” (Gellérthegyi éjszakák. Budapest 1965.) életének csak négy-öt évére jellemző. Cs. Szabó László baráti nekrológja (Két part. Bp. 1946.) óta csak Sós Endre Jelenkor-beli cikke (1967.) próbálta alakját megidézni. A Hevesi András mostohaapjáról, a Nemzeti Színház nagy igazgatójáról írt monográfia pedig téves és hamis értesüléseket rögzít: „András sokat tanul Hevesitől. Tehetséges író volna, ha le tudná győzni a kiúttalanság félelméből eredő szertelenségeit, ha összpontosítani tudná magát az alkotómunkára. Értékes vonásokat mutat, csak hogy aránylag ritkán van ereje az íráshoz. Nevelőapa és fiú között abból adódik később az ellentét – mely sohasem mérgesedik el, mégis közénk furakodik –, hogy Hevesi rosszállja a ritka „ihletett” percekre való tétlen várakozást. Az ő meggyőződése szerint a művészi alkotómunka szívós napi gyakorlatot igényel, nem nélkülözheti szorgalmát”. (László Anna: Hevesi Sándor. Bp. 1960. 155. l.)

Írói körökben az a hiedelem él, hogy Hevesi András egy Székely nevű nyitrai földbirtokos fia és csak nagydiák korában került Pestre. Tolnai Klári unokabátyjaként is emlegetik, a művésznő azonban érdeklődésemre ezt megcáfolta. Hevesi András maga mondja el egy életrajzi vázlatában, hogy Pesten született és Pesten élte át gyerek- és diákkorát.

A Szabadság téren született. A történelmi és irodalmi legendák iránt fogékony gyerek ősléménye maradt a Bach-korszak országos börtönének emléke, amelynek helyén a Szabadság tér kialakult: „Az Újépület láthatatlan emléke gyakran kísértett, a torkomat fojtogatta és mikor Jókai regényét, a Kőszívű ember fiait olvastam, amelynek a vége az Újépületben, Haynau dolgozószobájában játszódik, hideglelős izgalommal találgattam, hogy merre lehetett a fejfájós szörnyeteg szobája. Hátha az én szobám helyén volt.” Az elemít a Szemere utcában végezte, a gimnázium első hat osztályát a Trefort utcai mintában. „Abban a gimnáziumban, ahová jártam, pedagógiai elv volt, hogy a gyerekeket a tanárok szertartásos udvariassággal kezeljék. Már elsőosztálytól kezdve magáztak... Másban is különbözött a minta a többi iskolától. Nem volt feleletés, a gyerekek az órákon többször szerepeltek, a tanár apróbb kérdéseket intézett az osztályhoz és felelt, aki tudott. Ilyen módon bizonyos talpraesettségre, szókészségre és lélekjelenlétre tettünk szert és rendkívüli mértékben kifejlett bennünk a versengés szelleme. Egy-egy magyar órán úgy „játszottuk le egymást”, mint a színészek. Az ember boldog volt, ha egy sikerült feleletet elhalásztatott valamelyik osztálytársa elől”. A mintát akkor Tanárképzőintézeti Gyakorló Főgimnáziumnak hívták; más iskolával ellentétben az órák itt 45 percesek voltak, így 12-kor vége volt a tanításnak, maradt egy óra csavargásra és Budapest megismerésére. (Egy budapesti gyermekkor. Tükör 1937. 477–480. l.)

Kamaszkorában a Józsefvárosba költöztek át. „Felfedeztem a Józsefvárost meg a Belváros legrégebbi részét, azt, amely a Kossuth Lajos utca és a Vámház körút között terül el. Krúdy Gyula kedvenc kerületei ezek és miközben titokban olvastam a nagy író könyveit, engem is megcsapott a magánynak és a múltnak az a sajátosan kevert és édes hangulata, amely csak az ódon belvárosi utcákban fogja el az embert”. „Nagy szenzáció, döntő esemény volt számomra a Nagykörút... Abban az időben már olvastam Balsacot és Dosztojevszkijt és a Nagykörút jelentette számomra a világváros démoni titkait, a nagyváros homályát. Olyan nagy, olyan kimeríthet-

lenül gazdagnak és fantasztikusnak éreztem a háborús pesti Nagykörutat, hogy mikor később Párisba kerültem, Páris csalódást keltett bennem. Közel sem volt olyan monumentális mint a körút". Az ún. körüti sajtó háborús szolgálataival ekkor ismerkedik meg, a napilap varázsa ekkor kapja el. A Szentkirályi utcából a Tisztviselőtelepre költöznek: „Új világtájjal ismerkedtem meg, új iskolába kerültem, külvárosi és környéki gyerekek közé és megcsapott valami a külvárosok ríktó színeiből és borus zabolátlan szenvedélyeiből".

Hevesi Sándor a X. kerületi Szabóky utcában vásárolt vagy bérelt nagy kertes villát. Fiát a modern magyar színháztörténet legnagyobb alakjának otthonában egyedülálló színháztörténeti könyvtár vette körül. Nevelőapja révén szabad bejárása volt a Nemzetibe. Apja természetesen színházi és irodalmi kritikust, esztétikust akart nevelni belőle. Rengeteg idejét töltötte színházban, nemcsak a premerek délelőtti, de úgyszólván minden estjét a húszas-harmincas évek fordulóján. A színházat belülről látta, írásaiban a színmű-szerkesztés precizitása és gondos elosztása mindig ki nyomozható. Ahogy a Párisi eső-ben írja, a színházat alapjában véve nem szerette. Mint kritikus helyesen a mindenkori társadalom vetületét vizsgálta benne. Reggeltől éjfélig a színház forgott körülötte, nemcsak a Nemzeti gépezete, de a kor sok nagy színésze is túlzott emberi közelségben, családi kapcsolataival, anyjához- apjához fűződő baráti összeköttetéseivel. A nagy színészekről és színésznőkről így tömérdek emberi adalékot tudott, ezeket ragyogó színészportréiban gondosan proporcionálva föl is használta. Édesanyja valódi századeleji grand dame volt, ragyogó háziasszony, aki a budapesti nagypolgári hagyomány őrzését nagy angol barátai, a modern angol színház nagyjainak otthoni berendezkedésén finomította.

Hevesi Andrásnak a Trefort utcai mintagimnáziumban, ahová 16 éves koráig járt, osztálytársa volt Ignóus Pál és báró Brandenstein Béla. Jelen voltam amikor egy alkalommal diákkori, önképzőkori emlékeiket idézték vissza Ignóus Pállal. Élénk emlékezetemben van, micsonda gúnyt űztek a Horthy-korszak sokat futtatott filozófusából, Brandensteinből, aki Pintér Jenőivel vetekedő terjedelmű műveket írt, és az ő emlékezetük szerint már ötödikes gimnazista korában is évente legalább öt drámát produkált.

A pesti bölcsészeti karon magyar és francia szakos hallgató lett. Itteni élményei közül azonban csak Gombocz Zoltánról emlékezett meg írásban. Gombocz halálakor ő írta a Nyugat nekrológiáját. Gombocz nagy és sokoldalú tudásával, latinos gondolkodásával, franciás fogalmazásával és játékos előadóművészetével nyugözte le. Stíluseszmenye szintén Gombocz tanításaira vezethető vissza; táplálta ezt szeretete Kazinczy, Kármán, Arany és Babits iránt. A Hunok Párisban kezdő jelenete a magyar kormány által rendezett centenáriumi Petöfi-ünnepély. Illyésék kommunista csoportja tüntetésével szétrobbantja Pekárék ünnepélyét és Hevesi Andrásék, ahogy Illyés egy évtized múlva Babitséknál ezt rekonstruálta, mint a magyar állam ösztöndíjasai óvatosan eltűnnek az ünnepélyről. A Párisi eső három fejezete visszatér a lázas munkára, amikor Hevesi András „A magyar vonatkozású francia színdarabok bibliográfiája" c. doktori disszertációján dolgozott – az addig ismert 38 ilyen dráma helyett 70-et sikerült neki találnia. Ez a mintaszerű dolgozat tartalmi kivonataival és jegyzeteivel a Magyar Könyvszemlében és különlenyomatban is megjelent. Hazatértekor egy időre az Orsz. Széchényi Könyvtár tisztviselője. Első itthoni írása a Budapesti Szemle centenáriumi Petöfi-számában megjelent tanulmánya. Gombocz és Páris hatására ekkorra már eléggé mereven kialakulhatott esztétikai gondolat- és ízlésrendszere. Erre mutat legalább Szabó Dezső gyilkosnak szánt portréja a Segítségben:

„Kun Kelemen, Klein Sándornak, a hatalmas lapszerkesztőnek a fia, aki esztétának, kritikusnak és színházi rendezőnek készült és ezért illendőnek találta kiszagolni a maga részét a Csóka udvar levegőjéből. . . Aki eddig udvarias figyelemmel, a fiatal író pózában mestere előtt, hallgatta az öregurat: most sajátos változatosan ment át. Nagy sötét szemei gyanakvással és gonoszszággal teltek fel, száján gúnyos mosolygás rángott végig, amely már a harapás mozdulata volt. Tisztelő hangon, de a lefojtott indulat forrásával mondta: – Az esztétikai termés terén egészen új törvények érvényesülnek. Helyesebben: végre érvényesülnek a törvények az eddigi anarkia he-

lyett. A zseni: a kapitalista ideológiának ez a fantasztikus és romantikus fogalma eltűnik. Akarat, gondolat termi a művészetet is, mint a gyárat, vámszerződést, a szérumot. Az irodalom és művészet ezentúl inkább kollektív termék: közös programú szolidaritások megvalósulása lesz. Mi már csak nevetünk azokon a beteg és homályos numeneken, melyeket zseninek, őserőnek s más efélének neveznek. Az esztétikai termés éppen úgy nem misztikum mint a kereskedelem vagy a géptan. Mi magyarok, kulturális fejlődésünk híján, még a romantikus zenebona késői visszhangjait énekelgetjük s azt hisszük eredeti nótát fujunk. Mi volt Ady? Egy érszentmihályi Baudelaire. Mi Móricz Zsigmond? Egy zsiros paraszt Strindberg". (Szabó Dezső: Segítség. Bp. 1925. I. k. 258. 269–271.)

Szabó Dezső egyetlen találkozásból és összezőrdülésből észrevette a fiatal író szégesen ellentétes gondolkozását, felfogását és azt ugyan karikírozva, de lényegére tapintva ábrázolta. A párizsi ösztöndíjas esztendő hozta össze azokkal a hasonló korú író barátaival, akik 1930-ban az ún. Hétfői Társaságba tömörültek. Halász Gábor, Ignó Pál, Kerecsényi Dezső, Cs. Szabó László és Szerb Antal voltak Hevesin kívül tőrzstagjai. Az irodalmi életben több orgánium felé tapogatózott, megjelent Szabó Lőrinc rövid életű folyóiratának, a Pandorának oldalain, és szeretett írni Zolnai Béla szegedi Széphalom c. folyóiratába. A Nyugathoz csak Babits hatalomátvétele után csatlakozott. Tüntetően dolgozott az ellenzéki folyóiratoknak, A Tollnak, a Századunknak, a Társadalmunknak, és később a Szép Szónak és az Apollonak, viszont sose irt a Magyar Szemlébe és a Napkeletbe.

Amikor 1927-ben kritikusai tevékenységét elkezdte, rögtön magára hívta a figyelmet. A Széphalomba irt első tanulmánya, „A Gare de l'Esten” frontális támadás Ady majmoloí, tartalom nélküli utánzóí és imitátorai ellen. Ugyanilyen tüntető valóság a Pesti Naplóba irt cikke „Az irodalom dicsérete, A literátor jövője”, a Babits-típusú író magasztalása. Spengler és követői ellen száll síkra Henri de Massis könyvét ismertette „A Nyugat védelme” c. tanulmányában. A Bartha Miklós Társaság ideológiáját bírálja „Forradalmi reakció” c. elemzésében a Századunkban. A Hankiss–Juhász-féle Panorama de la littérature hongroise c. francia nyelvű magyar irodalomtörténetet elemzi az Erdélyi Helikonban „Egy irodalmi botrány epilógusai” c. kritikájában. A Társadalmunk „Budapesti családja” c. cikksorozatában a magyar Parnasz-szus elaggott rozmárait, Berzeviczy Albertet és Pekár Gyulát támadja kegyetlenül. Ugyanakkor kíméletlenül rátapint a magyar export-dráma és a körüti vigjáték gyöngéire is. Amikor pedig Németh László a Nyugatban Erdélyi, Illyés, Szabó Lőrinc, Tamási és Pap Károly arcképén keresztül az új nemzedék esztétikájáról ír, figyelmen kívül hagyva, hogy a baráti társaság legkonzervatívabb tagját, Halász Gábort is kiemeli, az esszéírók külön nézeteit fejti ki. Munkássága két-három év alatt olyan tekintélyt szerzett neki, hogy amikor Kuncz Aladár a Nyugat utáni nemzedék legjelentősebb fiatal íróit mutatja be az Erdélyi Helikonban, tőle is önvallomást kér. Budapestről rajta kívül Ignó Pál, Illyés Gyula és József Attila, a Felvidékről Darkó István és Győry Dezső, Erdélyből Balázs Ferenc, Dsida Jenő, Jancsó Béla és Ormos Iván, a Vajdaságból pedig Csuka Zoltán és Fekete Lajos nyilatkozik, Hevesi vallo-mása a Hétfői Társaság programjának nyilvánítható: „Az a generáció, melyhez tartozom s amely a háború és a forradalmak alatt járt iskolába, abban a kellemes helyzetben van, hogy nagyobb közhely-készlettel, tekintélyesebb kliségyűjteménnyel rendelkezik, mint bármely más előtte való nemzedék. A viharos események, az állandósult történelmi pillanatok, a kollektív extázisok túl okosokká neveltek bennünket és hozzászoktattak, hogy külsőnk szerint osztályozzuk az emóciókat és stílusisan elemezzük a mámorokat. Megtanítottak arra, hogy az irodalmi élet éppoly szigorú törvényeknek van alávetve, mint a gazdasági élet; hogy az író minden inkább mint független... Magatartásunk az irodalom kérdéseivel szemben elsősorban kritikai... Egy magyar író él ma, aki kibékít a közelmúlttal és visszavezet a régmúltba, akit vállalunk, még akkor is, ha ő nem vállal minket: Babits Mihály”.

A harmincas évek elején korlátlan lehetőségű cikkírója volt a Budapesti Hírlapnak és a 8 Órai Újságnak. Ez a két lap akkor a József körút 5. szám alatti sajtóházban székelt, ósdi, kopott környezetben. A BH-ban kerestem föl 1931 tavaszán. Illés

Endre megjeleníti a szerkesztőség feszült légkörét és a filozopter Hevesi elleni drasztikus akciókat. Diószeghy Miklóson kívül ott dolgozott még a nyelvészként is ismert Losonczy Zoltán és a zenekritikus Ottlik Pálma. A BH-t, Rákosi Jenő rossz emlékezetű lapját hiába próbálták életre galvanizálni. Ottlik György kísérlete is kudarcot valósított. A szerkesztőséget ugyan fölfrissítette Bertalan Istvánnal, Illés Endrével, ankétokat rendezett s ezekbe bevonta Németh Lászlót és másokat is, de csak nem kellett a lap. Más volt az eset a 8 Óraival, amely címével ellentétben délben jelent meg. Itt minden távirati stílusú rövid volt, még az irodalmi és színházi kritika is. Hevesi Andrásnak ez volt a rovata („Irodalmi, színházi hétköznapok”). Ezekben a rövid irodalmi és színházi kritikákban prózai szonettek remekeit produkálta. A BH-ba irt terjedős oldalnyi cikkei valóságos esszék ezekhez az apró prózai költeményekhez képest.

Édesanyja tragikus váratlansággal bekövetkezett halála után nevelőapja föladata tisztviselőtelepi villáját és a Rákóczi útra, a Rókus közelébe költözött két nővérehez, akik háztartását vezették. Hevesi András a testvérek boldog családi közösséget idegenségével állandóan zavarta. Egyidőre Párizsba ment, ahonnan Voltaire össze műveivel tért haza. Előbb-utóbb be kellett látnia, hogy függetlensége és nyugodt munkája biztosítására saját lábára kell állnia. A Rózsadomb-penzióban bérelt lakást. Ez a felemás helyzet, ahol szállodai szobában lakott, a földszinten pedig kényelmes kiszolgálására ott volt a Rózsadomb-étterem, könnyű mozgási lehetőséget biztosított számára. Kora reggeltől 11 tájig a 8 Órai szerkesztőségében dolgozott a BH-éval ellentétben kétszemélyes, napsütötte szobában, itt kedélye is megváltozott. A náciak elől Dániába költözött Telcs Péter volt szolgálatkész szobatársa. Mikor 1935-ben Gömbösök szétrobbantották a kormánypártot, a 8 Órai lett Bethlen István híveinek hivatalos orgánuma. A német és náci barát Gömbös-kormány ellenzékeként Bethlenék a 8 Órai hasábjain a polgári radikális, sőt szocdem politikájával párhuzamos nemzeti, függetlenségi hangnemet használtak. A nemzeti szocializmus képzavaraival és szóbombáival elegy zürzavaros, új újságírói és parlamenti stílus alkalmas célpontja volt a francia-angol politikai stíluson nevelkedett tárgyiasabb és realistább szókincset használó ellenzéki sajtónak. Hevesi András teljes gőzzel belevetette magát az új stílus naponkénti támadásába. Kézai Simonból most Csongor lett, a magyar valóság kifejezője. A 8 Órai, nem utolsó sorban Hevesi András kapcsolatai révén, még irodalomtörténeti szerephez is jutott. Ő kérte el és helyezte el Bethlen András és Nagy Samu lapjába József Attila Levegőt c. hatalmas költeményét, a Gömbös-féle rendőrállam maró gúnnyal megírt ábrázolását és kritikáját. A Honvéd u. 10 alatt levő szerkesztőségben munkáját befejezve rendszeren a házban levő sarki kocsmában ünnepelte önmagát, teljesítményével megelégedve, dagadó mellel, ahogy azt már párisi diákkorában is tette. Ezután fölváltva bejárta a Belváros könyvkereskedéseit, a Grillt, a Lauffert, a Cserépfalvit, a Bokor és Vajnárt, a Pilvax-közben a kis francia könyvkereskedést. Benézett a Széchényi Könyvtárba, hogy Halász Gáborral és Rédey Tivadarékkal megbeszélje a cikkeihez nyújtandó adatszertű segítséget. Fizetése és fordításhonoráriumai révén bőségesen állt pénz rendelkezésére, úgy hogy míg filológus barátai iskolában és könyvtárban robotoltak, ő összefutó ismerőseivel rendszerint valamelyik belvárosi étteremben ebédel. Ismert gourmet volt! ahogy Bóka László is megírta, de regényében sajátmaga is eldicsekedett vele; még az elő- és utóteleket is gondosan kiválasztotta, szerette vendégeit meglepni válogatott ételneműekkel és a hozzájuk gondosan szelektált italokkal. Nemzedékéből valószínűleg csak neki állt módjában mecénást játszani, és ezt nemcsak kisebb tehetségű újságíró kollégái használták ki. Irodalmi és színházi kritikus tevékenységétől teljesen elvonta a napi politika kritikája, a harcias politikai újságíró körlátlan lehetősége a megváltozott helyzetben. Mégis ekkoriban fordította a francia és angol irodalom és tudomány számos modern klasszikusát. Ekkoriban dolgozik két regényén, ezek közül a Párisi eső a francia értelemmel való szövetkezésének fejlődéstörténete, az Irén pedig egy szenvedélyes szerelem képében az irracionális politikai mozgalmak képviselőjével való leszámolás. Köztudomású volt, hogy a népi mozgalom egyik vidéki szárnyának ifjú szociológus-

nője játszotta a Franklin igazgatójának, Péter Andrásnak álarcosbálján kalotaszegi ruhába öltözve a kísértő szerepét.

1933-ban gyakori pesti együttléteink után két napra vendégem lehetett szülővárosomban. Budapest, Bécs és Párizs után az addig csak a regényirodalomból ismert magyar kisvárossal ismerkedett. Mórícz Zsigmond ábrázolása ellenében ekkor ismerte föl Krúdy élet- és emberábrázolásának sajátos érvényét. Akkor beszéltek meg azt a Krúdy-tanulmányát, amelyet az Apólló V. kötetében közöltem tőle. Bonyhád, Vörösmarty és Illyés kisvárosában, két nagy magyar költő fiatalkori tartózkodásának színhelyén, egy nemzetiségi kisváros életébe nyert bepillantást. Forró vasárnapi délelőtt kirándultunk Börzsönybe, Vörösmarty házitanítószkodásának színhelyére, a hajdani Perczel-kúriához. A tornácos, oszlopos, napos központi kúria-épülettel szemben az udvar sarkában cselédházak folytatása volt Vörösmarty hajdani szobája, akkor éppen gabonát tároltak benne.

Hevesi András pár éve megjelent Párisi esője eléggé fölkelte a figyelmet ahhoz, hogy válogatott tanulmányai iránt meglegyen az érdeklődés. Nem ártana azonban a napilapok és folyóiratok hasábjain rejtőző szociológiai és publicisztikai írásaiból, vagy irodalmi és színházi kritikáiból is egy-egy kötetrevalót kiadni. Hevesi nyilván párizsi professzorainak hatása alatt írásaiban mindig erősen érvényesítette a szociológiai szempontot. Szocialista természetesen nem volt, de tevékenysége túlnyomó részét ellenzéki lapoknál fejtette ki s vitán felül az antifasiszta publicisták közé tartozik. Külön tanulmányt érdemelne fordítói tevékenysége is. A közelgő változásokat éles szemmel figyelte, ezért is tudott idejében eltávozni második hazájába, amelynek háború utáni jövőjéről 1937-ben ezt a vágyálmot táplálta magában: „Csak annyit mondhatok, hogy az 1920-as évek aranyos jókedvének, rokokó szeretetreméltóságának, finom játékosságának alighanem befellegzett. Ma a Gráciák gyermekei helyett vaskos, mogorva lángelmét vár a világ, aki magába sűríti korunk minden zilált vágyát és borús szenvedélyét. Ha ez a lángelme francia lesz, akkor a művein mégis át fog ragyogni az, amit mindennél jobban szeretünk: az értelem mérséklete és a szellem derűje”.

KRÚDY GYULA LEVELESLÁDÁJÁBÓL

Krúdy Gyula, aki egész életében naponta hosszú órákig ült íróasztala mellett, rengeteget és rendszeresen dolgozott, csak akkor irt levelet, ha ez számára szükségszerű, elengedhetetlen volt. A szerelem, a pénztelenség, ellenfeleivel s hitelezőivel folytatott harca és baráti érzelmeinek közlése adta ilyenkor kezébe a tollat. – Viszonylag kevés levele maradt fent, ezért is becsesek ezek. Válogatott levelezése az Országos Széchenyi Könyvtár Kiadványai sorozatában fog napvilágot látni.

*

Amikor Krúdy 1896-ban, 18 esztendőskorában vidékről a fővárosba érkezett, olyan lendülettel, szenvedéllyel kezdett publikálni, hogy a szakmabeliek csakhamar megismerték nevét. (Mégis temérdek munkájába került, és mintegy 1910-ig kellett várnia, míg országos hírű íróvá vált.) Számos napilapnak, folyóiratnak lett munkatársa, így az Egyetértésnek is.

Az alábbi levelet egy ismeretlenhez írta.

Budapest, 1897. december 28.

Igen tisztelt Uram,

pár hétig távollévén, Déri Gyula úr csak ma közölte velem, hogy igen tisztelt uramnak kifogásai vannak ellenem, illetőleg dolgozataimra.

A dolog úgy áll, hogy talán én vagyok az egyedüli, aki abban különbözik pályatársaitól, hogy keresve-keresi, sőt kéri a kritikát. Fiatal kezdő vagyok igen tisztelt uram, és belátom, hogy csak úgy haladhatok előre, ha tisztelettel tudomásul veszem a kritikát.

Igen természetes, hogy hálás köszönetemet nyilvánítottam volna önnek is, – akit hozzám hasonlítani nem is lehet, – ha becses levelében amit Déri Gyula úrhoz intézett kritikai megjegyzéseket hangoztatott volna. Én mindig nagyon kíváncsi voltam az ön véleményére, az öregebb és nagynevű íróéra, akivel szerencsés vagyok egy újságban dolgozni. Véleménye helyett, fájdalom, most tisztán csak annyiról értesültem, hogy munkálkodásom nem tetszik igen tisztelt uramnak.

Képzelteti, mennyire lehangolt ez az állapot. Midőn azt köllött tapasztalnom, hogy az akiről én a tisztelet csendes hangján szoktam beszélni, az ellenszenvvel van irányomban. Nagyon lehangoló valami ez, igen tisztelt uram!

Egyelőre azonban nem mondhatok le az Egyetértésről bármennyire érzem is méltatlanságomat. Nagyon rövid idő előtt ugyanis Csávolszky Lajos képviselő úrtól oly félreismerhetetlen biztatásokat voltam szerencsés kapni, hogy tisztára rávaló tekintetből is egyelőre nem vonulhatok vissza bármennyire tudom, hogy ez erkölcssten eljárás tőlem. – Mikor még bocsánatot kérek azért, hogy élek vagyok alázatos szolgája

Krúdy Gyula

*

Hatvany Lajos 1919 után Bécsbe emigrált. Krúdy 1925-ben és 1926-ban volt vendége az irodalomszerető és pártoló Hatvany „Lacinak”, ahogy őt barátai, ismerősei szólították. A levél első látogatása előtt íródott.

Kedves Laci, ön ma indul Gasteinba, ahol az öreg Ferenc József annyi jó időt eltöltött, mikor még azt hittük, hogy mindnyájan örökké élünk. Az Öregúr nem megy többé Gasteinba – vajon találkozik-e ön ott az ő szellem alakjával? Ha igaz: Gasteinban mindig esik és így ön majd ráér gondolkozni egy és más dolgokon, ezen a mi tönkrement magyar irodalmunkon is.

Mindnyájan meghaltunk, Kedves Laci: Ferenc Józseffel együtt. Furcsa de így van, hogy ez a magyarul sem elég jól tudó öregember jelentette a magyar irodalom többé soha vissza nem térő fénykorát is. Gögösek voltunk az irodalmunkra, hencegtünk temérdek értékeinkkel és azt hittük, hogy a magyar irodalomnak éppen úgy vannak halhatatlanjai, mint akár a külföldi irodalmaknak. Talán az egy Adyn kívül senki se maradt meg a mi korszakunkból, ő is csak azért, mert idejében meghalt. Ha valaha feltámad még a magyar irodalom: ott kell folytatni, ahol 1918-ban abba hagytuk – nyomuk se marad meg ezeknek az esztendőknek. Betegségek, szegénységek, üldözések, kénytelen vértanúságok vették el az alkotásoktól az írók kedvét és aztán csak valljuk be, hogy nem is voltak olyan közlönyeink, mint például a régi Esztendő, az egykori Pesti Napló, ahová bizony ájtatossággal irtunk. És igyekeztünk kitűnni e kitűnő lapok kitűnő munkatársai között is. Én azt gondolom néha, hogy a régi Esztendőt kellene feltámasztani annak, aki egyben a magyar irodalmat is életre akarná gerjeszteni. Sokáig meddő küzdelmet kellene folytatni az Új Esztendőnek, de legalább történe valami e koldus tespedés helyett. Néha felírogatom az ötleteimet egy új, nekem kedves közlöny részére. Ha érdeklí: majd elmondom egyszer Lainzban, hogyan gondolnám én az Új Esztendőt.

Egyelőre az útlevelemmel van baj, meg kell hosszabbítani. Azonkívül sem siethetek, mert Önt úgy sem találom otthonában, amelyről itt sokat hallottam. Amde több mint valószínű, hogy még ebben a hónapban igénybeveszem az Ön szíves felhatalmazását és akár autón, akár vonaton Lainzba érkezem. Lehetőleg úgy intézem a dolgomat, hogy egy-két napig odamaradhassak, találkozhassam mindenkivel, aki ott az idegen országban nekem kedves.

Szokta olvasni a Világot? Itt próbálkozunk még valamit átmenteni elmúlt életünk-ből; az igaz, hogy aztán néha olyan tarka is ez az újság, mint valami lexikon.

Mindenkit köszöntök, aki önnek kedves... Ha addig is óhajtana velem érintkezni, amíg látjuk egymást, levelét megkapom a Margit-szigeten.

Az ön lekötelezettje és régi jó híve
Krúdy Gyula

1925. július 14.

*

A következő levélváltáshoz nem kell kommentár:

Nagyméltóságú Miniszter Úr,
Kegyelmes uram!

Alant írott magyar író már hosszabb idő óta folytat tanulmányokat Garibaldi József olasz tábornok életrajzának megismeréséhez.

Garibaldi József, aki megteremtette az egységes Itáliát, tudvalevőleg a szenvedő magyaroknak is barátja volt.

Most az olasz–magyar barátság felújulásának idején alkalmasnak látszana Garibaldi József hősi életét megismertetni a magyar ifjúsággal, még pedig egy ifjúsági regény alakjában.

Ennek a hazafias, úgy az olasz barátság, mint a magyar történelem megismerésére szolgáló ifjúsági regénynek megírására idő szükségeltetik.

A megfelelő képanyag és pontos történelmi adatok megszerzése ugyancsak fárad-
sággal és kiadással jár.

Ugyanezért Nagyméltóságú urat, mint a magyar Kultuszkormány vezérét tiszte-
lettel kérem

500, azaz Ötszáz pengő írói segény kiutalására, hogy a Garibaldi-regényt még eb-
ben az esztendőben megírjam és kinyomtassam.

Legmélyebb tisztelettel
Krúdy Gyula
Budapest, III. Templom u. 15.

Budapest, 1932. június 25.

M. Kir. Vallás és Közoktatásügyi
Helyettes államtitkár

Budapest, 1932. július hó 19-én.

Igen tisztelt Barátom!

Miniszter Úr Ő Excellentiájához Garibaldi József olasz tábornok életrajzának Ál-
talad ifjúsági regény formájában leendő megírásának ügyében intézett beadványodra,
tisztelettel a következőkről van szerencsém Téged értesíteni:

A kultuszminisztérium művészeti osztályának irodalmi célokra szolgáló fedezete
az államháztartás rendkívül súlyos helyzete miatt, annyira összezsugorodott, hogy an-
nak keretében őszinte sajnálatomra semmi módon nem találhatok támpontot arra, hogy
a megírni készült Garibaldi-regényt az Általad óhajtott összeggel támogathassuk. Az
irodalmi rovatból már évek óta nem tudunk ilyenféle segélyezéseket foganatosítani,
mert hiszen az már arra sem elegendő, hogy a szó-szoros értelmében nyomorgó írók
helyzetén segíthessünk akárcsak pillanatnyilag is.

Ezen okból kifolyólag, de még azért is, mert a fölvetett téma, a hős olasz tábornok
révén, sok tekintetben katonai vonatkozásokat érint: véleményem szerint legjobb len-
ne, ha a fölvetett ötlettel a Honvédelmi Miniszter Úr Ő Excellentiájához méltóztatnál
fordulni és kérésedet ott előterjeszteni, annál is inkább, mert Gömbös Gyula Ő Excel-
lentiája a nemrégiben lefolyt Garibaldi-szobor leleplezés alkalmával nagy érdeklődést
mutatott az olasz nemzet nagy hősenek kultusza iránt.

Legszívélyesebb üdvözlettel őszinte híved:
Kertész K. Róbert s. k.

*

Az író gyakran kapott levelet olvasóitól, tisztelőitől. Ezeknek nagyrésze elismerő,
köszönő levél, de akad köztük kritizáló, sőt gyalázkodó is.

Íme mutatóban kettő.

[Eredeti helyesírással]

[1926. ápr. 8.]

Nagyságos Krúdy Gyula úrnak,

Budapest.

A világ húsvéti számában megjelent Három Holló színjáték szereplőinek megraj-
zolásához mint érdekeltét, engedje meg nekem hozzászólásomat. Hogy eggy bár ki-
csinynek látszó de – engem kényesen érintő hibát kiigazíthassak. (Nevezetesen a pü-

pos korcsmáros karikatúráját.) Az egész irodalmi világ, már mint itt Pesten, anak-idején – tudta hogy a, Három Holló tulajdonosa én voltam. És megboldogult, Ady Endre látogatása csak, attól az időtől dotálódott, aki nekem nemcsak vendégem, de és ez egydűli büszkeségem személyes jóbarátom volt. Én pedig hála az Istennek sohasem volta és nem is vagyok pupos és ezen hamis megrajzolás ellen élénken tiltakozom. nevegye tölem rosznéven érzékenységemet az ön grteczk megrajzolásával szemben, de mikor, egygy Ember mindenét elvesziti ami az anyagiakat illeti akkor meg engedheti hogy a legértékesebet elvegyék tőle már pedig nekem minden vagyonnál értékeseb, az-az emlékem hogy nekem sikerült az Adi nagybecsű személyén keresztül egy csokorba kötni és nálam vendégül látni az akkori idők legnemeseb íróit-költőit és művészeit, kik közül sokan nemcsak a borom és a korhelylevesem végett jártak hozzám hanem büszkén állithatom szerény személyemért is. Közöttük!! Révész Béla, Bölönyi Gyurka, a megboldogult Bányay Elemér, (Zuboly.) Iggnótus, Hatvani Lajos, báró Osvát, Szederkényi Anna, És még sok mindenkit kihagyva néha néha Krudi Gyula is. Amidőn mind ezeket önnek elmondtam, ajalva magam az ön nagyrabecsült jóindulatába, kérem hogy ettől a nemlétező kelemetlen testi hibától operáljon meg és ugy adjon át a halhatatlanságnak.

Maradok végtelen tisztelője,
Trenk Emil a Három Holló volt tulajdonosa
ezidő szerint Schmidt Ottó vendéglő, főpincére. Dob utca 49.

* [Világ, 1926. ápr. 4.]

*

Mélyen tisztelt Mester!

20 éves vagyok. 21 nem leszek. Rossz a tüdőm.
Egyetlen örömöm az olvasás.

Félórája, hogy befejeztem a „Szindbád”-ot. Nem tudom leírni a gyönyörűséget, amit e könyv számomra jelentett.

Csudás volt!

Kérem, Mester ne tagadja meg talán szerénytelen kérésemet. Küldjön Magától csak egy sort és nagyon nagyon hálás leszek érte Önnek.

Móricz Emil
Kosice, Rákóczi 50.

[4. X. 31]

SIKÓ ZSUZSA

Napközi dal

*Kedvesem égek a reggel
Vad rohamában
Sietős ma a csókom
Sietősen bög fel a jármű*

*Elmegyek és a lakásban
Összelohadnak a tárgyak –
Merre bolyongsz amíg én ott
Sürgők a furcsa ügyekkel
Feltelítődve?*

*Reggel a ködbe-rohanva kilépek az ajtón –
Surrog a gáz meleg álmait önti a bojler
Halkan a kádba mögöttem
S mennek a dolgok a konyha az ágynemű könnyű szaqában
Nőnek az ablak előtt a növények
S telnek a nappali órák*

*Merre bolyongsz mit ebédelsz –
Messzeszakadva az éjjeli mély tapadástól
Külön útra veretve
Nyúlnék telefonhoz a hangod izét kikeresni
A hang-sokaságból:*

*Éjjel a kábulat olt el az álom igaz kimerülten a hosszú napomtól
S nappal a dolgok erősek –
Pár ölelés mi marad mi megőriz a lángban
Éjjelek és a nap ingatag-árnyu határán*

*Igy száll el időnk s rohamozva a percre rohannak a percek
Mi marad meg a szívben a létből
Hol az emlék
E messzire-hajszolt
Láncra ragasztva –*

*Tölts fel erősen: az áram a napba sugárzik
Egy percben a lét ki-kigyúlva erősebb
Mint másnak a hosszú nagy élet
S hány perc viselős örömnkkel*

*Most megyek: éget a hajsza –
Várj – és sohse tűnj el!*

Borostyánkőbe

Kis dolgokkal nyomulnak ránk a percek
Az évszakok egykedvűn menetelnek
Hogy mondjam el fájdalmam egyszerűen
Mikor már minden jajt magamba gyűrtem
De szólni kell: ösztökél újra újra
Valami görcs rándulva meglazulva
Nem magamért: csak szólok épp a szóért
Ki meg se hall s talán ha lesz ki jól ért
Egy-életünk szorongat: kibeszélnem
Ez hajt ez üz túl minden szenvedélyen
A perc s a tett miben élünk suhanva
S e gondatlan végigjárt nagy futamra
Nem érzünk fel s így telnek mind az évek
Egy rezzenés és máris elenyészek
Nem nyúghatom:

borostyánkőbe zárva

Örökké tart a hangyáknak halála
Halála tán s utolsó rebbenése
A fényes szárny örökké mintha élne
Már így marad s a potroh gyöngye bolyha
S a csáp is úgy mintha még élve volna
S tülelne még radarként halk neszekre
S nem volna ily mézgás halálba veszve
Így legyen hát minden percünk a versben:
Az évszakokkal hogyan meneteltem
S hogy él az mind két nagy titokba fogva
Ki szörnyű-szép létünknek itt a foglya
Ne múljon el egyetlen tiszta szándék
S egyetlen jaj míg csöndes kinja rág még
S a zöld levél ahogy tükrözve lobban
Szememben itt: mondja el hogy ki voltam

A szem kihúny – üres lesz szeme-gödre –
A kép mit lát: már megmarad örökre.

EGY MŰFAJ SZÜLETÉSE

A műfaj neve *essay*, azaz „kísérlet”, apja és keresztapja Montaigne, születésének dátuma 1572. Ekkor tájt kezdte papírra vetni híressé lett gyűjteményének első darabjait, apai birtokán, Montaigne-ban. De természetéhez híven nem sietett, csak 1580-ban adott ki két kötetnyit, rögtönös és roppant nagy hatással. A mű teljes és végleges anyagát negyedszerre, 1588-ban tette közzé, két nagy nyolcadrét kötetben, kereken 400–400 lapon, négy esztendővel halála előtt, mely 59 éves korában érte utol.

A hatás, mondom, egészen rendkívüli volt mindkét irányban: dicsőítésben és gáncsban egyaránt részesült. Josephus Scaliger, a nagy olasz filológus, „hetvenkedő ignoráns”-nak minősítette; Descartes az ő kételkedéséből indult ki, az ókortudós Justus Lipsius „francia Thalész”-nek nevezte, a katolikus teológusok „szofistá”-nak, a protestánsok, Bernard, Leclerc, Beausobre, „istentelen”-nek. A nagyvilági du Perron bíboros szerint az *Essays* a „művelt emberek breviáriuma”. Richelieu élvezettel olvasta őket, Mme Sévigné némelyeket csodálatosnak és felülmúlhatatlannak tartott, másokat gyermekesnek és különcödőnek. Malebranche megvetette, Pascal támadta a szerzőt, mint a francia szkeptikusok atyját; Voltaire és Rousseau csakugyan elődjüket tisztelték benne, noha mi sem állt tőle távolabb, mint Rousseau beteges exhibicionizmusa és Voltaire támadó heve. Angliába Bacon vezette be az esszét, Addison és Steele fejlesztették tovább. A XIX. században klasszikus művelői támadtak: Macaulay, Carlyle, Emerson, Sainte-Beuve, Taine, Brunetière. Nálunk Kemény Zsigmond, Csengery Antal, Salamon Ferenc, de legkivált Péterfy Jenő; legutóbb pedig a nyugatosok utáni második (vagy harmadik?) nemzedék egy csoportja – melyet legszívesebben Szerb Antal nevével jelölnék – egyenesen „esszéista nemzedék”-nek nevezte magát, minthogy ebben a műfajban lelte meg leghívebb kifejező eszközét.

Mi magyarázza ezt a négyszáz éve tartó, sőt egyre növekvő sikert és elevenséget? Elsősorban az, hogy egy korszerű (pontosan: a Reneszánszban fellépő, de valójában örökéletű) típust testesít meg, s egyben ábrázol a remekíró művészetével. E típus leglényegesebb vonása, hogy igen markáns hajlamokkal bír, ám korántsem oly szilárd vagy makacs meggyőződésekkel; a függetlenség az eleme, s roppantul élvezzi szelleme szabadságát. Mondhatnók úgy is, hogy Montaigne úr volt, nem grandseigneur, mint utódai, La Rochefoucauld és La Bruyère, hanem kívül-belül független nemesember, Michel Eyquem Seigneur et Sire de Montaigne. Kitűnően megértette ennek a természetnek és állapotnak becsét, és tudatosan kultiválta. „Ott tartok – írta magáról –, hogy az egészségen és az életen kívül nincs dolog, amiért hajlandó volnék a körmömet rágni [eszemet erőltetni], és amit szellemi kinlódással vagy kényszerítéssel akarnék megszerezni . . . Lelkem szabad és egészen magának való, ahhoz szokott, hogy a maga módján viselkedjék: mert mindez óráig nem lévén parancsolóm, se rámtukmált uram, addig mentem és olyan tempósan, ahogy nekem tetszett; ez elpuhított és alkalmatlanná tett a mások szolgálatára, és csupán a magam számára letten alkalmatossá miatta.” Az utóbbi állítás kissé álszerű önkicsinylés, amibe szívesen burkolózik, de szemmel láthatóan kitetszik alóla az elégedettség. „És nem volt szükségem, – folytatja – hogy erőltessem ezt a nehézkes, lusta és semmittevő természetet, mert olyan vagyoni módban találván magam születésemtől fogva, hogy jó okkal megállapodhattam benne . . . csak arra volt szükségem, hogy beérjem a meglevővel és csendesen élvezzem a javakat, amikkel Isten bőkezűsége felruházott.” – Tartományi képviselő volt és két ízben Bordeaux polgármestere, de színtén beszél, amikor azt mondja, hogy hivatalát kényszerből viselte, s mihelyt lehetett, letette őket. „Menekülök a parancsolás, a kötelezettség, a kényszer elől; amit kedvvel s önként tennék, ha kifejezett és szoros paraccsal rovom magamra, máris nem tudom többé megcsinálni.” Íme, Montaigne az első, aki felismerte

a nagy igazságot, hogy nem az az úr, aki parancsol, hanem akinek nem parancsolnak, még alulról sem, azaz aki nem szorul senkire.

Tökéletes szabadon tekint tehát körül a világban, s kedvvel szemléli, hogyan tükröződnek szemében a dolgok. Helyesebben, hogyan hatnak rá; ez a fontos: ketten vannak, ő és világ, s egyetlen témája, hogyan érzi magát benne. Ez szabja meg a véleményét. Mértéke az átlagos ember, az arany középszer. Úgy tudja, hogy ez a középszerű ember ő maga, minthogy azonban tudja, már nem az. De nem az objektíve sem. A különbség abban áll, hogy okos, szerfölött okos, ennél fogva szkeptikus. Majdnem bölcs, nem bölcselő, nem filozófus, túlsokat megért ahhoz, hogysem tudását rendszerbe foglalja, ez zavarná a szemlélődés élvezetében, s különben is, ha parancsral róna magára, nem tudná többé megcsinálni. Azonban bírja a kételkedő mosoly bölcsességét.

Nem híres, szállóigévé lett mondása: „Que sais-je?” („Mit tudom én?”) jellemzi legjobban, ez csak a szemlélődésből levont tanulást foglalja össze; sokkal inkább illik reá egy Dantéból vett idézete „Non ci hadar, guarda e passa” („Ne add át magad a dolgoknak, tekints oda és menj tovább); pontosan ezt cselekedte egy életen át, s ez volt a filozófiája is. E csendes, „douce” szemlélődésből születtek esszéi; műfajt teremtett, s mindjárt remekelt benne, ezeken követték, de azóta sem bírják utolérni. Ha olvassuk, úgy érezzük, mintha a Reneszánsz nagyszerű sikereinek, roppant erőfeszítéseinek, egetverő, brutális túlekedéseinek viharából szélsőséges, derűs kertbe lépünk, s valósággal fellelegzünk. Pedig mindjárt az alapállásával sem érthetünk egyet, elvégre a kétely természetlen valami, legfeljebb érzelmi egyensúlyhoz segíthet, a szemlélődő értelem aligha nyugtatja bele. Montaigne viszont igen okos ember, és ezért . . . Nos, hagyjuk a végsőt kimondatlanul, mert épp az az érdekes, hogy kételkedő csapongásai közben milyen eredményre jut. Márpedig nagy eredményre jutott, vajon hányan mernek elmondani, amit ő: „Ha újra kellene kezdeni életemet, úgy élnék, ahogy éltem.” És másutt: „Magamat tanulmányozom minden egyéb tárgynál jobban: ez az én metafizikám”. S noha nyolcszáz lapnyi kalandozásai közben mindig saját becses énje körül röpdös, mégis jobban tükrözi a renaissance-ember központi problémáját, mint bárki más. Ez három okból lehetséges: az egyik, hogy tükrét a szellemi függetlenség s a lelki választékosság finommá csiszolja, a másik, hogy fényét a gazdag humanisztikus műveltség száz fazettára bontja, a harmadik, hogy a kétely teljesen szabad mozgást, kötetlenséget biztosít gondolatának.

Kételye nemcsak magából merít, átveszi az antik bölcsélet hagyományait, a pürhoni szkepticizmus egész eszköztárát. Rendszer persze nincs benne semmi, nézeteit viszonylag legtűzetesebben elhunyt barátjának, Raymond de Sabonde-nak *Apológiájá*ban fejti ki, de száz más helyen ismétli: Tudásunk semmit érő, öntelt képzelődés műve, a gög, mellyel az ember a hit és a kinyilatkoztatás alapjaira tekint, merő hiúság, megsemmisítendő. Mert noha a világ közepének és céljának véli magát, valójában nyomorú, esendő lény. „Csodamód hívságos, változékony és hullámozó valaki az ember; fölöt-
több nehéz megálló és egyszabású ítéletet alapítani reá.” A nézet, hogy igazi ismeretet bir vagy egyáltalán szerezhet, valósággal pestise az emberiségnek, noha évszázadok óta mohón törekszik reá: „Ha néznom kell, vajon hatalmában van-e az embernek megtalálnia, amit keres, és vajon a kutatás, amit annyi évszázad óta reá fordított, meggazdagította-e valaminő új erővel és szilárd igazsággal: azt hiszem, ha bizodalommal szól, meg fogja vallani, hogy a nyereség, melyet e hosszas hajszból betakarított, nem egyéb, mint hogy megtanulta felismerni saját gyöngességét. . . A legbölcsebb ember, ki valaha élt, midőn megkérdezték, mit tud, így felelt: csak azt tudja, hogy nem tud semmit.” (Szókratész.)

Tudományunk a világról csak szofisztikus mesterkedés a szavakkal; okosabbak akarunk lenni a természetnél, mely mindnyájunk formálója, s ráerőszakolni eszünk törvényeit: „Elhagytuk a természetet, s mi akarjuk megtanítani saját leckéjére, őt, ki oly szerencsésen és biztonsággal vezetett minket.” Holott az egyszerű szántóvető, sőt az állat is többet tud róla, és jobban alkalmazkodik törvényeihez.” (Ezután szójátékkal él: beste = állat, bestise = butaság.) „Hiába látjuk . . . hogy tudományunknak még az állatoktól [bestes] is tanulnia kell igen hasznos tanításokat életünk legnagyobb és leg-szükségesebb dolgairól . . . Uram Istenem! ha így van, járjunk mostantól fogva a buta-

ság [bestise] iskolájába: ez a legfőbb gyümölcs, amit a tudományok nekünk ígérnek, s amihez a butaság iskolája oly simán elvezeti tanítványait."

A Reneszánsz másik újonnan fölfedezett ismeretszerző eszköze a tapasztalás (experience). Montaigne véleménye erről még rosszabb: „Kipróbálunk minden eszközt, mely előbbre vihet; ha az ész cserbenhagy, elővesszük a tapasztalást, mely sokkalta gyöngébb eszköz és még hitványabb... Az érznek annyi alakzata van, hogy nem tudjuk, melyikhez kapjunk, – a tapasztalatnak sem kevesebb; a következtetés, amit a jelenségek összejátszásából akarunk leszűrni, szerfölött bizonytalan, mert a jelenségek mindig különböző természetűek."

Mind a tudás, mind a tapasztalat végelemzésben az érzékelés „gyümölcse”, ám az érzékek csalfasága határtalan. „Ők a mi mestereink... ők az emberi ismeret kezdete és vége... Ami munkálkodásuk hamis és bizonytalan voltát illeti, mindegyikünk annyi példát hordhat össze, amennyit akar, oly mindennaposak a vétkek és csalások, amit rajtunk elkövetnek..."

Mit véljünk hát mimagunkról, az emberről, a teremtés koronájáról? „Eképpen az ember mind kívül, mind belül telve van gyöngeséggel és hazugsággal... és eme kezdetből indulván, a világ egész tudománya szétfolyik, mint a hab." Mindezt tetézi, hogy sem bennünk, sem a világban nincs semmi állandóság; Montaigne mintegy köznapi használatra átírja Hérakleitosz tételét: panta rhei. Minden szüntelenül születik, alakul, elenyészik körülöttünk, s e forgandóságban folyvást változunk magunk is. S ha valami bizonyosságra törekedve „netán arra erőlteted gondolatod, hogy ragadja meg önmagát, sem többet, sem kevesebbet nem érsz el, mint aki a vizet akarná megmarkolni; mert mennél jobban szorongatja és nyomkodja azt, ami természeténél fogva szétfolyik, annál inkább elveszíti, amit fogni és megmarkolni kívánt."

A Reneszánsz embere természetesen elismerte, hogy ismeretszerző eszközei még nem tökéletesek, de hitt az ész mindenható erejében, mellyel megbízhatóvá finomíthatja őket, s munkájukból szilárd eredményeket bonthat ki. Mondani sem kell, hogy Montaigne másképp vélekedik: „Szellemünk elcsavargó, veszedelmes és vakmerő egy szerszám... gyepőlőzik és béklyózzák vallásokkal, törvényekkel, szokásokkal, tudománnyal, előírásokkal, halálos és halhatatlan büntetésekkel és jutalmakkal; mégis azt látjuk, hogy fürgesége és folyékonyasága által kibúvik minde kötelelékekből... Sebző pallos az ész, még birtokosára nézve is, ha nem tud jórend szerint és megbízhatóan fölfegyverkezni vele, és nincs állat, melyre több joggal kellene szemellenzöt tenni, hogy tekintetét maga elé vetni kényszerüljön, és ne tévedjen ki jobbra-balra a kerékvágásból, melyet a szokás és a törvény eléje mér."

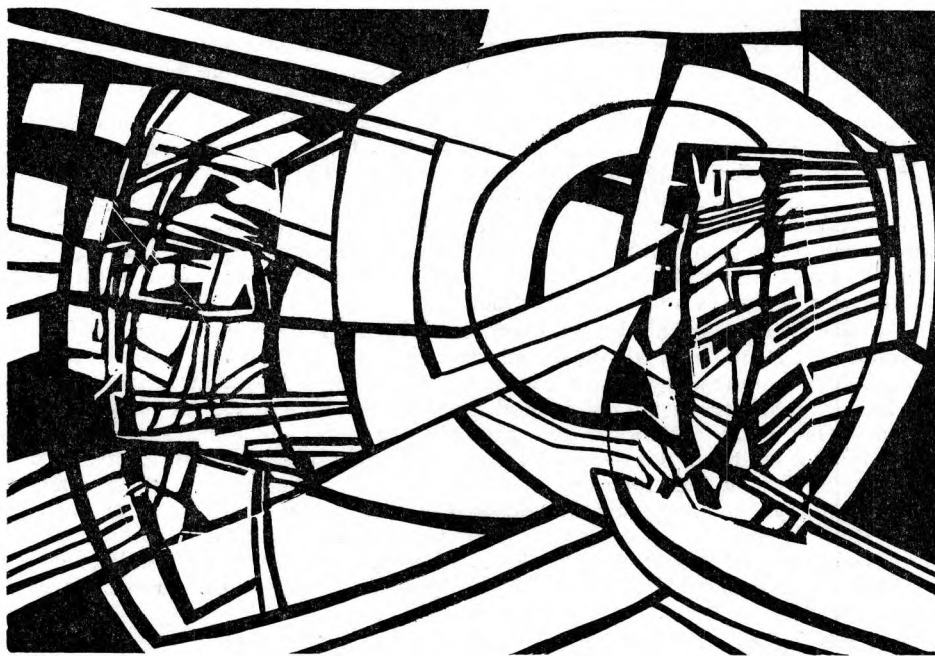
De már eleget idéztünk, látjuk, kivel van dolgunk, hadd összegezzünk. Nem csoda tehát, hogy ez a mindenre kiterjedő, mindenoldalú bizonytalanság, elégtelenség, csalfaság kellőképpen megmagyarázza Montaigne szemében a bölcséleti tanok, az erkölcsi szabályok s általában az emberi ítéletek anarchiáját. Nem tehetünk okosabbat, mint hogy alávétjük magunkat a kinyilatkoztatásnak, s a végső szó kimondását Istenre bízuk; ez kibékít saját tudatlanságunkkal, s erkölcsi egyensúlyhoz juttat. Így beszél Montaigne, az Egyház hű fia. Igen ám, de okos ember is, tudja, hogy a Biblia a lélekhez szól, nem tudományos magyarázatát kívánja adni a világnak, és ha Isten nem adta meg nekünk a módot, hogy a magunk erejéből jussunk el a magyarázathoz, akkor a nyugtalan elme tudni szeretné, mi az oka és célja saját igazság-kereső ösztönének, mely szintén Isten adománya? Itt bújik ki Montaigne-ből a Reneszánsz embere, s váratlan hangokat hallat.

Így okoskodik: Tudatlanságunk az emberi természetből ered, ez tehát a természet törvénye az emberre nézve; nem a kételkedő Pürrhon volt az igazi bölcs, hanem Szókratész, ki tudatlanságának megvallásából szűrte le magatartásának erkölcsi szabályát, és Seneca, ki a tudatlanságba való belenyugvásával, ataraxiájával szerzett „rendíthetetlen” nyugalmat lelkeknek. A természet képességeinek törvényhozója, határai át nem törhetők, rendje föl nem bontható. Vele szemben az ember minden erőlködése, meszterkedése, kapálózása meddő. Hagyjuk tehát, hogy hatalmát rajtunk is szabadon gyakorolhassa, igyekezzünk fölismerni nagyságát, bölcsességét, méltóságát és gazdagságát. Mindnyájunknak adatott valamely uralkodó jellemvonás, ezt kell felfognunk

a természet megnyilatkozásának mibennünk, s igyekeznünk összhangba hozni törvényeivel. Ez legyen viselkedésünk, gondolkozásunk erkölcsi alapja, irányítója. Ami ismeretet, szokást, törvényt a kételkedés tévesnek minősít, az is a Természet akaratából lett, el kell fogadnunk, mint fennálló ismeretet, szokást és törvényt, – egyelőre, míg máshoz vagy jobbhöz nem jutunk, szintén a Természet akaratából. A természet, az ország, a közösség törvényei alá vetni magunkat – kötelesség. Éppígy a vallásnak is, melynek főkövetelménye az erény; a reá való törekvést a hitelvi harcok nem érintik, ezért az újítások kerüendőek, mind vallási, mind politikai téren, mert épp ezt a törekvést zavarják. (Montaigne legsúlyosabb vádja Luther ellen, hogy az embert feloldotta az engedelmisség kötelessége alól, és utat nyitott a féktelenségnek.)

Végére értünk a vargabetűnek, s meglepődve látjuk, hogy Montaigne szemében épp a reneszánsz-ember legfőbb istensége, a Természet hiúsítja meg a reneszánsz-ember legfőbb törekvését és becsvágyát, azt ti., hogy a Természet fölé kerekedjék. Arra int, hogy maradjunk a Természet által kijelölt helyünkön, különben nem mi leszünk urrá rajta, hanem az anarchia mirajtunk.

Az esszé pedig azért örökéletű, mert Montaigne, természete szavának engedve, akaratlanul feltalálta a kritikai szubjektívizmust. Ez a műfaj életető ereje.



EUGÈNE FROMENTIN ÉS A DOMINIQUE*

Egy nem hivatásos író egyetlen próbálkozása a regény műfajában: íme a *Dominique*, e több mint száz esztendő remekmű helyzete és eredete. Különös történet a *Dominique*-é és írójáé, Eugène Fromentiné, kissé Benjamin Constant-nak és az *Adolphe*-nak a történetére emlékeztet: saját korában Constant-t mint politikust, Fromentint mint tájképfestőt ismerék, s mindketten csak mintegy mellékesen, különösebb becsvágy nélkül írták meg regényüket, a restauráció nevezetes ellenzéki szónokát, s Fromentint, a divatos festőt egy-két szakmabelin kívül ma már senki sem ismerné. a *Dominique* viszont – éppúgy, mint az *Adolphe* – bevonult az irodalomtörténetbe, és megjelenésének éve, 1862 óta mit sem veszített elevenségéből, amit számtalan francia nyelvű, népszerű vagy diszkiadásán kívül, épp ez a második** (s az első után majdnem hetven évre következő) magyar kiadás is bizonyít.

Fromentin, bár a *Dominique* előtt és után is megjelent néhány könyve, lényegében mégis egykönnyes író maradt, mert hisz – érdekes ellentmondás! –, ha a 19. század legnagyobb francia íróit idézzük, aligha jut eszünkbe az ő neve, viszont ha ugyanennek a kornak legszebb, legtökéletesebb regényeit keressük, minden bizonnyal az elsők közt emlegetjük a *Dominique*-ot. André Gide, amikor egy körkérdés során azt a feladatot kapta, hogy nevezze meg a tíz *legszebb* francia regényt, a *Pármái kolostor*, a *Bovaryné* vagy a *Clèves hercegnő* mellett habozás nélkül választotta többek közt Fromentin *Dominique*-ját.

Ki volt hát Eugène Fromentin?

Az Atlanti-óceán partján fekvő La Rochelle-ben született, 1820-ban, oly családból, amelynek férfitagjai többnyire vagy a jogászi, vagy az orvosi pályát választották. Szülővárosának kollégiumában tanult, és középiskolás korában nagy lelkesedéssel olvasta egyrészt az ókori, másrészt a 17. századi francia irodalmat, valamivel később pedig, minthogy ő sem vonhatta ki magát a diadalmas romantika hatása alól, a romantikus irodalmat is fölfedezte. És ugyanakkor rajzolni és festeni kezdett nagy buzgalommal. Fromentint tehát már kezdetben is szinte egyforma erővel vonzotta a képzőművészet és az irodalom; mégis, a család hagyományait követve, 1839-ben, amikor Párizsba került, jogi tanulmányokba kezdett. Tanulmányai végeztével egy hideig habozott, milyen pályát is válasszon, ügyvéd legyen-e vagy természete titkos hivatását követve: író. De azután, váratlanul, egy kiállítás hatására, mégis másképp határozott: 1844-ben megnevezte Marilhat népszerű keleti témájú képeit, s úgy döntött, mégiscsak festő lesz, még hozzá tájképfestő. Egy közepes tehetségű festőművész, Louis Cabat műtermében sajátította el a mesterség fogásait. 1846-ban Algériába utazott, ahonnan elragadtatva tért haza: meghódították Afrika nyers és harsány színei. Afrikában festett képeit nagy sikerrel állította ki, 1847-ben már egy díjat is nyert a *Szalon*-ban, s a következő tíz évben Fromentin élete nem más, mint egy keresett és sikeres festő jól rendezett élete. Képeiből élt, még hozzá nagyon jól, s még két újabb utazást tett Észak-Afrikában. Fromentin tájfestményei, amelyek ma jórészt szülővárosának, La Rochelle-nek a múzeumában láthatók, s amelyekből még a mi Szépművészeti Múzeumunknak is jutott, nem túlságosan eredeti, nem eléggé erőteljes alkotások. Egy levélből (amelyet egyik barátjának írt) arra következtethetünk, hogy mindezt ő maga is látta: úgy érezte, képeiben nem tudott eleget elmondani abból, amit Észak-Afrikában látott, s talán ezért is fogott úti-könyvek írásába. Két kötete jelent meg: *Egy nyár a Szaharában* (1865) és *Egy év a Sa-*

* Fromentin születésének 150. évfordulójára.

** Fromentin regénye a közeljövőben jelenik meg az Európa kiadónál.

helben (1858), s ez a két kötet már felvillantotta Fromentin írói tehetségét; a remek megfigyelőre, a fordulatos mesélőre, a tisztahangú stílusztára Sainte-Beuve, Michelet és George Sand is felfigyelt. Dicséreteik s főképpen George Sand spontán barátsága annyira felbátorították Fromentint, hogy csakhamar regénybe fogott, amelyben ifjúkori nagy élményének, beteljesületlen szerelmének kívánt emléket állítani. Fromentin szándéka eleinte talán csak az volt, hogy felidézze és megörökítse a korán elhalt, szép, fél-kreol nő, Léocadie C. emlékét, aki a regény Madeleine-jéhez hasonlóan egy-két évvel idősebb volt rajongójánál, s ugyanúgy máshoz is ment férjhez, viszont – Madeleine-től eltérően – egy számvevőségi tisztviselő felesége és háromgyerekes családanya volt, amikor huszonhat éves korában a halál elragadta családjától. A megvalósítás, maga a kész mű ezúttal azonban messzire felülmúlta a szándékot, mert a *Dominique* nem csupán Fromentin ifjúkori szenvedélyének állít emléket, hanem annál jóval több: az abszolútum felé törő romantikus szenvedély s azon át és azon túl a korlátait felismerő és rezignáltan elfogadó, kiábrándult romantikus hős egyik legszebb és legteljesebb rajza, mintegy végső számvetése, valóságos testamentuma.

A *Dominique*, amely előbb két folytatásban, folyóiratban, majd 1863-ban könyv alakban is megjelent, eléggé erős visszhangot keltett: szólt róla Sainte-Beuve, a szinte korlátlan tekintélyű kritikus, és George Sand, a kor legszebb romantikus regényeinek szerzője, így írt Eugène Fromentinnek: „Szép, nagyon szép könyv ez, egyike ama ritka dolgoknak, amelyeket olvasás után is tovább izlelgetünk s újraolvasunk önmagunkban, s amelyekben, ahányszor csak újraolvassuk őket, mindig újabb felfedezéseket teszünk.”

Fromentin sikere ellenére sem próbálkozott többé regénnyel. A műkritika felé fordult, s Belgiumban és Hollandiában tett utazásai nyomán megírta a *Régi mestereket*, amely halála évében, 1876-ban jelent meg, és amelyet még ma is a művészetkritika egyik mesterművének tartanak.

*

A *Dominique*-ot a kortársak s az első bírálók zöme egyrészt magában álló, a francia irodalomban társ nélküli regénynek, másrészt némiképp véletlen jelenségnek, Fromentin burkolt önéletrajzának, s ennek következtében egyszeri, megismételhetetlen alkotásnak tekintették. Pedig, ha összevetjük a regényt írójának életével (a harmincas években egy Fromentin-kutató vaskos könyvben tárgyalta, hogy kik a *Dominique* szereplőinek életből vett mintái, s hogy ezek a regényhősök mennyiben hasonlítanak eredetijükre), akkor rögtön megállapíthatjuk, hogy a *Dominique* írásakor Fromentin ugyanúgy járt el, mint a legtöbb regényíró: ha írás közben fel is használta fiatalkori emlékeit, olyannyira átformálta s megmásította őket, olyannyira összevegyítette megfigyelései és képzelete gyümölcseivel, hogy naivitás lenne Dominique életében az ő életét keresni; legföljebb egyes mozzanatait s főképp: a lehetőségeit találjuk benne. Ne törődjünk hát a forráskutatással, s egyébként is hamis az a nézet, amely úgy véli, hogy a nagy képzelőerejű írók – akik, mint például Balzac, teremő képzeletüknek hála, könyveikben teljesen új világot teremtettek – jelentősebbek azoknál, akik regényeik nyersanyagát saját életükből és közvetlen megfigyeléseikből merítik. Csakis a végső eredmény számít, maga a mű – s a *Dominique*: remekmű, akár önéletrajzi, akár képzeletbeli alkotásnak tekintjük.

Fromentin regénye, mint említettük, 1862-ben jelent meg, öt évvel a *Bovaryné* után, héttel az *Érzelmek iskolája* előtt, s egyidőben a *Salammbó*val és Victor Hugo *Nyomorultak*jával; ugyanezekben az években láttak sorra napvilágot a Goncourt-testvérek, Émile Zola, Alphonse Daudet első regényei, nem érezhetjük tehát meglepőnek, ha ebben a környezetben, amely a naturalizmus előretörését mutatta, a *Dominique*-ot elszigetelt jelenségnek tartották. A *Dominique* alapvetően romantikus alkotás, de más-képpen az, mint például kortársa, a romantika legszertelenebb szélsőségeit is felhasználó *Nyomorultak*: Fromentin könyve a romantika egy mértéktartóbb és tisztább műfajának, az én-regénynek utolsó hajtása. Igaz, megtaláljuk benne a romantika minden jellegzetes vonását: az én körül való központosítást, az érzelmek és szenvedélyek mindennél erőteljesebb szerepét, a művészi egyéniség egyoldalú nagyraértékelését, a természet és az ember összefonódásának ábrázolását, – de Fromentin regénye ugyanakkor

elkerüli azokat a túlzásokat, amelyek az 1830-as évek romantikus regényeit, a lángoló szenvedélyek s a kiáltalan kétségbeesés történeteit jellemezték. George Sand első regényeinek hősei és hősnői csalódásaik előtt többnyire az öngyilkosságba menekülnek; Fromentin is fölillantja ezt a lehetőséget, amikor leírja a mindenből kiábrándult Olivier d'Orselnek, Dominique legjobb barátjának sikertelen öngyilkossági kísérletét, de maga a hős, Dominique de Bray, soha be nem teljesedő reménytelen szenvedélye és végül is sikertelen írói becsvágai ellenére sem választja ezt a könnyebb megoldást, hanem ehelyett beéri a korlátolt valósággal, a visszavonult élettel. S talán épp ennek a mértéktartásnak és a pusztító szenvedélyek rajzának az ellentétében rejlik Fromentin könyvének egyik legfőbb, talán legfőbb varázsa.

Mert mi más magyarázná, hogy a *Dominique*-ot ma is szerveesebb, elevenebb és korszerűbb alkotásnak érezzük, mint a legtöbb én-regényt (kivéve talán épp az *Adolphe*-ot) és mint talán általában a legtöbb romantikus regényt, amelyeknek szerelenségei a mai olvasó szemében sokszor már nagyönis gyermetegnek tűnnek? Persze ez a mértéktartás nem csak a de Bray választotta megoldásban érvényesül, hanem az egész könyv stílusában, hangütésében, modorában.

Az alaptörténet maga viszont legalább olyan szenvedélyes, mint George Sand akármelyik regényének a története, mert hisz Dominique életének szinte egyetlen eseménye a Madeleine iránt érzett szerelme: magányos és a természet közvetlen keretében töltött gyermekkorra éppoly mértékben készíti ezt elő, mint unalmas és céltalan lázakkal eltelt kisvárosi diákoskodása, – az irodalom vagy a politika terén való kísérletezés pedig a feledés kísérlete csupán, s ugyancsak a feledés a célja a házasságnak és a látszólag zavartalan családi idillnek is, amely – Fromentin világosan utal erre a távlatra – sohasem kelt föl Dominique-ban olyan erejű érzelmeket, mint régi emlékeinek felidézése. Dominique is, éppúgy, mint Madeleine, nemcsak saját maga szenved, hanem szenvedélyének társát is kegyetlenül megsebzí. Mind a ketten elmondhatnák Baudelaire kegyetlen strófája szerint:

*Az arc vagyok és az ököl
A tör s a seb, melybe a tör csap
A kerék s a keréketört tag
és a hóhér és akit öl:*

(Szabó Lőrinc fordítása)

*

Fromentinhez intézett levelében George Sand kitért a *Dominique* hibáira is. „Majdnem remekmű – írta –, de van egy hiányossága. Hiányzik belőle valami, vagy talán csak nincs eléggé világosan kimondva. Még néhány lap a Madeleine-től való búcsúzás és Dominique házassága közt, s készen van a remekmű.” S ugyanakkor meg is hívta nohant-i kastélyába Fromentint, hogy ott együtt vizsgálják meg, miképpen javíthatnának a regényen. Fromentin boldogan fogadta a „nohant-i nagyasszony” meghívását, és aztán Nohant-ból hazatérve hónapokon keresztül igyekezett tökéletesíteni alkotását, a kor talán legnépszerűbb, legnagyobb tekintélyű regényírójának tanácsait követve. De végülis meg kellett adnia magát: alig néhány mondaton változtatott, úgy érezte, csak ronthat az eredeti szövegen.

Jól tette-e? Gondoljuk, igaza volt, mert a *Dominique* nem egy kezdő alkotó első, bizonytalan próbálkozása, hanem egy eszközeivel tökéletesen rendelkező író remeklése, egy rendkívül következetesen megformált mű, amelynek szigorú szerkezetét egy „strukturális” elemzés is igen könnyen feltárhatná. George Sand formai kifogásainak tulajdonképpen az az oka, hogy ő is, akár a kortársak többsége, a közpszerűség dicséretét vélte kiolvasni a *Dominique*-ból, holott maga Dominique – éppen ezért fogja közre egy kerettörténet az ő történetét – nem tekinthető egyszerűen az író regényített szócsövének. Fromentin és hőse semmiképpen sem hajlandók belenyugodni a közpszerűségbe.

Ha figyelmesen olvassuk végig a regényt – emlékezzünk csak a kerettörténet de

Bray-ének különös, hosszú hallgatásaira, a tengerparton, vadászat közben –, világosan láthatjuk, hogy Dominique rendezett családi élete ellenére sem tudott szabadulni emlékeitől, és szinte azt mondhatnánk: emlékeit fontosabbnak érezte, mint a jelen valóságát.

De a *Dominique* nemcsak a szélsőséges szenvedélyek, hanem a leheletfinom árnyalatok és a nagyszerű tájleírások regénye is. Fromentin, aki festményein nem volt képes kellőképp kifejezni az afrikai táj szépségeit, a *Dominique*-ban a tájleírás szinte utolérhetetlen mesterének bizonyult. Nehezen lehet csak feledni a látszólag hálátlan és mégis oly gazdag tengerparti táj képét, azét a tájt, amely oly nagy szerepet tölt be Dominique de Bray életében, s amelynek közelsége vagy hiánya szinte meghatározza érzelmeinek állapotát. A természet képe és az érzelmek világa a romantikusokra oly jellemző módon szinte elválaszthatatlanul összefonódik, mint például a könyvnek abban a talán legszebb jelenetében, ahol a faluról városba került s a városban helyét nem lelő Dominique a tavasz első jelére szinte megrészegülten veti magát bele a természetbe, és csak utóbb ébred rá, hogy zaklatott s lázas állapota nemcsak az ébredő természet látványának, hanem Madeleine iránt fellobbanó szerelmének is köszönhető.

Fromentin rendkívüli érzékenységgel ábrázolja ennek a kamasz-szerelemnek minden fokozatát és rezdülését, s különösen olyankor remekel, amikor a még öntudatlan érzelmek leírására kerül sor. Olivier és Augustin alakja mintegy ellenpontul szolgál: a fiatal Olivier könnyelmű és felelőtlen, s az érettkorú Augustin kissé fakó, de mély és becsületes érzései a távlatot adják meg Dominique és Madeleine szerelméhez.

*

Ha mégis volna némi hiányérzetünk a *Dominique* olvasása közben, aggályaink, mind a George Sand-éi, semmiképpen sem vonatkozhatnak a mű formájára. Legfőleg azt mondhatnánk, hogy maga a műfaj – a kisregény – nemigen teszi lehetővé, hogy az író a korabeli társadalomnak azokra a valóságos problémáira is kitérjen, amelyek jónéhány kortársát ilyen vagy olyan módon foglalkoztatták. A kor hatása csak oly módon érvényesül, hogy Fromentin ugyanazt a témát választotta, mint a múlt század derekának nem egy kiváló írója (köztük Flaubert az *Érzelmek iskolájában*): az illúziók elvesztésének a témáját.

Az érzelmek rajza annyira betölti a mindvégig egyenesvonalú, rendkívül összefogott elbeszélést, hogy az író semmiféle kitérőt sem engedhetett meg magának. Így a *Dominique* talán nem tartozik a kor legeggyetemesebb, leggazdagabb regényei közé, de a műfaj korlátain belül érvényesülő tökéletessége, nagyszerű felépítése, rendkívüli árnyaltsága mégis a francia romantika legtisztább és legmaradandóbb alkotásai közé utalják.

CSILLAGFÉNYBEN

Jankovich annak az alkotónak a gesztusával írja újabb verseit, aki az egész világ sorsáért érez felelősséget, s úgy írja őket, hogy mégis inkább a mikrokozmosz színeit és változatait ábrázolja. Igaz, egy-egy elejtett utalása, figyelmeztetése mégis elárulja: amikor a természet kis csodáját, a virágszirmot tartja tenyerében, akkor is úgy érzi: „szívem a világminden közepe: / töltött golyó, szüntelen robbanó, / de ágyúját nem hagyja el...” De némi szkepticizmussal azt is felismeri, hogy „egyoldalúan véres ütközet a költő harca, úgy nyer a világ, ha ő veszít, akár önmagát”. Voltaképp hát két ellentétes gesztus telíti szüntelen feszültséggel ezt a költészetet: egyfelől az ember kicsiny voltának felismerése munkál benne, s arra készíti, húzódjék vissza a „fórumról”, másfelől a jankovich-i költészetet kezdettől áthevítő hivatástudat, közösségi érzés. Ezért nem kell csodálkoznunk, hogy a világtól való menekülés költői dokumentumai épp úgy elférnek új kötetében, mint az elhivatottság ódái vallomásai. Igaz, még kifejezetten természet-verseiben is tetten érhetjük a személyes vallomás kényszerét:

Míg simogattam az éjt s a szél
éjszín fekete suhogóját:
csitt! a magasban fönny kerengtek
lángra gyúlt szárnyakon a golyák.
.....
Maradt az éj s a szél nyomukban:
s én, kit a kínok töből nyírtak...
Elszállt verseim voltak ők,
mit soha többé meg nem írnak.

Ebben a költeményben is megfigyelhetni költészetének egyik legnagyobb erejét: szinteremtő fantáziáját és azt a készségét, ahogy megszemélyesítve a dolgokat egyenrangú társaként léphet közéjük. S szüksége is van a társakra, hiszen gyakran bosszantja a világban jelentkező értelmetlenség, keserű legyintésekre készíti az itt-ott tapasztalható dehumanizáltság. Ilyenkor inkább a természet választja, s ott találja meg az idill valóságát, amikor ismét egységes képpé áll össze benne a kusza, megoldatlan kapcsolatok tömkelege. Ilyenkor uralkodó formája, a jambus is átadja helyét a ringató dalformát-

nak, s az olvasó olyan érzésekkel halad előre látomásokkal gazdagon illusztrált tájban, mintha csónakban hintáztatnák a lanya hullámok. A *Színváltás* című ciklusban végig az emberközpontú természetet járjuk: szépségeit, üde színeit vesszük számba, néha talán kissé pedagógikus részletezéssel, s akkor egyszerre beledobban a modern ember ebbe az idilli világba, a költő hangja átforrósodik, ismét a vallomásos ihletés szárnyalásának engedi át magát s olyan remek verseket alkot, mint a *Két összeütött kalapács*, melynek olvastán lehetetlen nem egy korai hasonló példára, Illyés *Cserepezőjére* gondolnunk:

Házat húznak fel udvarunkban.
Megy ez; varázsos gyorsaság:
tegnap semmi, s ma félig itt van,
mint növény, növekszik a ház.

Az egész ciklust s a természet- és emberközelséget élni vágyó költő programját az *Örökóra* záró sorai összegezik: „míg csak fény csillagzik az égen, / míg le nem száll a földre az Éden, / a végtelenség csillagbokra: / dalt lehelni a homlokokra”.

Az egyetemesség igénye különben is viszatérő témája Jankovich költészetének. A *Kérdésekben* az egész mai világ legszorongatóbb, legégetőbb problémáira keresi a választ, s mindezt egyetemes távlatban állítva is exponálja, amikor időtlenített témák egymásutánját villantja fel: a szerelmet, szeretetet, a vágyat – hátha talán ezek adják meg kérdéseire a teljes választ. De ahogy végigtekint ezeken az egyetemes emberi értékeken, megint csak a nagy babitsi kérdés tolu fel belőle:

Miért is arnyallik az
életbe a halál?
Mért is, hogy erre szót
ember-száj nem talál?

„Egyre jobban magához húz a rög” – riad fel benne a rémült felismerés, aztán megnyugszik, hiszen ki ismerné nála jobban ezt a „rögöt”, amely a hön szeretett természet kis darabkája, egy csodálatos, kimeríthetetlen birodalom szikrája. Ide, ebbe a világrendbe vezet az *Évszakok* ciklusban a nyolcvanegynéhány szonettben, amelyek nemcsak a verselő formai bravúrrjai, hanem tulajdonképpen egy megzendített hang szüntelen, új és új színeket hozó variációi. Lirai pillanat-

képek sorakoznak egymás után, a nagy du-
nántúli költészet méltó folytatásai képp. Elöl
a Nyár a pincézések jó ízeivel, a partközél-
ben zöldellő virágos pázsitok látványával, a
csobogó evezők zenéjével, a piros gyümöl-
csök illatával. Az egész tájban az az egyet-
len esemény, hogy a távolban vonat kattog
végig a síneken. Aztán már csak „a tücsök-
szó harangvirága szendereg az éjben”, s
mint egy csodálatos fényforrás, kigyúl a tó:

Gyermekek pásztortüzet raknak
s lány tüzén át a poharaknak
világítani kezd a tó.

„A gond teher, túlesni rajta jó” – írja a
Tavaszi című ciklus mottójaként, s egyszere-
riben kezünkbe adja a természeti képek ma-
gyarázatának kulcsát: ez a világ ajándékoz-
za meg azzal a harmóniával és kiegyensú-
lyozottsággal, amelyért egész költészetét
áldozta. Itt támaszthatja fel költői pályakez-
désének kedvelt formáját, az antik idillt –
persze egészen más jelentéstartalommal –,
itt kedvére gazdálkodhatik költői leleményé-
vel, tetszése szerint rakhatja fel a színeket,
s mindebből olyan képet alkothat, amely-
ben a természet lélegzetvételét is hallani vél-
jük. Tavasszal a part előtt ledül a jégkulisz-
sza, játékba kezd a szél, aztán egyszerre ki-
gyúlnak a bokrok, s az embert valami vég-
telen, szavakkal ki sem fejezhető békesség
és jóérzés fogja el. A természet ugyanis
nemcsak kifejezési eszköz, nemcsak a kép-
teremtő fantázia ihletője, hanem egy a va-
lóságban is létező világrend allegóriája.
Ezért ábrázolja olyan szeretettel és változa-
tossággal Jankovich.

Be jó, hogy nem tanultam verset
sírni!
Vén fújtatóm ma is tüzet lehell:
s a könny már a kohóban légbe
kel –

– írja jogos büszkeséggel, arra célozva,
hogy ezt a harmóniát, ezt a derús alkonyi
nyugalmat úgy harcolta ki magának, s egy
élet küzdelme, tapasztalása szentesíti. Leg-
szébb verseit talán az ősz ihleti, melyet „ro-
kon” évszaknak érez. Ez az igazi világa: a
„fanyar, dús őszi kert” látványa, a halvány
ezüst neszezés, a hordók száján tajtékzó le-
pedék, a „derék kéknyelű és a szürkebarát
csuhája” a kertben, s a mindenben érvénye-
sülő „csillag-rend”, amely erősebb az őszi

kifosztottságérzésnél. Ez egyébként Jank-
ovich költészetének másik, bűvópatakként
felszínre bukkanó sajátossága: a szüntelenül
megidézett rend élménye, amellyel a jelen-
ségek fölött érzékeltetni tudja az értelem-
mel telített tett dimenzióját is.

A világ rendje úgy kívánja, hogy eljőjjön
az utolsó évszak, a pusztulás ideje, a tél is,
amikor a költő maga is úgy érzi: „esténként
nekem már a holdban / kell ünneplőben
megjelenem”. A pusztulás érzésénél azon-
ban sokkal erősebb benne a használni, segí-
teni tudás bizonyossága, hogy állandóan fel-
tölti költészetét „a léti áram”, amely szinte
végtelen lehetőséget kínált eddig is neki, s
ezzel az élménnyel ajándékozta meg ezután
is:

Láthatatlan kiszikrázása széles
végtelenbe ható köröket ölt,
idők múlása nem fárasztja már.

A betakarítás gesztusa volna ez a perspek-
tívikus tájékozódás? Vagy a lírai erőgyűjtés
nagy pillanata? Ki tudná mindezt megmon-
dani? Az bizonyos, hogy a *Csillagnézőben*
Jankovich újrateremtette, új jelentéstarta-
lommal és kifejezési formákban, egy egész
nemzedék ifjúságának műfaját, az idillt. S
ezzel érzésünk szerint nagyon is korszerű
tettet művelt.

(Szépirodalmi könyvkiadó)

RÓNAY LÁSZLÓ

Bari Károly:

HOLTAK ARCA FÖLÉ

Érdeklődéssel veszi kézbe az olvasó Bari Ká-
roly első kötetét: mert mindig rendkívüli do-
log egy tehetséges fiatal költő bemutatkozá-
sa. S külön nyugtáznunk kell, hogy a verse-
ket szokatlan gyorsasággal jelentette meg a
kiadó. Az is példátlan, hogy a „Holtak arca
fölé” könyvsiker lett, tizenegyezer példány-
ban fogyott el napok alatt. Pedig a verses
könyvek ritkán népszerűek, az első kötetek
szinte sosem.

Bari Károly fiatalon de profundis jött. Ér-
zésünk szerint ez a mélyből érkezett, mel-
lyet a felfedezők kicsit túlzottan dramatizál-
tak, elsősorban nem a személyes sors útjára

vonatkozik, hanem a közösségi, etnikai múlt mélységére. Egyénileg ugyanis Bari már más társadalmi közegben járhatott, mint a hajdani alulról jöttek, mint pl. Sinka, a népi múlt, a paraszti lélek, ízlés és képzelet klasszikusa. Míg a „fekete bojtár” a Kökiny-ér partján a pusztai élet és munka „szabadegyetemét” végezte, Bari előtt már kitárult az iskola kapuja; s Rinaldo helyett Nagy László, Dosztojevszkij nevelte, nem Halád-pusztáról, hanem gimnáziumból érkezett az irodalomba. Ez a történelmi különbség tény, de nem változtat azon, hogy ősi, irodalmilag felfedezetlen világról tudósít hitelesen, a cigánysors üzenetét tolmácsolja, nem az egzotikum szintjén, hanem a művészet rangján.

A jó költőt végső soron az önálló világ, a saját mondanivaló, és ezt a szuverén lírai világot megjelenítő, a nyelv anyagában megérzőkítő hang meglepte teszi. A Bari-versek kozmosza szinte kizárólagosan a cigány-sors képeiből, és az etnikai múltban feloldott gyermekkor megidézéséből áll össze szerves egységgé. Költői világa tehát szűknek is mondható, de zárt és mély, az időben megszűrt világítanak vissza a szavak, képek, víziók. Saját múltja és a közösségi múlt gomolygó látomásban egyesül a versekben. Ezért kérheti-vallhatja jogosan: „hinnetek kell nekem; arcotokat hordom, arcmat hordjátok, töletek tanultam naponta a sorsot”. A cigányok fekete arcú sorsának, az évezredes szegénység életének lett tanúja, őrzője, megörökítője. Szavaiban élnek az ősök, „a régi öregek hétepcsetes íratlan törvényei”, a pásztorok, akik „térpig gázolnak a virágok szomorúságában”, „az ős-balladák befalazott asszonyai”, a „csikorgó tengelyű égtájak között” kóborló hontalan vándorok, a „csupa-tűz ölü asszonyok . . . az utak tündérei”, s éi a lány, aki „rözetűzzel csipkézi szoknyája szélét”, és élnek a régholtak is, akik „észrevétlen mentek el a világból, / görcsös fák nőttek izmos karjaikból, / száraz lábuk csillagot lépett / a zuhogó felhő-mezőkre”. Az ősökkel egy-szívű költő a múlttal együtt-élő jelen bemutatásával egyszerre állít maradandó emléket a változásra váró s lassan eltűnő életsornak, és tiltakozik e sors szenvedési ellen. Elsirat, és újért kiált. Legtöbb verse rekviem, s egyben fohász a jövő felé. Mert a holtak arca fölé majd egy új arcú új világ épül.

A költő nyelvét, hangját, lírai módszerét, mellyel világát megjeleníti, a Lorcatól, Sinkától, Nagy Lászlótól tanult s asszimilált mi-

tologikus, népi szürrealista stílus jellemzi. De az eszközöket, a technikát önmaga kifejezésére használja. Kizárólag szabad verset ír, a játékoságot nem ismeri. Hangjának tónusa komoly, szomorú, sötét, keserű; a versek képei leggyakrabban az éjszaka komorágát, a tél kegyetlenségét idézik fel. Kedvelt színe a fekete és a piros: fekete a délibáb, feketék a madarak, s a piros nem az örömet jelenti, hanem a vér fájdalomát: „fekete tálban vér bugyborékol”. A költő metaforikus, kép-hömpölygető, kép-gomolyogtató stílusa egyénien, láttatóan, nagy sugalló erővel funkcionál ott, ahol legmélyebb élményeit jeleníti meg. Mert itt teljesen egybeesik eredendő hajlama, képzeletének alkata a felhasznált formanyelv természetével. Főleg a gyermekkor, a cigány-sors megidézését látjuk, különösen az egyes részletekben, a legjobban megoldottak. Ahol Bari elemi élményein kívüli tárgyat, szférát ábrázol, ott már kiütnek stílusának problémái, hangja erőtlenebb, nyelve szintelenebb, képzelete szegényebb (pl. a közhelyes megoldású „Radnótihoz” és az „Örökké szerelemben” c. vers). Ezen a helyen feltétlenül beszélni kell arról, hogy Barinál néhol az eredetiségre törekvés a modorosság vesztélyét idézi fel, könnyen téved az üres nagyot mondás, a fedezet nélküli szép szavak divatrevüjének, a holddal-csillagokkal dobálózó mutatványosság, az erőltetett képek, hamvábaholt metaforák alkalmazásának területére. A nagyszerű telitalálatok mellett („hadifoglyok megfagyott lábait lopják el a drótkerítések: körüljárják vele a légert”) gyakorta találkozunk banális, felszínes, költőieskedő megfogalmazásokkal: „megátkozott szerelmek sárkányai csatáznak”, „csókokkal koszorúzó átokkal-megbélyegzett homlokom”, „extázisban rángatózó villany-gitárok húrjaiban eltörtük a csend láthatatlan kard-pengéit”, „Éjszakáinkat megkoszorúzza fekete töviseivel a bánat”, „az öröm virágait leszagató átok”, „kések borzongó agancsaiba kapaszkodó asszonynak sárga hold ugat homlokán” stb. Egy összehasonlító példából talán még világosabban látszik Bari hajlama a helyzetek, a versek túllírására: Sinka elemi egyszerűséggel ragad meg egy szituációt: „párnáinkra farkas fekszik”; ugyanezt Bari felhigítja, feleslegesen túllírja: „A magány néma farkasai kopogtatnak éjszakánként ajtaján; beengedi őket, maga mellé fekteti”.

Észrevételeink nem akarják a fiatal költő eredményeit lerontani, letagadni. Amint kér-

te, hinnünk kell neki, hiszünk is a verseknek. A látomások megragadó, lenyűgöző ereje jelentős költőt ígér. Úgy látszik, korszerűsége nem afféle készpénz-modernség, ami oly gyakori napjainkban, hanem hiteles önkifejezés, és személyiségén keresztül egy közösség balladá sorsát, mítoszát, lelkét képes megragadni, érvényesen művészeté transzponálni.

SIMON ZOÁRD

Galambosi László

A KŐLILIAM VÁRA

A Kőlilium vára, ez a három egymásba folyó elbeszélő költemény, voltaképp epikus szándékot takar; Zrínyi és társai történetét mondja el, illetve csak annyit belőle, amennyit elégnek vél ahhoz, hogy felidézze a szigetvári eseményeket. Nem elbeszél, a műfaj XIX. századi szabályai értelmében; a történetre csak jelek utalnak, hasonlatok, merész képek s így a három elbeszélő költemény a látomás erejével hat: nem azt tudjuk meg belőle, hogy miként zajlott le Szigetvár megvétele, hanem azt, hogy négy évszázad múltán mit váltott ki a történelmi emlék egy költőből.

Galambosi költészete újrateremt mindent, a világ jelenségei csak arra jők számára, hogy elindítsák a képzeletet, mert mindennek kettős értelme van: nemcsak önmagát jelenti, hanem azt is, amivé az egymást tápláló asszociációk növesztik. Képei néha lírába hajlanak (A Mecsek csorba ormáin holdhattyú föl-le bukdos; szárnyát teríti fény-puhán a hazafelé úthoz; A Mecsek gyöngye falvai, völgy-fészkeken kő-fecskék), máskor – és inkább ez jellemzi – szinte lángot vetnek az egymásra torló merész képek. Mert képei valóban merészek, meghökkentő szókapcsolásait néha követni is nehéz, de látszólagos fegyelmetlenségének szeszélyes rajzú ábrái az emberen túlit idézik, hogy a szigeti veszedelem ezzel kapjon kozmikus jelentőséget. „Szaturnusz ködbékákat ejt a szél-hináros ürbe, Jupiter ugat trónusán, hullákat lők a tűzre, – hogy találmra két vessorát ragadjuk ki; – s mindez talán már sok is, hisz a képzelet alig bírja követni, de tegyük hozzá, mégsem hat

hamisan, mert a túlzásfolt képeknek hanglejtő erejük van; nem ábrázolni akarnak, hanem érzékelteni.

Bár az alapot a nagy előkép, Zrínyi jelenti Galambosi számára, érintkezési pontot alig találunk. De ami ennél is fontosabb: látásmódjuk különbözősége. Zrínyi realistább, a tények igazságával akar hatni, Galambosi barokkosabb, ami ott szabályos elbeszélés, itt képek halmaza. Zrínyi, amikor már csak hasonlattal tudná kivágni magát, épp az elmondhatatlanságra figyelmeztet: Nem mondhatom, ha volna száz nyelv szájjamban (XII. 110). Galambosi mindent érzékelteni akar, mindenre van szava-hasonlata, képzelete egy pillanatra se fárad el, ha egyszer-kétszer botlik is. Mert az ilyen bizony félreérthető: Zrínyi... nem egyszer vasra verve táncoltattad a törököt, – még akkor is, ha jól tudjuk, hogy nem Zrínyi volt vasra verve.

Persze igazságtalanok lennének, ha néhány pontatlan mondatszerkezet alapján ítélnék meg ezt a terjedelemre is jelentős – több mint ezer sor – munkát. Galambosi határozott költői egyéniség, szándéka világos és egyértelmű: színekből-képekből kelt életre egy történelmi eseményt, de úgy, hogy a valóság minden eleme rögtön vízióvá válik.

Így és ezzel van hozzánk szava, mert nem újramondja a Zrínyiászt, hanem a történelmi eseményekből teremt új világot. Természetesen az olvasónak is be kell illeszkednie ebbe a mesebeli bőségbe, egyébként értetlenül tévelyeg az egymást váltó képek között. S ez egyben azt is jelenti, hogy Galambosi könyve tulajdonképpen nem könnyű olvasmány, meg kell találni a kulcsot sajátos világához. Megéri a fáradságot, mert ez a saját képére formált világ állandó meglepetéseket tartogat, s ami az első pillanatban meghökkentőnek tűnik, legtöbbször a megismerést segíti, még akkor is, ha ez a képet képpel illusztráló látásmód néha fászszt s fárad maga is; a figyelem időnként szívesen megpihenne néhány sor erejéig, hogy erőt gyűjtsön.

A könyvet a Szigetvári Járási Tanács VB adta ki, s bár a négy évvel ezelőtt meghirdetett szigetvári évforduló pályázatára készült, a késés ellenére is örülnünk kell, hogy Szigetvár vállalkozott kiadására.

A szép illusztrációk Zagon Gyula tehetségét dicsérik, ő tervezte a kötést és a burkolót is.

CSÁNYI LÁSZLÓ

Újszülött

A. M. M. D. S.-nek,
született 1949. július 21.

*Titkot tudok, mit ti nem tudtok immár,
de nem-tudván tudok. Kékjét szememnek
távolba fordítom, ahol reám vár
egy csillag rezgő lobogása. Lengek*

*álomba rejtve. Látszatra üres bár
pupillám: benne boldogan pihen meg
leopárd és nyúl. Villogó kerék jár
zengően az égen. Még eszméletemnek*

*emberi kínja soká ér el engem,
óvó Édenbe zárkózom magammal,
magamban, érzés nélkül; kis kezemben*

*kegyetlen ős-ütem parancsa, vad dal.
Mélytől s felszíntől tisztár, idegenben
vendég vagyok, csöpp húsom zár, e vak fal.*

Zúzott holtat...

*Zúzott holtat vittem végső határra
hol Oceán atyánk lassú körökben
a hiperboreus partot locsolja.*

*Terhemet a sötét habokba dobtam
hívén s remélvén hogy eltűnt örökre.
Sápadt madarak vijjogtak a légben*

*s hívtak közömbösen fakó vidékre.
Vártam hogy rég-ismert pályán haladva
Lassanként minden csillag újra keljen.*

*De hajnal jöttén – szorongás magamban
s reménygyilkos ütem az eseményben –
a mélyből visszakeringett a holttest.*

Habokkal övezett...

*Habokkal övezett, hajóknak félelmes,
halandóktól rejtett, kis szirtés szigeten
karjaidba zárva, melletted nyugodni
álmodtam, Kirké.*

*Kivántam, légy kicsiny, enyhén árnyas sziget,
minden nap mint egy év, minden év mint egy nap
boldog hajótörés, szerencsés nincstovább
az édes csöndben.*

*Évszakok váltakozása, sápadt idő...
Nem vágyódtam volna el onnan az ősszel,
mikor a fecskék földjükre térnek, Kirkém,
elszórt életem...*

Komoly játék

*Levelek zörgése,
habok suttogása,
ezertéle élet
szülése, múlása,
élet, értelmetlen
ezer s ezer forma,
esztendők játéka,
korszakok játéka,
Isten játéka.*

Weöres Sándor fordításai

WEÖRES SÁNDOR

Két montázs

ÖSSZEKEVERT ÚJSÁGCIKKEK

*Tegnap éjjel Kecszálláson a kiskorú F. Mihály, 16 éves és 75 méter mély,
naponta tizszer annyi áramot szolgáltat Japánnak, mint akácvirágzaskor
a méhek, ezért a bíróság az enyhítő körülményeket figyelembe véve, baj-
szát pödörve gyönyörködött a fiatal szövölányokban, akik lelkesen felaján-
lották, hogy Dániától vásároljunk vásznat és műanyagot. Ezután háláadó*

szertartás következett, maga az érsek végezte és a gyerekek kolompot kötöttek a farkára, ettől megvadult, összevissza rohángált, a kofák sátrait feldöntögette, alig bírták szarvánál fogva megfékezni és az istállóba visszavezetni. A továbbiakban rámutatott, hogy Dakotában és Minnesotában együttvéve több óvónő lőtte fel a holdba cifra szűrét, melyet a debreceni híres-neves Beresta Gergő uram remekelt, a jóféle pálinkát tekintélyesen kortyngató gazdasági nehézség csak akkor orvosolható, ha fontolóra vesszük, hogy úgy erkölcsileg, mint anyagilag Icike-Picike megy Tapsi Nyuszihoz és nagy fülébe súgja, hogy Csiácska mától kezdve megmossa ám a fogcáskáit a tagadhatatlanul súlyosbodott világhelyzetben, mikor a békéltető konferencia némi látszat-eredmény ellenére voltaképpen a visszahúzó erők sikere a Hegedű utcában, ahol a legtöbb házban se fürdőszoba, se vécé, a vízcsapok tánciskolába járnak szombat délután, legtöbbnek völegénye van, a múlt héten férjhezment egyszerre három. Az aranyhajú tündérkisasszony a csilingelő csodafa alá telepedett, ellene felvonult hetven harckocsi, harminc páncéltörő, több mint négyezer gyalogos, és helyzete, enyhén szólva, válságos. Több se kellett a vadásznak, vállához kapta puszkáját, a tőle megszokott biztos, határozott mozdulattal meglőtte özv. Gereznás Árminné 85 éves magánzót a mentők emelték ki a kerekék alól, de már ott is a termelés megkétszereződött, ezelől menekült a sivatagba, ott életében először lezuhant a huszadik emeletről, s a lelkes közönség annyira tapsolt, hogy meg kellett ismételni, ráadásul pedig a Kék Duna keringőt játszott. Ez a bátor fiatal asszony azért mászta meg az Alpések csúcsait, mert ott szabad leguggolni és ládáját kiüríteni, ára 80 fillér, vásár- és ünnepnep 2 forint.

MÜLTSZÁZADI BALLADA ÉS MAI TÖRMELEK

Kopasz hegyormon régi zárda,
 Oly búsak e komor falak!
 Még búsabb, kinek búját zárja,
 Panaszait fal ba ba ba ba
 bbA bbA bbA bbA bbA
 BA BA BA BA BA BA
 a makogók biztassák a homoszexuálisokat
 heverni heverni
 a homoszexuálisok a dadogókat
 hadarni darni hadarni
 a heteroszexuálisok a homoszexuálisokat
 hederni hederni ba ba ba
 Kell még BAB BAB BAB BAB
 Tompán visszhangzik erre – Nem.
 S midőn az ájtatos barátok
 A gyóntatást bevégezzék,
 Mindegyik oly csudásat látott:
 Egy társuk székén ült. Nem élt.
 S egy nő csókolta hült kezét.

1970. november 9-én rendezték Pécsen, a Doktor Sándor Művelődési Központban Csorba Győző szerzői estjét. Weöres Sándor mondott bevezetőt, majd Baracsi Ferenc, ifj. Kőmíves Sándor és Timár Éva, a Pécsi Nemzeti Színház művészei, valamint Abai Ilona előadóművész mutatta be a költő verseit. Közreműködött Bánky József zongoraművész. Az est befejezéseképpen Csorba Győző olvasott fel költeményeiből.

A nagyszerű est után Csorba Győző barátai és művésztársai beszélgetésre gyűltek össze szerkesztőségünkben. Az itt kialakult vidám hangulatban született az a játékos improvizáció, melyet Körtánc címen bemutatunk olvasóinknak. Az összejövetelel részt vevő költők „folytatólagos” verset írtak, s egy emléklapon örökítették meg a baráti találkozót. A „dokumentumokat” faksimilében közöljük, de a verset a könnyebb olvashatóság kedvéért nyomtatásban is közreadjuk.

A Körtánc szerzői az egyes szakaszok sorrendjében: Weöres Sándor, Károlyi Amy, Csorba Győző, Pákolitz István, Lovász Pál, Takáts Gyula, Pákolitz István, Galambosi László, Arató Károly, Makay Ida, Bertók László, Fülöp Gábor (Újvidék), Marafkó László, Bebesi Károly, Csorba Győző, Weöres Sándor és Károlyi Amy.

Körtánc

*A Széchenyi téren, a mecset tövében
köszöntjük itt Pécsen Csorba Győzőjében*

*Csupa ragyogás a mecset!
Érzi milyen órák eset
történik egy kis terembe':
drága Csorba Győzőnk estje.*

*Ahogy eddig látom: elterjedtem jócskán,
ahogy az olajolt elterjed a tócsán.*

*Helyén van a kertész mája, szíve, agya,
így a drága termést nem veri a ragya!*

*Sanyit, Győzőt én mindig szerettem,
Ők nagyok, én kicsi öreg lettem.
Amíg szomorkásan a völgybe sétálok,
csillag por ködében egyre rájuk látok...*

Kirstine

A Seckelung tenen, a meeset törelen
Kööröntiile iitt Peiset Gotta Uygöörjellen

Gruppe seegytigias a u ceest!
S22; uilgen gpa eest
körteneile eegt kio tenende!
daga Gela Gytind eafte.

Atog eddy letsm: elsieltem tsolan,
sing an otajst elsiel a tsom.

Helgen van a koteiz majo, siive, appa,
vay a driga formei van van a rappa!

Pangas, Grotot sin miedie goro tenen,
Gik raptok, ore kivi oje la tenen!
Puisi kometkaran a vifpyke jost
in kag jost katekore eegde ar jult
dakt:

Urenin, Staa elven eeg! ...
Steelema aati a katin q:

- Pimpili - kiumu, te puhak, must itakts kixi sork
hika jela a jupir, kit rypad keameterben!

Thist se lly; ma gpa o'ban,
krogy me ege mag a mardla
Klemenghlat in kinar'klot a pama,
keje karto, le kofol a laka.
Dami lo-1,
nem mag Nuppa a baRo!

Vezuv, Etna éppen elég! . . .
Tollunk alatt a papír ég:

– Pimpili-pamm, te pupák, most írhat sz hosszú sorokban,
tiszt fehér a papír, hát rójjad hexameterben!

Azért se így; magyarosba,
hogy ne egye meg a rozsda.
Kéménylyukon kiszállott a pára,
feje turkó, létrafok a lába.
Inni jó,
nem vág kupán a bakó.

Daktilus-léptekkel,
ki éjfélnél hazamegy ma
– bökdösse hátul kihegyezett penna!

De van-e még éjfélnél és lesz-e még ma?
Ragyogjatok, mint az ódon gemma,

Sült malac szájában bikavér,
aki életben marad hazaér

„Weöres-bort ittam az este”
S kancsal rimek csáp-meresztve
Golyóstollam élesztgetve
Papírháton ringanak

Csak azt tudnám immár, hogy kerültem bele,
de ki benne van már, ne törődjön vele

Szellemességre nincs már hely itten;
télek: e szentélyt megszenteltem

Nagy sietve jöttem ide
hogy e verset befejezzem . . .

Ha nem bírja Győző szíve
majd a rimet ráhessentem

Nem tudom e sor elég-e?

Vége

A PÉCSI KÉPZŐ- MŰVÉSZET KISTÜKRE

1



Szoptató anya

„A művészet minden alkotása láncszem, mely az elmúlt és a jövő végtelennek »közepén« van, mint a működő gépezetnek szemem előtti alkotórésze, járása. A művészet összetevőinek, tulajdonságainak jellemzője a végesség, az értelem határozta méret. Ilyen méretismeret a külső világnak, mint negatív formának valósága, másszóval a helykitöltés célszerűsége, a fizikai szerkezetnek az egyénre szabott számtalan változatában az egyazon fogalma. Mindazáltal nem meglepő, hogy éppen e hatások között, a lehorgonyozottságban fogamzott meg a végtelennek szánt üzenet. A művészet tulajdonsága a kiemelt, behelyettesíthető idő. — Úgy is lehetne mondani, hogy a művészet időfogalmának e relativitása tulajdonképp az idő megállítása és ugyanakkor örökös mozgás. – Azt mondjuk: a művészet élő.”

(Martyn Ferenc jegyzeteiből)

Szűkebb hazánk művészetének története az újabb kőkor (neolitikum, „csiszolt kőkor” i. e. 3500–2500) végén itt élt ember történetével egyidős. A Pécs határában feltárt leletekből kézzel formált agyagedények maradtak a késői utókorra. A kerámiaművesség virágzása, a művészi fokon művelt mesterség már az újkőkorból kilépő, „rézkori” ember sajátos kultúrája. A Péctől mintegy 30 km-re elterülő Zengővárkony környékén kerültek napvilágra e korszak magas kerámia-műveltségét jelző edények és agyagszobrocskák. A képzőművészet e korban nem volt önálló, l'art pour l'art alkotás. Az agyagformázásnak, ábrázolásnak meghatározott célja, jelentése volt. Ennek megfelelően az ábrázolás és formázás e cél érdekében meghatározott törvényeket, vagy törvényszerűségeket követett. Mik lehettek e nép szellemi kultúrájának iratlan törvényei? – Küzdelem a létfenntartásért, féltő tisztelet, vagy haragos ellenszegülés a titokzatos természeti erőkkel szemben? Vagy a felülemelkedés, a veszélyt jelentő állatok és emberi ellenség legyőzésének vágya, a születés–lét–elmúlás rejtelmes misztikum? – Olyan emberi érzelmi és értelmi tényezők, amelyek – más szinten – a mai művészt is foglalkoztatják. – Vajon lehetne-e emberibb, érzelmi gazdagságában tartalmasabb művészi alkotást létrehozni, mint a zengővárkonyi lelet „szoptató anya” figurája? A csöppnyi szobrocska, mely voltaképp egy edény – fülének, vagy kultikus díszének szánt – töredéke, minden bizonnyal a termékenység-kultusz szimbóluma volt. Alkotója nem a látott formák, a test arányainak pontos, élethű megfogalmazására törekedett, hanem jelkép-teremtésre, az anyaság testi és érzelmi jellemzőinek megragadására. A kis szobor darabosan, elnagyoltan formált karjai védő bástyaként ölelik körül a táplálkozó csecsemőt, míg arca meleg, féltő, anyai kifejezést tükröz. Ez a kis szoptató anya, vagy „zengővárkonyi istenanya” figura – bár naiv szépségével egyedülálló – a korszak művészi kézjegyének nem egyetlen példája. Több hasonló, önálló figuratív igényvel, vagy edény tartozékaként készült ember- és állatábrázolást tártak fel a korábbi évek Pécs környéki ásatai.

A zengővárkonyi ember esztétikai igénye a mindennapos használatra szánt edények

formálásánál és díszítésénél is érvényre jutott. Példaképpül – miként a mai művészek legtöbbször – a természet szolgált. Nagyméretű edényeik gyakran az erdei gombák alakját utánozzák, s mind statikailag, mind funkcióikat tekintve, egyszerű arányokat, harmonikusan szép formát követnek. Díszítésükre vörösvasércből öröltek festéket. A II. évezredben itt élő zóki népcsoport kerámiaja már különlegesen gazdag forma- és díszítésváltozatokban készült. Edényeik felületét mélyített, geometrikus vonalrajzzal díszítették, a bekarcolt vájatokat kagyló- vagy csontporból készített péppel tömitették, így a rajz a barnásvörös alapból fehéren kiemelkedett. Vitatható, hogy a szabályos rendben kiosztott vonalrajz díszítő, vagy szimbólikus jelentéstartalma-e? Mindenesetre a két funkció szorosan összeolvadt s mi, a késői évezred szemlélői, akik az ábra tartalmát nem ismerjük – maradéktalan esztétikai örömet lelünk szépségében. A kelták (i. e. III. szd.) mesterei hozták a fazekaskorongót. Finoman iszapolt agyagból, kitűnő technikai tudással égették egyszerű, nemes formájú edényeket. Művészségük a római fazekasiparra is hatással volt. A kerámiamesterség mellett az őskor embere az ékszerkészítés művészségében is bizonyította szépkereső hajlamát. Már az újabb kőkori sírleletekben találtak régészeink kőből, márványból, kagylóból csiszolt és font láncokat, függőket. A kora vaskor illyr, trák és kelta lakosságának fejlett vasművészségével a ruha összefogására, a kar védésére szolgáló eszközök díszes, már művészi igényről tanúskodó kivitelben készültek.

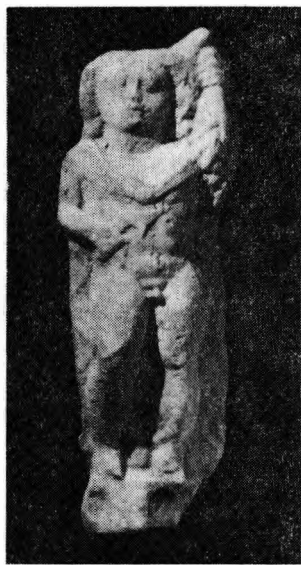
Pécs – Sopianae – a római hódítás korában jelentős közigazgatási, s egyben kulturális központtá fejlődött. Az i. u. I. szd.-ban indult fellendülése, és a III. szd. végére Valéria tartomány székhelye lett. Vonzókörében – megyénk területén – számos villa épült, amelyek maradványai a helyi művészet virágzásáról, freskóval díszített falakról, szobrászati, plasztikai művészségről tanúskodnak. Itáliával fenn tartott állandó és szoros kapcsolata a római művészet számos termékét hozta Sopianae-ba. Ezek közvetlen példájára helyi alkotóműhelyek születtek, amelyek legszebb darabjai igényességükkel megközelítették a birodalom központjában készült alkotásokat. A szobrászat, festészet,



Bronzkori edény



Késő avarkori övveret



Római kori Bacchus-szobor



Cella trichora

építészet önálló műfaj lett, az iparművészet távoli vidékekről hozott egyszerű ékszerei, üvegedényei nemcsak a hódító rómaiak, hanem a tehetősebb, vagy polgárjogot nyert bennszülött lakosság használati tárgyai. A művészi alkotás napi szükségletté vált. A római istenek szobrainak bronzöntéssel sokszorosított másolatai nagy példányszámban, közkezen jártak s terjesztették nem csupán az istenség tisztelőit, hanem a művészi igényt is. Pécsen és környékén számos ilyen bronz-, vagy kőszobor került napvilágra, így a finom abaligeti és kővágószőlősi Vénusz figurák, vagy a szentlőrinci Bacchus, a pécsi császárfej vagy a márványból készült Saturnus, a múzeum régészeti kiállításának remek darbjai.

A legújabb kutatások eredményei megálla-pították, hogy Sopianae már a II. szd.-ban minden kényelemmel, központi fűtéssel (alfűtés – hypocaustum) ellátott, emeletes épületek városa volt, több fontos római út találkozásának központjában. Hihető a feltevés – bár írásos adatok nincsenek –, hogy a kereszténység terjedésével, a IV. szd.-ban esetleg püspöki székhely volt itt. Mindenesetre a Nyugat-Európában egyedülálló pécsi ókeresztény, festett sírkamrákhoz hasonlóak csak a róma-városi katakombákban maradtak fenn. Az első festett sírkamrában (amely 1780-ban került elő) gazdag figurális ábrázolást találunk, magas művészi fokon megoldott alakokat, így Péter és Pál apostolt az északi falon, János próféta történetét a keleti oldalon s a Háromkirályokat a sírkamra nyugati részén, a középső képmezőben a karján gyermekét tartó Mária klasszikus szép fejével. A mennyezeten gazdag virág és indadísz között galamb- és páva-ábrázolások töltik be a felületet, amelyen négy medaillon-keretben ábrázolt négy remek arckép a főmotívum. A másik festett sírkamra (feltárása 1939-ben) fülkéjének falára egykori művészeink kecses korsót és poharat festettek, fölébe szőlőindát, fűrtöket. A dekoratív térkitöltő minta a márványinkrusztációt imitálja, míg a sírkamra két hosszanti oldalát a paradicsomker-

tet szimbolizáló rácskerítés minta díszíti. A fejlett művészi érzékről, magas festői kultúráról tanúskodó sírkamrák mellett e korszak jeles értékei még az ókeresztény temetőkapolnák: a cella trichora és a cella septichora. (1922-ben és 1938-ban kerültek elő, a septichorát feltárása után visszatemették.) E kapolnák nagykiterjedésű temetőben állottak, amelynek részeként 1958-ban újabb festett sírok kerültek napvilágra. A legutóbbi években feltárt 100 sír leletanyagából Sopianae későrómai (ókeresztény) művészi kultúrájának igényes, magas színvonaláról győződhetünk meg. A sírok mellékletei – a finom formájú, füles üvegedények, színes kvarcbetéttel, domborúan díszített poharak, a valószínűtlenül karcsú, vékonytestű balzsamozó olajtartó üvegek – külföldről: Galliából, a Rajna mellékéről, Itáliából és a Keletről hozott tárgyak. Itteni használatuk mégis a helyi művészi igény és szükséglet jelképe.

A rómaiak művészetét területünkön az V. szd.-ban a népvándorlás különböző népeinek főleg harci jellegű, fegyvereken alkalmazott művészete váltotta fel. Az előkelő harcosok fegyverzetét és lószerszámaikat féldrágakő-berakások, aranyborítás díszítette. Ruháikat az ötvösmunka remekei: csatok, fibulák fogták össze, de viseltek nyakláncokat, díszes karpereceket, függőket is. Megyénk különösen gazdag avar temetőiben. E harcos, nomád törzsek dúsan díszítették ruházatukat: övekre, szíjvégekre bronz, ezüst, ritkábban arany lemezeket applikáltak, amelyeken stilizált növényi és állatmotívumokat látunk. Egy mással viaskodó griffek, összefonódó, izgató ritmusú indák – a mozgalmas életű, vándorló, portyázó nép életútjának és világszemléletének művészi vetületei.

A honfoglaló magyarság kultúrája azonos a népvándorlás-kori törzsekével. Az államalapításkor létrejött vármegye központja Baranyavár. Pécs 1009-ben, a püspökség alapításával nyerte el ismét e terület felett uralkodó szerepét. Művészi fejlődése is ezután következik.